

MRTVI SE VRAČAJO

France Bevk

I.

V osmih letih povojnega življenja se trgovec Fanči Dragonja ni nobene stvari tako bal kot spomina na Antona Sedmaka, prvega moža svoje žene Berte. Ta strah ni izviral iz kakega praznoverja, ampak iz globljega, le njemu znanega vzroka. V prvih letih zakona se je ogibal slednje stvari, ki je količkaj spominjala na rajnega, celo poti, po katerih je kdaj pokojnik hodil. Slednjič je prodal pohištvo in oddal trgovino; z ženo in njeno gluho teto Dorotejo se je preselil v drug kraj.

Berta je opazila možovo bojazen. Imela ga je za bolešno ljubosumnega, čudaškega. Tega ji on ni priznal. V novem kraju se je strah polagoma umaknil njegovemu sicer vedremu značaju. Bil ga je sam smeh in goste besede, s katerimi hočejo nekateri ljudje zakriti svojo notranjost. Dragonja je želel in verjel, da se bo strah polagoma docela umaknil vsakdanjemu življenju in bo lahko v miru užival, kar je pridobil: ženo in premoženje. V osmih letih ni nikoli pomislil, da se bo strah nekega dne še povečal in da se tedaj ne bo več bal mrliča, ampak živega Antona Sedmaka.

T o se je zgodilo v prvih dneh decembra, deset let po Sedmakovi smrti. Po nestalnem vremenu novembrskih dni se je nebo nenadoma pooblačilo, ceste so se zablatile. Deževalo je drobno, na gosto, vmes se je zdaj zdaj ulila ploha. V tem dežju se je Fanči Dragonja nekega večera vračal iz inozemstva. Brzovlak je bil došel v mesto že ob desetih, a v zvoniku je odbilo že eno po polnoči, ko je krenil iz ulice v uradniško naselbino sredi polja. V vrsti enostanovanjskih hišic je stal tudi njegov dom. Dežnika ni imel. Voda mu je tekla po krajcih klobuka za vrat, po dežnem plašču na hlače pod kolena in za rokavice leve roke, v kateri je nosil kovčeg. V predmestju je stopil na tramvajsko progo in hodil po tračnicah. Električne svetiljke so se mu zibale nad glavo. Sence, ki so ležale med njimi, so se mu umikale in mu znova prihajale naproti.

S tresnil se je. Občutil je neugodje, ki ga ni povzročila le mokrota, hlad in sence, ampak je prihajal iz njegove notranjosti, iz duše. Vsak hip se je ozrl. Neznansko se mu je mudilo, vendar je nenadoma postal sredi ceste in opazoval človeka, ki je prihajal za njim in zavil v stransko ulico. Ni bil on. Kdo — on?

Š el je dalje hitreje nego prej. Mudilo se mu je. Ne toliko radi dežja, kolikor radi skrite misli,

da bi tisti, ki ga je neprestano slutil za seboj, ne došel pred njim... Prišel je na trg in za hip postal. Konec predmestja. Tramvaj-ska proga je zavila na desno. Trg je bil zazidan le od treh strani, na zapadni strani se je začinjalo polje. Sredi polja se je videla skozi plašč padajočega dežja vrsta luči. Dom. Pred Dragonjem se je vlekel mlad drevored, na koncu drevoreda se je cepila pot na levo. Med poljem in dolгим zidom četrť ure hoda. Računal je, da bo pohitel — tudi deset minut...

Z apihal je veter in mu zagnal debele deževne kaplje v obraz in v oči. Ulila se je ploha, da je postal sredi drevoreda in se preplašen ozrl. Na cesti ni bilo nikogar. Na drugi strani trga je stala hiša, nad njenim vhodom je bočil balkon svojo skromno streho. Fanči je preskakal kotanje vode, došel do hiše in se stisnil ob vežna vrata. Debele kaplje so z glasnim štropotanjem tolkle v blato in bičale osirotele veje mladih dreves.

D ragonja je občutil komaj zdaj, da je strahovito izmučen. Imel je občutek, kakor da ga ves dan podijo besi in se ne more ustaviti niti za hip. Oslonjen na vrata je zdajci občutil omamno trudnost. Topo je strmel v curke dežja, ki so tekli z balkona, žuboreli tik pred njegovimi nogami v kotanjice, na katerih so se delali mehurji in sproti izginjali. Zdajci se mu je za hip odpočila tudi duša. Verjel je, da tu ni ne nevarnosti ne strahov, kakor da je z visoko steno teme in dežja zavarovan pred vsem.

O pazoval je, kako so se trgali curki v velike podolgovate kaplje, ki so padale druga za drugo, se lovile, a se niso mogle dohiteti. V slednji kaplji se je lesketala luč bližnje svetiljke. Ko je bil še deček, je dobil nekoč ključek, v katerem je bilo vdelanih šest koščkov belega stekla. Skozi slednje, za lečo veliko steklo, je bilo proti solncu videti povečano sliko. Prav tako kot je gledal takrat skozi steklo tajnost neznanega sveta, čudne erotične prizore, je zdajci gledal skozi svetle kaplje curkov prizore tistega večera, ki so mu v topli omami trudnega telesa, v odpočivanju duše, vsak hip živeje lebdeli pred očmi...

B ilo je že mračno, ko je zapustil monakovski vlak obmejno postajo. Iz ozke, globoke doline so gorele medle luči. Slišalo se je šumenje vode. Nekaj potnikov je sedel ob oknih sanjavo gledalo v somrak. Polagoma so izginile zadnje luči, ostalo je šumenje vode, ki ga je od hipa do hipa bolj zagluševalo hrumenje vlaka. Dolina je bila čimdalje bolj samotna in pusta, bregovi strmi; tu in tam je sedela v bregu osamljena hiša, katere nezagnjena,

razsvetljena okna so strmela ko plašne oči v nastalo noč.

Dragonja je globoko vzdihnil. Bil je sam v od-delku. Podpisal se je na šipo. »Fanči.« Izbrisal je naglo ime in zastrmel v svetlo liso, ki je bežala z vlakom po nasipu. Po obliki se mu je zdela lisa podobna knjigi, na kateri je vtisnjena njegova senca. Knjiga njegovega življenja? Spomnil se je na starše. Rodil se je v Pulju. Staršev se ni rad spominjal. Bil je prepričan, da so mu z njegovim rojstvom postali dolžniki in da tega dolga niso poravnali. Izginili so, a on je ostal na cesti. Ostalo mu je golo ime. Na šipo je napisal: »Berta.« Tega imena ni izbrisal.

Berta! Kadarkoli se je spomnil nanjo, mu je postalo toplo pri srcu. Imela je črne lase in rjave oči; rad je slišal, ko so pravili, da je lepotica. »Na dnu tvojih črnih oči tri sto hudíčkov spi,« ji je pogosto citiral in se ji smejal brez vzroka: »O, Berta, Berta!« Ona ga je gledala vsa začudena. Včasih bi bil rad bral iz njenega pogleda, če spomin na rajnega moža še živi v nji. Sedem milijonov mrličev, njen mož je bil kaplja med njimi. Iz Bertinih oči je gledala zgolj skrb za njegovo telesno dobro. Ali ni znal brati? Ščasoma ji je postajala obleka pretesna. »Debeliš se,« ji je dejal. A ona: »Tudi ti, Fanči.« Dragonja je imel majhno telo in nenavadno široko glavo; velike, z rdečimi mrežicami pokrite oči so mu silile izpod čela. Ljudje so opazili, da se je v zadnjih letih zdebil, kar ga je delalo na videz krepkejšega in mlajšega. Posebnega izraza v očeh in na obrazu, ki ga je ovijal vsega, ni opazil nihče. Opazil ga je Fanči; prav radi tega je tudi sovražil zrcala.

Pred tednom dni se je odpravljaj z doma, žena ga je gledala z nenavadno skrbjo. Tako nemirna ni bila še nikoli. »Ali res moraš iti?« Dragonjo je čudno spreletelo. »Izvozna tvrdka me pošilja — se vé, da moram iti.« Bil je njen družabnik. Hotel se je zasmejati, reči: »Kruh, kruh«, a se je zavzel ob pogledu v ženine oči. »Kaj ti je?« Ni mu znala odgovoriti... Njen pogled ga je spremljal vso pot; postajal je vsako uro bolj nemiren. Ni vzdržal več. Vzel je kovčeg in bežal na postajo.

Zdaj, ko se je brzovlak v besnem taktu čimdalje bolj pogrezal v temo in so izginile zadnje luči ob progí, zadnje hiše v strmih bregovih, so tudi Dragonjo vedno tesneje objemala čuvstva plahosti in težke slutnje. Žvezd ni bilo videti; megle so ležale nizko, prve kaplje dežja so udarjale na šipe. Mimo okna bežeča drevesa so bila podobna pošastim.

Dra-go-nja! Dra-go-nja!« Vlak je tolkel tričetrinski takt. Novo drevo, morda macesen; Dragonji se je zdelo, da je zamahnila mimo vlaka mrtva roka, ga hotela udariti, a ga ni zadela. Skočil je na hodnik. Znova je posluhnil v takt vlaka: »Dra-go-nja!« Kakor da bi ga kdo klical. Zaslišal je ženski smeh. Prihajal je iz sosednega oddelka. Dragonja se je spomnil, da je bil v eni izmed svetlih lis, ki so bežale ob vlaku, zagledal obrise ženske glave.

Pogledal je skozi vrata. Ob oknu je sedel moški, ki se je bil do pasu zavil v visečo suknjo in spal. Nasproti mu je sedela plavolaska, a ob vratih dve črnolaski. »Ali smem k vam?« Zakaj pa ne, saj je prostora dovolj. Čemu so se smejale, ko je prinesel svoj kovčeg? Mlade dame so na potovanju vselej vesele in razigrane. Fanči se je obrnil do plavolaske: »Gospodična, Vas sem že nekje videl; tako znani se mi zdite.« Nato je stisnil roko vsem trem in povedal svoje ime. Smeh gospodičen ga je dražil, da je spačil obraz: »Kaj pa je smešnega?«

Vi ste sedmi, ki ste nas v teh petih dneh enako ogovorili,« je pojasnila plavolaska. Sedmi? Zakaj ne trinajsti? Fanči se je prisljeno zasmejal. Želel si je družbe in veselja, a mu smeh ni hotel iz srca. »Včasih so si obrazi čudovito podobni.« Dvignil je glavo: »To me spominja na neki židovski dovtip...«

»Ali ste žid?« ga je vprašala črnolaska z zafknjenim noskom.

Dragonja si ni vedel razlagati, kako da ga tega dne vse jezi in vznemirja. Črnolaska je opazila, da je Fanči rahlo užaljen. »Saj so vendar židje tudi ljudje.« Povedal je, da jih je videl v Galiciji, tudi v Bukovini. Med vojno, to se razume. »Vi ste bili med vojno v Galiciji? Saj je bilo nevarno.« Gospodične so se smejale. Čez trenutek: »Povejte, ali ste ubili kakega človeka?«

Dragonja se je razburil, mahal z rokama, oči so mu motno sijale. »Gospodične bi o takih rečeh ne smele govoriti.« Vesel je bil, da je vlak zavozil na samotno postajo; gospodične so izstopile. »Srečno vožnjo, Vi... židovski dovtip!« so mu klicale. On pa je sedel nasproti tujcu, ki je imel glavo zavito v suknjo. Le včasih je zganil z roko ali z ного, a ni pokazal obraza.

Vlak je vozil skozi predore, skozi soteske, nad prepadi. Dež je trkal na šipe, tema se je zgo-stila. Dragonji je postalo znova neznansko neznosno in pustó, rad bi bil začel pogovor. Imel je občutek, da je poleg speče, zagrnjene mumije sam na vlaku, in da bo vlak zdaj zdaj z ropotom treščil v prepad. Neumno je kaditi

cigareto za cigareto in venomer strmeti v modrikasti dim. Porajale so se mu misli. Kdo je ta človek? Suknja staromodna, čevlji skoraj novi; roke majhne, negovane.

Prižgal si je novo cigareto in pogledal skozi okno. Predor. Beli dim se je zgostil ob oknih. Ropot koles je bil zamolkel, odmevajoč. Dragonja je zabobnal s prsti po mizici. Vlak je zapustil predor in zavozil na most; Fanči je spustil ustnik na tla in ga naglo pobral. Zgrabilo ga je, da bi bil spečega človeka udaril v obraz.

Morda je mrtev... Ta misel mu je prišla kljub temu, da je razločno opazil, kako se je speči večkrat zganil, in sicer tako živa, da mu je od groze kri zledenela po telesu. Med vojno so na bojišču v Bukovini živeli noč in dan, spali in jedli na nekem pokopališču, skozi katerega je šla bojna črta. In vendar ga nikoli ni bila objela taka groza kot v tistem hipu. Sklenil je, da neznanca prebudi. Vlak je zavozil na postajo in nenadoma obstal. Dragonja se je zamajal in se nalašč oprl z roko na tujčevo koleno. Ta se je predramil in naglo pogledal skozi okno... Vlak je že vozil dalje.

Neznanec je nosil naočnike s črnim, roženim robom. Oči, ki so se zdajci uprle v Dragonjo, so bile nenavadno budne; nihče bi ne verjel, da je ta človek pred dvema minutama še spal. Izraz njegovega obraza je bil nebrižen. Ovrtnica mu je visela postrani, lase je imel zmršene.

Fanči se je bil ob prvem pogledu vznemiril, obšla ga je mrščavica. To vznemirjenje je bilo tako močno, da bi ne moglo biti hujše, če bi bil spoznal, da mu nasproti sedi mrlič. V hipu se je pokesal, da je stopil v ta oddelek, da je zbudil neznanca, da se tistega večera vrača domov. Če bi ga žena ne bila tako čudno gledala ob slovesu, bi ne bil prišel v tako strašen položaj. Včasih so najusodnejši dogodki na najskrivnostnejši način zvezani med seboj, kakor da je že vse naprej določeno in človek ne more ubežati usodi. V najkrajšem hipu, v katerem se more roditi človeška misel, je spoznal, kako prav je, da se vrača, da je stopil v ta oddelek in prebudil neznanca, sicer bi bilo prepozno. Tujec, ki je sedel nasproti Dragonji, je bil podoben Antonu Sedmaku. Fanči ni pričakoval, da bi mu ta segel v roko in ga pozdravil, čakal je nekaj hujšega.

Nič se ni zgodilo. Tujec je nekaj iskal po žepih, Dragonja je spremljal vsako njegovo kretnjo. Še se ni oddahnil od globokega začudenja in groze. Strmel je znova v rjave lase, v izraziti nos, v ozka lica, v zalisce in v črnega metulja pod nosom... Njegov pogled je obvisel na teh

brčicah, kakor da se je ujel. Krčevito je stisnil roke, da mu niso trepetale. Brki so bili krajši kot pri Sedmaku, ustnice debelejšje; v bližini nosa je sedela bradavica...

Še spomin na grozo, ki jo je bil doživel Dragonja pred nekaj urami, je bil tako močan, da so nenadoma ugasnile slike v padajočih kapljah in se je prebudil kot iz mrzličnih sanj. Po trgu je prihajal človek brez dežnika in se nameril naravnost proti njemu. V grozi spomina je Fanči stisnil pest, da bi se branil. »Tak nalive kot v poletju...« Neznanec je stal poleg njega in se stresal ko pes, ki je zlezal iz vode. »Človek ne more nikamor...« Dragonja je pogledal neznanca sprva z nejevoljo, nato mu je bilo prijetno, da ni sam. Rad bi bil celo govoril z njim, da bi se otnesel nadležnega spomina, a ni mu bilo mogoče. Neznanec je gledal skozi pajčolan dežja na drevje v polju in se ni več zganil.

Čemu se tako bojim?« Dragonja je grenko pomislil in znova uprl pogled v svetle kaplje, ki so se trgale od curkov. »Sedmak je mrtev. Že deset let.« Toda le mrtvega se je vse dni bal in bežal pred njegovim spominom. Šele tega večera, ko je zagledal na vlaku njemu podobnega človeka, je bil od hipa do hipa bolj prepričan, da je mogoče še živ...

Ko se je bil v vlaku prebudil iz prvega topega začudenja in groze, je hotel ugotoviti, kdo je človek, ki mu sedi nasproti. Ta je bil prižgal cigareto, se naslonil s hrbtom in gledal v svetle kaplje, ki so padale na šipe... Dragonja je opazoval vsako njegovo kretnjo; imel je občutek, kakor da se mu pretaka strup po žilah. Človek lahko spremeni obraz, svojih navad, priučenihih kretenj ne spremeni nikoli. Vse prav tako, kakor Anton Sedmak. Še iste oči so zrlle skozi naočnike. Fanči v posmrtno življenje ni verjel, v prikazovanje duhov je verjel. In vendar ni mogel biti duh, ki je sedel pred njim. Toda — če bi bil pravi, živi Anton Sedmak, bi se bil s katerokoli kretnjo, vsaj z bleskom oči že izdal. Logika človeka pomiri, pomirila je tudi Dragonjo.

Podobnost med ljudmi je lahko skrivnostno usodna. V mraku velikega mesta ga je nekoč pozdravila ženska: »O, ljubi moj!« Tuj človek mu je ponujal roko: »Zdravi, gospod Jernej! Kako gre?« Berta je nekoč prišla domov in rekla: »Videla sem človeka, ki je bil za las podoben rajnemu Antonu.« Njega je tedaj vznemirilo, ni mogel prikriti. Vendar — take pomote govorijo mnogo.

Za las podoben? Žena je pretiravala. Spomin na moža je bil v njeni duši že pobledele, zato je laže našla podobnost. Rjavi lasje, rjave oči,

zalisci — vse to dela ljudi presenetljivo podobne. Zapomnil si je bil dan in uro Sedmakove smrti... Kljub temu — okoliščine so bile take, da je vse mogoče... Take okoliščine, da bi zdajci Anton Sedmak ne sedel mirno ob oknu in gledal skozenj, če bi bil on...

Morda ga opazuje v šipi. Fanči se je za hip umiril. Ko je tujec vrgel ogorek cigarete na tla, je Dragonja odprl tobačnico in ponudil: »Izvolite cigareto. Moje so izvrstne; makedonski tobak.« Tresla sta se mu roka in glas.

Tujčev globoki pogled ga je tako prevzel, da je pozabil prižgati cigareto, nato sta zagoreli dve vžigalici hkratu. Fanči se ni mogel iztrgati iz tujčevega pogleda, tako se je bil ujel vanj. Neznanec je prihajal z Dunaja. Namenjen je bil prav tja kot Fanči. Po trgovskih opravkih? Odgovori so bili kratki, na zadnje vprašanje je nekaj nerazločnega zamomljal.

Moje ime je Fanči Dragonja.« — »Rasberger,« je zamrmral tujec mrzlo.

Dragonji je bilo ob predstavljanju zastalo srce, izmučen je sedel na klop. Če bi bil ta prizor trajal ne nekaj minut, bi ga bila zadela kap. Cigareta mu je padla na tla, pogazil jo je z nogo. Opazil je, kako je v hipu nekaj zagnetnega, rahlo rogajočega se spreletelo tujčev obraz. V Dragonji se je znova dvignil dvom...

Vdrugič se je prebudil iz misli. Še je stal pod balkonom, še je vedril človek ob njem. Nenadoma je iztegnil roko na dež in dejal: »Lahko noč!« Izginil je ob hišah. Ploha je bila ponehala, deževalo je enakomerno, drobno in na gosto kot prej. Od naselbine sredi polja je bilo znova videti luči. Po trgu so se lesketale mlake vode, ki so jih pokrivali vedno živi, gibajoči se krogi. Dragonjo je nenadoma podžgala črna misel, bežal je po drevoredu, da čimprej doseže polje in dom.

Bil je kakor preganjan, vendar je prav sam ves večer preganjal skrivnostnega tujca. Ali ga je morda opazil, kako mu je sledil od postaje v razdalji petdesetih korakov? Stopila sta v isto kavarno. Rasberger se je skrtil za časopis in se dolgo ni prikazal izza njega. Bral je časopis za časopisom, hlastno, kakor da nečesa išče. Le enkrat se je ozrl po Dragonji, dolgo, vprašujoče, nato se ni zmenil več zanj.

Na tem človeku je bilo nekaj skrivnostnega. Dragonja je tega večera občutil, kakor da je vse, česar ne razume do dna, naperjeno proti njemu. Bolj ko ga je opazoval, manjša se mu je zdela možnost, da bi bil ta človek pravi Anton Sedmak. Kljub temu ga je zanimalo vse, kar je bilo z njim v zvezi, namen prihoda, kje stanuje... Prodreti mu je hotel do dna, razbliniti zadnji sum.

Ure so tekle počasi. Omizja so se spraznila. Suhi natak je taval iz kota v kot in spravljal časopise na kup. Pod zeleno lučjo je vpila družba kvartopircev. Dragonja ni mogel več sedeti ne brati, ne kaditi. Slednjič je plačal tudi Rasberger. Ne da bi se ozrl po njem, je stopil na cesto.

Dragonji je bilo ostudno in mučno vohuniti za tem človekom. In vendar se tega ni mogel ubraniti. Videl ga je, kako je obstal pred hotelom in pozvonil. Fanči je čakal na dežju dolgih deset minut; bal se je, da bi ga kdo mimoidočih ne spoznal. Hotelska vrata so se iznova odprla, izstopil je človek, ki je bil ves zavrt v suktnjo, obraz mu je zakrival dežnik, izginil je v stransko ulico.

Ali je bil Rasberger? Dragonja je stopil k hotelu in pozvonil. Na vprašanje, ali ni pred kakimi desetimi minutami vstopil tak in tak človek, po imenu Rasberger, ga je vratar pisano meril od nog do glave in mu dejal: »Človeka s takim imenom ni pri nas. Kaj želite?« Stara ženska, ki je pometala stopnice, ga je spoznala. »Vi ste, gospod Dragonja?« In proti vratarju: »Gospod z roženimi naočniki in zalisci je bil pač tu.« Vratar je postal vljudnejši: »Da, toda ta se piše Novak.«

Fanči je bil pozabil vprašati, če je bil tisti človek iznova odšel na ulico. Dejstvo, da je bil povedal njemu drugačno ime kakor v hotelu, ga je iznova navdalo s tako grozno sumnjo, da je bežal po ulici kot blazen. Zbal se je stražnika, ki je gledal za njim in se ustavil. Morda ga še obdolžijo kakega zločina. Misel, da je šel oni ta čas iskat svojo ženo, je bila tako neumna, otročja, vendar ga je mučila tako živo, da se ob dolgem zidu, ki se je vlekel ob polju, ni več zmenil za kotanje in dež. Premočen in upehan je bežal po blatu in zamižal vselej, kadar mu je noga zašla v vodo in so se mu zagnali umazani curki v obraz.

Pretekle je morda samo kakih pet minut, kar je bil zapustil zavetje pod balkonom, a se mu je zdelo neznano dolgo. Na cesti ni bilo luči, le zid se je medlo odražal iz teme. Drevesa so se počasi pomikala mimo, ni se upal ozreti nanje. Nekaj neznanega ga je zgrabilo v prsih in ga tiščalo v možganih. Ulila se je nova ploha. Zdaj ni bilo nikjer zavetja. Upehan in premočen je hodil počasneje, v prsih mu je hroplo, imel je občutek, da ga razganja nekaj strašnega in sili iz njega. Pot je nenadoma zavila na levo ob hišah, ki so pokojne ždele v dežju in se svetile v mokroti.

Vrata na vrt so bila odprta. Dragonja je z enim samim pogledom preletel vse: vodnjak, utico, lipo in grede... Kakor da ga je to pomirilo,

je odločno stopil do hišnih vrat in pozvonil. Ob hiši je stalo golo drevje, zadaj trta in zid, za katerim se je raztezalo polje do reke. Trepetajoč od mraza in razburjenja je poslušal glas zvonca, ki je drobno brnel v veži, in čakal. Spalnica je bila ob vhodu, tetina soba je bila obrnjena na vrt. V hiši se nič ni zganelo. Dragonja se je razburil in začel nabijati s pestmi po vratih.

Kaj to pomeni?« je srdito vprašal belo roko, ki se je prikazala skozi temnice; obraza ni videl.

Žena mu je odprla. »Zakaj razbijaš? Pravkar sem trdno zaspala.« Bila je nejevoljna, toda ko je zagledala moža premočenega, izmučenega in s čudnim bleskom v očeh pred seboj, se je pomirila.

»Kakšen pa si! Zakaj nisi vedril?«

Dragonja jo je gledal globoko v oči. Zdela se mu je tuja. Spreletela ga je globoka sumnja. »Ali je še moja žena?« se je vprašal. To tiho vprašanje, ki ga je bil zastavil samemu sebi, ga je zadelo tako bridko, da se je ugriznil v ustnice in spustil kovčeg na tla.

Žena se je pomračila in pobrala kovčeg. Odšla sta v spalnico. Dragonja je sedel na stolico, kakor da odpočiva in zrl izpod čela. Berta se je oslonila na mizo, a ni mogla govoriti. Spoznala je, da moževo razburjenje in nejevolja ne izvirata zgolj iz trudnosti in mokrote, ampak imata globokejšje vzroke... Kakšne?

»Nisem te pričakovala. Saj si dejal...«

Ali ti morda ni prav, da sem prišel?« jo je prekinil. In ker mu žena ni odgovorila, jo je vprašal skozi stisnjene ustnice: »Ali je bil medtem kdo pri nas?«

»Nihče«, je odgovorila ona z žalostjo v glasu.

Dragonja je verjel njenemu glasu in njenim očem. Berta ni znala lagati. Postalo ga je sram, da je mislil kaj takega, da se je bil razburil, srce se mu je pomirilo, tudi oči so mu zrle za spoznanje drugače kot prej.

Žena je opazila moževo pomirjenost, zato se ga je upala vprašati: »Kaj se ti je pripetilo, da si tak?«

Dragonji je bilo neprijetno. Izdal se je pred ženo, da je nenavaden. Tisočkrat nemogoče, da bi razodel, kaj se mu je pripetilo. »Ali si zaprla vrata?« je vprašal. Ali vse noči ne bo imel miru? Če je drugačen, je to treba zakriti. Potegnil je z roko preko čela, kakor da bi hotel z deževnimi kapljami vred izbrisati vse, kar je bilo.

»Truden sem, bolan; prehladil sem se...«

In kakor da je žena šele tedaj zagledala vodo, ki je v curkih tekla od njega in se odcejala po podu, je planila k njemu.

Sleci se, da ne dobiš pljučnice! Naglo!« ... Moj Bog! Kdaj pa je prišel vlak?... Hitro v posteljo...«

Zlagal se je, da je imel vlak več ur zamude. Saj je bilo neumno, vendar ni mogel govoriti drugače.

»Lezi! Skuham ti lipovega čaja...«

In vendar tisto neznano v Dragonjevih očeh ni ugasnilo popolnoma, tistega ženi ni bilo mogoče skriti. Ko se mu je pomagala sleči in ga je zagrnila, ga je z vprašujočim pogledom merila nekaj trenutkov, nato je odšla skozi vrata.

2.

Vkuhinji je gospa Berta nenadoma obstala in se zazrla v steno. Tri ostre gube so se ji zarezale v čelo. Zdaj, ko ni imela moža pred seboj, je bila njegova sprememba še jasnejša kot prej. Včasih vso noč ni prišel domov, dasi je v mraku le nerad stopil iz hiše; ko je šlo za to, da prodajo vse in se preselijo, ga je ubogala radi trde besede. Tega večera je bil zagonetnejši kot kdaj prej. Pomislila je na svojo težko slutnjo pred tednom, ko je mož odhajal z doma. Kaj se mu je zgodilo? To ne more biti zgolj čemernost in bolezen.

Izpod stropa je sijala svetla luč; pohištvo in vezenine na stenah, vse je bilo belo, čisto. Berta je odprla omaro in se zamišljena ozrla po posodi. Vonj po živilih je udaril iz predalov, a nji se je zdelo, da ji je duh davnine zaplaval v nosnice. Muzej družinskih spominov. Kadarkoli je videla porcelanaste skodelice za čaj, za kavo, kozarce, krožnike, pribor, se je spomnila na očeta, na mater, na svojega prvega moža in na njegovo mater. Na to Dragonja svoj čas ni bil pomislil. Če je hotel ubiti vsak spomin na preteklost, ne bi bil smel prodati le posteljnega perila in pohištva, moral bi bil uničiti vse, vse, razbiti ves ta japonski in češki porcelan, ki so ga dan za dnem prijemale roke njenih dragih in ga nosile k ustom. Med posodo je stal hranilček, v katerega je metal Anton novce, ko je bil še deček. V albumu je hranila njegovo sliko iz deških let. Fanči jo je trikrat vprašal: »Je li to tvoj rajni brat?« In ona je prikimala. Ali je lagala? Pretežko ji je bilo raztrgati to sliko; deček s podolgovatim obrazom in suhim vratom ji je neznano ugajal...

Berta se je zdrznila iz spomina. Vrata omare je pustila odprta, prižgala je samovar. Zelenkasti plamen je šumel in se trgal. »Kaj tožiš, kam bi rad ušel?« je gledala Berta vanj. Šum ji je prijetno del. Rada bi bila zamorila vse, kar se je neprijetnega rodilo v njenih mislih.

Želela je slajših spominov in predstav. Iz spomina so vstajale besede rajnih: moža, matere in očeta — in se družile v nerazločen šum samovarja. Ona jih je razumela. Slike so se pisane vrstile pred njo, se prekopicavale druga čez drugo, ona je razločno videla vsako posebej... Hranilček v obliki jabolka, slika dečka s podolgovatim obrazom in suhim vratom... Poleg hranilčka je stala skodelica za kavo, poslikana okrog in okrog s prizori iz življenja. Berta je videvala za njo suhljati obraz Sedmakove matere, kako sedi majhna, sključena za mizo. Njene oči so bile vedno žive, vedno mežikujoče. Ob vsaki besedi se je zganila njena ukrivljena brada, kakor da vse, kar pripoveduje, dvojno poudarja.

Mati je tako nerada pripovedovala o svojem življenju. Berta si je le iz posameznih drobcev njenega in Sedmakovega pripovedovanja ustvarila celo sliko. Sedmakov oče je bil podeželski uradnik, mati hči srednje premožnega trgovca. Mož ji je umrl in zapustil edinega sina. Tedaj je imela nekaj prihranjenega denarja, pokojnino in nejasno bodočnost pred seboj. Njen oče je znal računati, pogledal je hčer v oči: »Ali bosta denar, ki ga imaš, in pokojnina zadostovala, da boš izšolala sina?« Preveč je ljubila osemletnega Tončka, da bi je to vprašanje ne bilo zbodlo v srce. Sanjarila je, da mora postati nekaj velikega iz njega. »Začni s trgovino!« je silil vanjo oče. Ubogala je.

Preselila se je v mesto. V ozkih ulicah, ki so se ko vozli prepletale med seboj, je ugodno kupila manufakturno trgovino. Ta je stala na vogalu dveh ulic, temna in neprijazna, še podnevi je v nji gorela luč.

Gospa Angela Sedmak nikoli nikomur ni priznala, kako se je morala spočetka boriti. Po ves dan je ostajala v trgovini. Sinovi vzgoji se ni mogla posvetiti v dovoljni meri. Bil je razvajen, sam svoj, vendar jo je ljubil. V trgovini je pisal naloge, opazoval kupovanje in prodajanje. Mati je spoznala, kako mu od dne do dne gineva veselje do učenja. Nekoč je odšla za nekaj minut iz trgovine, sin je medtem postregel kupovalce tako gladko, kakor da je izučen prodajalec. Mati je bila ponosna nanj, vendar jo je to nemilo zadelo. »Ali si si že izbral poklic?« Odgovoril ji je, da bi bil rad trgovec. »Ali nočeš biti za profesorja, sodnika?« Sinu so črke v knjigi plesale pred očmi, radi ljubezni do matere mu je bilo težko.

Kadarkoli je mati v poznejših letih pomislila na tisti čas, je imela solze v očeh. Molčala sta oba do velikih počitnic. Z drhtečo roko je položil sin izpričevalo pred mater. Ta se je

strašno začudila. »Kaj je s teboj?« Anton je pripravil odgovor po poti; ob pogledu na mater je ves onemel.

Za koga so bili naslednji dnevi bridkejši, za sina ali za mater? Zdelo se je, da hodita vsak svoja pota, mislita vsak svoje misli, a je vendar neizogibno, da se bosta nekega dne srečala in spregovorila isto besedo. Da se je sin ob začetku šolskega leta napravil in šel v šolo, to je dosegel materin žalosten, proseč pogled. Vendar je ona opazila, kako so njegovi raztreseni pogledi begali od knjig skozi izložbeno okno na ulico. Zunaj je šumelo življenje, iz knjige je gledala mrtva črka. Mati se je vpraševala: »Kaj je tako lepega in nerazumljivega na ljudeh, ki hodijo mimo?«

Prišel je dan, ko je izvedela tudi to. Sin je povedal: »Mati, gospod ravnatelj Vas kliče.« Mati se je zamajala, a je šla. Vrnila se je objokana, blede, s trdnim in jasnim sklepom v srcu. Pogledala je sina prodirno, a reči mu v tistem hipu ni mogla ničesar, kakor da ji je jezik omrtvel. Šele naslednjega jutra se je izvilo iz nje: »Ostani v trgovini!«

Leta so pretekla... Šola je bila pozabljena, izbrisan bridek občutek, ki je preganjal sina: ali sem materi storil krivico? Tudi mati se je tedaj komaj medlo spominjala, da je namevala s sinom nekaj velikega. Opazovala ga je v trgovini veselega, gibčnega. Bolj ko je gineval spomin na preteklost, globokejše je bilo čuvstvo sreče in zadovoljstva...

»Pa kakšen je bil Tone takrat?«

Berta se je zavedela: ob spominu ji je ušlo vprašanje skoraj glasno z jezika. Voda je vrela. Vrgla je vanjo čaja in postavila posodo na ognjišče. Spomnila se je na moža. Že je hotela stopiti v spalnico, ko je pomislila: »Morda že spi.« Ostala je in rahlo zaklopila oči. »Pa kakšen je bil Tone takrat?« To je stokrat vpraševala mater, ona ji je stokrat odgovarjala s hrvatskim naglasom, ki se ga nikoli ni docela znebila. Berta si je ustvarila v duhu njegovo sliko: visok, bled, brčice mu poganjajo pod nosom. Takšnega je videla še v tistem hipu v mislih pred seboj.

Vrnil se je od vojakov, tedaj pa je bil že zrel človek. »Oženiti se boš moral; jaz ne bom več dolgo,« mu je dejala mati.

Berta je stresnila z glavo. Ali je mati mislila nanjo že takrat, ko je to dejala? Vse davnaj pokopano je tega večera nenavadno živo stalo pred njo... Precedila je čaj v posodo, na kateri je bil naslikan kitajski mandarin z dobrušnim smehom na licih. »Kdo je kupil to posodo?« je vpraševala očeta. A on: »To je mati prinesla, to so nama darovali. Glej, da

je ne razbiješ; dragocena je.« Nji je bila dragocena radi spomina, ne radi visoke cene, kot je mislil oče. Po materini smrti jima je gospodinjala teta, bila je strožja kot mačeha. Oče je bil upokojen davčni uradnik, vodil je knjige v neki trgovini. Berta ni poznala lepe mladosti: sobe in stopnice, ulica in stroga teta. Anton se je bil pravkar vrnil od vojakov, ko so prišli stanovat v isto nadstropje, v katerem sta stanovala on in njegova mati. Srečavala sta se na stopnicah, njuna pogleda sta se velikokrat ujela. Berta ni mogla vedeti, da je vselej, kadar je šla mimo trgovine, gledalo za njo mladeničevo oko in vzdrhtelo njegovo srce. **O**tem ji je Anton pripovedoval pozneje. Tudi ni zamolčal, kako globoko je zardel in si očital, da jo je pozdravil, preden ji je bil predstavljen. Roka mu je bila sama od sebe segla po klobuku. Ne, ona ni opazila tega. Priznala pa si je, da so ji bili njegovi pozdravi od dne do dne ljubši. Nekoč ji je ušel nasmeh, Anton jo je nagovoril. Doma si je bridko očitala, da je bila tako nerodna in ni znala reči pametne besede.

Mati je pozneje rada pripovedovala, kako je bila opazila njuno zблиževanje. Anton je sprva tajil, a je lahko spoznal, da je to materi všeč. Od tedaj je mislil na Berto pogosteje, le približati se ji ni upal ne znal.

Ktemu je pripomogla smrt njenega očeta. Nekega dne so ga bili prinesli iz trgovine, zadel ga je bil mrtvoud. Berta se je spominjala tistih hipov z globoko bridkostjo; bila je kot blazna, ni vedela, kaj se godi z njo. Ostala je sama na svetu, teta se je bila zaprla v svojo sobo, le Sedmakovi so ji bili priskočili na pomoč.

Tiste dni, ko je vse dišalo po svečah in po cvetju, ko solze niso nehale teči in sožalno šepetanje ni utihnilo, sta se Berta in Anton videla najpogosteje. On jo je prvi tolažil in izpraševal, kaj naj stori zanjo. Po pogrebu se mu je prisrčno zahvaljevala in ga vprašala, kaj mu dolguje za delo in skrb. Prilika je nanesla, Anton je prosil za njeno toplo pozornost. Tega bi mu še prositi ne bilo treba.

Berta si ni mogla tajiti, da je naslednje dni večkrat nagonsko zapustila stanovanje v hipu, ko je imela Antona srečati na stopnicah ali na cesti. Žalost za pokojnim očetom se je polagoma umikala nečemu drugemu, kar je bilo važnejše, odločilnejše zanjo. Preden je slekla črno obleko, je občutila najglobokejšo veselje ljubezni, smeh še v vsaki misli, ne samo v besedi...

Bila je neumna, otročja in vendar je bilo vse tako lepo. Anton ji ni mogel vsega povedati, pisal ji je pismo. Ona bi se mu še pisati vsega

ne upala in ne mogla, toliko lepega in skrivnostnega je bilo tedaj v nji...

Še ob spominu jo je toplo spreletelo po životu. Trikrat je postavila sladkor na mizo in ga znova odložila. »Čaj bo mrzel,« je pomislila. »Morda je zaspal...« Tega večera jo je neznano zadrževalo v kuhinji. Ali se je bala stopiti pred moža? Ali je čutila dušno potrebo, da obudi spomine in se ogreje ob njih?

Na skodelici, ki jo je držala v rokah, je bil naslikan šipek. V tisti skodelici ji je Sedmakova mati ponudila čaja, ko jo je bila prvič povabila k sebi. Bil je prav tak večer kot tistega dne, dež je trkal na šipe. Nikoli ni pozabila začudenja, ki ga je videla na Antonovem obrazu, ko mu je mati naznanila v predsobi: »Gospodična Berta je pri nas.« Stisnil ji je tresočo se roko, a v njenih očeh je bral ljubezen in srečo.

Poročka se je izvršila v vsej tihoti. Prve dni njunega zakona jo je vznemirjalo le tetino vedenje. Ta ženska je ljubila izmed vseh bitij le rajnega brata in sivega mačka. Brat ji je umrl, ostal ji je maček. Bertino možitev si je razlagala kot upor proti nji. Ostala je sama v stanovanju, oddajala sobe, dasi je bilo pohištvo last nečakinje. Ta je večkrat tiho jokala radi njenih ujedljivih besed. Anton je znal vsako gubo njenega obraza, najmanjšo žalost in nejevoljo izgladiti z besedo in smehom. »Iz te skodelice sem pila, ko sem bila prvič pri vas,« mu je dejala nekoč. Antonu se je radi tega skodelica s šipkom tako priljubila, da mu je morala nalivati vanjo vsako jutro, vsak večer. Od sreče se mu je tedaj naslanjala na ramo: »Ali bo vedno tako?« In on ji je odgovorjal: »Vedno.«

Spomini, spomini... Berta se je smehljala v skodelico, kakor da znova preživlja ure preteklosti. Nehote je pomislila: »Ali nisem zadovoljna?« Ni se pritoževala, nekatere ure so bile celo lepe, vendar prejšnjega življenja s sedanjim ni smela primerjati. Nekoč je bil praznik, a zdaj je delavnik vse življenje iz dneva v dan. Neumno bi bilo, da bi si lagala... Kako bedasto, da je Dragonja prodal pohištvo, se preselil v drug kraj, da bi zabil spomine. Ženska rada pozabi in zataji preteklost, a le tedaj, če je sedanost lepša. Sicer jo vsaka malenkost tisočkrat spominja na dni sreče, še preprosta razglednica prebudi stara čuvstva v nji. Če bi bil zažgal in uničil vse, bi bil ostal vonj cvetic v prirodi, šum vetra; še dež, ki bije na okna, obuja spomin na ure poltihega kramljanja in branja iz knjig. »Fanči bo pil iz te skodelice,« je pomislila. Nekaj mikavnega, maščevalnega je bilo na tem.

V veži je zaropotalo. Berta se je zdrznila in naglo stopila do vrat. Sredi svetlobe, ki se je bila razlila iz kuhinje, je sedel sivi maček in mežikal, oslepljen od luči; Berti je tolklo srce. Nekaj zloveščega je videla v tej živali. Zapodila jo je. Nato je vzela postavek in stopila do vrat spalnice. Bila je zaklenjena. Potrkala je.

Pred njo je stal Fanči skoraj gol, ogrnjen v odejo in jo gledal prodirajoče, skoraj srdito, obtožujoče:

»S kom si govorila?«

Maćka sem zapodila,« mu je dejala. Dragonji se je šele zdaj zazdelo, da je žena hodila zelo dolgo, dasi se je prej vsak trenutek bal, da bo že vstopila.

5.

V tistem hipu, ko je ostal Fanči sam v sobi, ga je znova objel strah, kakor da prihaja od tople postelje in mu pronica v telo. Dež je štrkal na temnice, po cesti je drdral voz. Slišal je ženo, ki je odprla vrata v kuhinjo in jih zaprla. Nato je potihnilo vse. Prižgal je luč: rdečkasta svetloba se je razlila po stenah. V tistem hipu bi mu bila bela svetloba ljubša. Bilo mu je, kakor da sije skozi rdečo, franžasto ruto, ki je ovijala luč, nekaj zloveščega, grozečega.

Krčevito se je branil misli in spominov, vendar so mu prihajali sami od sebe, kakor do smrti utrujenemu človeku spanec. Ni jih prebujal kakor Berta, porajali so se mu sami, kakor da slike davnega življenja prežijo v njem in čakajo vsake ugodne prilike, da tisočkrat žive planejo na dan. V teku let jih je bil uspaval v želji, da bi izginilo vse, kar je bilo in bi ostala gola sedanost. Če so kdaj hotele govoriti svoj nemi jezik, jih je zamamil s smehom in z dovtipi, včasih tudi z vinom. V temi so bile te slike najjasnejše, skoraj nepretrgane, zato se je teme bal. V žarki luči so pobledle in se niso s tako silo valile nanj.

Na njegovem življenju je ležalo nekaj težkega, grdega. Še mladost, ki je za slednjega človeka najslajša, mu ni vzbujala veselih spominov. Sramoval se je bede in uboštva tistih dni, videl je tropo kričočih, umazanih otrok pred seboj: smrad ulice, izobešeno perilo, ki je viselo z vseh oken in balkonov. Očeta se ni spominjal, materin obraz je plaval v umazani megli in se mu je vedno bolj oddaljeval. Ko ji je bil nekoč popil vso kavo in pojedel ves kruh, ga je tepla: »Tak si kot tvoj oče; vzeli bi, a dal ničesar.«

Tedaj je bilo prvič, da mu je mati omenila očeta. V duhu si je bil ustvaril njegovo podobo:

velik, močan mož, z brki preko lic in z gromkim smehom. Bil je ponosen nanj; rad je slišal, da mu je podoben, dasi je bil majhen, izhiranega telesa in velikih, izbuljenih oči.

Mati je nekega jutra pobrala svojo obleko, povezala vse v culo in se z bežnim pogledom ozrla po njem. »Mama, kam greste?« Položila je roko na njegovo glavo: »Tiho!« Kadarkoli se je pozneje spomnil na to, se mu je zdelo, da še vedno čuti blaženost tega dotikljaja in vroč val krvi po telesu. Bil je edini dotik, ob katerem se jima je nekaj trpkega, a obenem blažilnega prelilo iz duše v dušo. Takrat ni mislil na očeta; mati se mu je tiho zasmilila, ni vedel zakaj. Morda se je v tistem trenutku tudi on zasmilil materi, vsaj za hip... V naslednji minuti se je že odtrgala od njega, na vratih se ni ozrla. In vendar si jo je vselej najjasneje predstavljal tako, kot jo je videl zadnjikrat: s širokim hrbtom in rumeno krpo na bluzi.

Ko je odšla, se je stisnil pod odejo in zaspal. Prebudil se je pozno, a bil je še vedno sam. Iz podzemskega stanovanja je bilo videti skozi nizka zamrežena okna le noge ljudi, ki so hodili mimo. Gledal je, da bi uzrl noge svoje matere. Ni je bilo... Proti poldnevu je prišla stara mati. Visoka, sivolasa, z zagorelim, a zgrubanim obrazom in ostro gledajočimi očmi. Zgrabila ga je ko mačko, ga oblekla in umila, mu dala kos kruha in pest fig. Godrnjuje je pretaknila stanovanje, odnesla, kar se je dalo odnesti, in vzela njega s seboj.

Fanči je ostal pri babici in dedu. Babica je bila stroga v besedah, a po duši dobra; ni je maral. Ded je bil veseljak, pripovedoval mu je mične zgodbe o tatovih in pretepačih. »Ti boš dečka pokvaril,« ga je karala babica. Fanči je začel hoditi v šolo, naučil se je kvartati in kleti. Ded in babica sta se sporekla, v katero obrt ga bosta dala; zmagala je babica. Vstopil je v manufakturno trgovino.

Škric!« ga je zmerjal ded. Častihlepnemu dečku je bilo to po godu. Iztrgal se je iz ulice, iz pretepop in kletvine, stopil je v družbo ljudi, ki so se gladko vedli in lepo oblačili. Naučil se je veseljačenja in neumnih zabav, pod črno suktnjo se je skrivala nagota nevednosti. »Ti nimaš značaja,« mu je očital ded. Sodba ga je bolela, zato deda ni več maral. Babica ga je zdaj gledala kot boga.

Kmalu sta se z dedom za trajno sprla. Ubil je mačka, ki je legel na njegovo posteljo in mu zmečkal polikano srajco. Odločil se je, da zapusti streho, pod katero je prebil vso svojo mladost od petega leta. Ded ni več spregovoril z njim, babica pa je skrbela: »Da ti bodo le

postregli, kjer boš.« Postal je. Zgrabilo ga je v dušo kot takrat, ko je bila mati ob slovesu položila roko na njegovo glavo. Ta starka ga je bila zapuščenega ko mačko potegnila iz postelje in mu dala kruha. Zdaj je stala bolelehna, sključena na robu groba. To čuvstvo je trajalo le za hip. Nenadoma se je zdrzil kot nekdanj njegova mati, pokazal hrbet in odšel.

Bertina teta Doroteja je bila babičina daljna sorodnica in njena dobra znanka. Pri nji je odslej Fanči jedel in stanoval. Trikrat ji je babica priporočala svojega vnuka, trikrat jo je prosila, naj mu tega ne pove. Doroteja ga je gledala s prijaznim očesom in ga imenovala svojega šorodnika. Uvedla ga je v družino Antona Sedmaka, predstavila ga je bila Berti. Seznanil se je z gospo Angelo, »ki človeka s pogledom slači do kosti«.

Dragonja je ob tem spominu takoj jasno videl pred seboj Antona Sedmaka in njegovo mater, kakor da visita v rdečkasti svetlobi na steni... Planil je kvišku in nekaj trenutkov nepremično strmel. Ali je bil privid? Morda so se mu v mrzlici porajale prikazni? Predolgo je zrl v luč, razdraženi očesni živi mu v bolečini porajajo slike življenja, ki ga prebujajo njegovi možgani... Slika je izginila...

Položil je roko na čelo, bilo je vroče. Tudi telo je bilo toplo, vendar je občutil mraz še pod odejo. Še je sedel. Njegove misli so bile burne: porajale so se in ugašale. V kratkih hipih so bliskovito, mrzlično preletele vso preteklost, obstale... Vse je izginilo, le eno je ostalo pred njim, tisto, kar ga je v teku let večkrat vznemirjalo. Na vse je pozabil, vse je lahko zazibal v omamo pozabljenja, tega ni mogel pozabiti. Zločinca najbolj peče usoden pogrešek, storjen v hipni razburjenosti, kateri ga ne neha preganjati vse življenje. Pred Dragonjo je znova stopil človek. Anton Sedmak? Le majhna, zelo majhna možnost je bila, da je to on... In če je ta možnost resnica... Kaj? Misel, da bo izgubil ženo in premoženje, bi ga bila prej naredila blaznega, tega večera se mu je to zdelo stranskega pomena. Glavni je bil tisti — kaj... ki se ga še v mislih ni upal jasno priznati, ne z najtišjimi besedami ponoviti. Bal se je, da bi ne prebudil najtežjega v sebi, kar bi odslej pričalo proti njemu. »Kdo mi more dokazati?« Živel je le pogrešek, ki ga je bil storil v usodnih trenutkih. Dejal je ženi, naj vse zažge, kar spominja na — prejšnje življenje. Ni se upal reči: na Sedmaka. Vprašal jo je »Ali si to storila?« Odgovorila mu je zateglo, obotavljaje se. Ni govorila čiste resnice. »Saj ona nikoli ne bo razumela.« V sprejemnici visi slika Sedmakove matere. Ta še na sliki spremlja

človeka s svojim prodirnim pogledom, naj krene kamorkoli. Ta starka je bila prva, ki ga je gledala v dušo. Zastavila mu je bila vprašanje, ki ga je prvo opozorilo, da je delal nepremišljeno. Takrat je bilo že prepozno. Berta tega ni razumela, preveč je bila zatopljena v žalost. Morda se je pozneje spomnila na materine besede, ki jih ne more pozabiti. Ali se ni v hipu, ko jo je silil, naj uniči vse spomine, porodila sumnja v nji?

Dragonja je planil s postelje. Stopil je v sami srajci do vrat in porinil zapah. Na hodniku je bilo vse tiho, slišalo se je le oddaljeno šumenje samovarja. »Kje hrani Berta spomine?« Postal je in pomislil. Če odstrani, kar ga vznemirja, bo spal mirneje, ne bo več mislil na vse to.

Ognil si je odejo in počenil k omari, iz katere je potegnil globok predal. Ta je bil navrhan z nerabnimi predmeti, ki jih je bilo morda le radi spominov škoda vreči v smeti. Punčka, najljubša Bertina igrača iz detinstva. Eno oko je bilo razbito, vdrtnina je mrtvaško strmelala v Dragonjo. Poleg posušenih cvetic, pisanih škatlic za sladkorčke, praznih steklenic za dišave, od katerih je vonjalo nekaj davnega, dekliškega, je bilo tudi mnogo reči, ki so bile njegova last. Tobačnica, na kateri je bil upodobljen ljubezenski prizor iz grškega bajeslovja. Kupil jo je bil v dneh, ko je bil začel zahajati k Sedmakovim na večerno kramljanje in na čaj.

Če bi tisti dnevi ne bili v posredni zvezi z nečim težkim, česar ni maral obujati, bi bili to najlepši, najnežnejši spomini njegovega življenja. Dasi se je vedel na zunaj prezirno, kakor da se norčuje iz vseh, si je vendar moral priznati, da se je koj po prvem srečanju z Berto njegova misel dalje pomudila pri nji kot pri drugih ženskah. Čutil je, da nikomur v družini ni prijeten. Razmerje je bilo prisiljeno, sicer nikoli napeto, a strašno. Fanči tega ni hotel razumeti, bil je pri njih kakor doma, govoril je brez prestanka. Dražilo ga je, da se Anton Sedmak nikoli ni glasno smejal njegovim dovtipom, rajši se je ugriznil do krvi. Ni si znal razlagati, zakaj je tega človeka mrzil že od prvega dne. Gledal je prodirno, kakor njegova mati. Vselej ga je iz gole vljudnosti vabil, naj še pride. Prišel je. Če mu je ponudil iz svoje tobačnice cigareto, je oni stresnil z glavo: »Ne bom kadil.«

To je tista tobačnica.« Dragonja se je bil zapletel v spomine; pozabil je že, kaj išče. Ko se je nenadoma zavedel, je zagnal škatlo med ostalo ropotijo in dvignil srebrni ročaj zlomljene palice... Pasja glava. Strmel je vanjo.

nastala je Sedmakova glava iz dni, ko je čimdalje bolj rastla nejevolja na njegovem obrazu... Ob nedeljah so ga jemali s seboj na sprehod; niso imeli poguma, da bi bili odklonili njegovo ponudbo. Nekega večera so obstali pred kavarno, a on, Dragonja, je predlagal: »Stopimo na kozarček pijače.« Berta iz prirojene plahosti ni znala ugovarjati, a Sedmak se ni zdržal več. »Pojdita, če Vama je drago; jaz grem domov.« V Bertinih očeh je raslo silno začudenje, pridržani jok ji je trepetal na obrazu. Dragonja je stopil sam v drevored, kjer ga je zgrabila taka neznana jeza na Sedmaka, da je tolkel s palico drevesna debla in jo je zlomil. Tistega večera se mu je zgodilo prvič, da se je bil kdo uprl njegovi volji.

Poslej je zahajal k Sedmakovim bolj poredko. Berta se ga je izogibala s pogledi. Mislil je, da je Sedmak ljubosumen nanj. To mu je tiho laskalo. Mrzil ga je hujše nego prej. Ni vedel, zakaj bi ga bil najrajši videl mrtvega. Napeto razmerje med njimi bi se bilo morda končalo s popolnim prelomom, če bi ne bila začela vojna. Vest o nji je neznano prijetno božala njegovo srce. Med vpoklicanimi letniki je bil tudi Sedmak. Berta je bila bleda, neznano plaho so sijale njene oči; Sedmak je bil srdit na ves svet. Dragonja bi bil rad napravil sožalen obraz, ni mu bilo mogoče. Oni ga je prodiral s pogledom, kakor da sluti njegovo pritaženo radost.

Trgovino bo treba zapreti,« je dejal Sedmak. »Vi, mati, ste že stari...« Bilo je vprašanje vsakdanjega kruha. Mati je gledala v Dragonjo, čigar srce je igralo, kakor da se mu izpolnjuje davno porojena želja. Komaj vidno so se premaknile starkine ustnice. »Treba bi bilo dobiti kakega človeka...« Sedmak se je natiho globoko zavzel, a se ni upal ugovarjati. Vseh oči so se uprle v Dragonjo, kakor da bi pričakovale, da bo ponudbo odklonil. Sprejel jo je...

Dragonja je skočil kvišku. Pod roke mu je zašel zavitek starih pisem, naslovljenih na Berto Sedmak. Nenadoma se mu je zazdelo, da je zunaj nekaj zaropotalo. Spustil je pisma v predal in poslušnil. Bilo je vse tiho. Ali ga mučijo tudi ušesne motnje ta večer? Bal se je, da vstopi žena. V svežnju pisem je slutil tisto, kar je iskal. Počeni je in razvezal beli trak, pisma so se razsula v predal. Med vrsticami prvega pisma je zagledal svoje ime. Pisava ni bila Sedmakova, pisala ji je bila prijateljica. »Ali je gospod Dragonja še pri vas?« Samo te besede, ničesar drugega o njem.

Tistih dni se Dragonja ni spominjal z veseljem. Nekaj težkega, ostudnega, ponižujočega je le-

žalo na njih. V trgovini je sedela mati in ga opazovala s svojimi prodirnimi očmi. Berta se ga je izogibala. Ali ji je bil oni tako zapovedal? Večerno blagajno je izročal materi, ne nji.

Gospa Angela je obolela; to je prišlo Dragonji kot odrešenje. Vsak večer je stopil v salonček, položil denar na mizo. Vrata h gospé Angeli so bila odprta, slišal je grgrajočo, zateglo sapo bolnice. Dragonja je počasi našteval denar, počasi vpraševal po navodilih. Za Berto so bili ti večerni hipi, ki jih je Dragonja nalašč zavlačeval, predolgi, brez konca. Polagoma se jih je privadila. Obsedela je nekatero minuto in se zazrla v Dragonjeva usta, ki so venomer pripovedovala. Ali ga ni spočetka mrzila? Dragonja je spoznal, da je komaj zdaj začel dobiti človeške poteze zanjo. S smehom je rekel: »Vojna... Nekatera mlada vdova bo morala dobiti novega moža.« Berta se je pomračila in planila. Ali ga je videla v dušo? Dokler tega ni pozabila, je bila bolj redkobesedna, manj vljudna z njim.

Dragonja se je tiste čase vedel proti Berti zelo viteško. Izkazovano spoštovanje je bilo preračunjeno. Vtis, ki ga je bila napravila nanj prve dni, se je poglobil. Sprva jo je sodil krivo; mislil je, da je čuvstvena, mehka in bi jo bilo izlahka pridobiti. Polagoma je spremenil svoje mnenje o nji. Bila je klenega značaja; v nekem oziru skoraj odljudna, trda. Polagoma je opazil, da je ves zagorel zanjo. Ali je bil ogenj, ki je gorel v njem, čist? Ali mu ni želja, ki je koprnela po tej ženski, narekovala tudi, da bo z nje vred dobil premoženje? Vojna je trajala dalje... Prav na tiho, na dnu duše je imel Dragonja Sedmaka že za mrtvega.

Ali mož kaj piše?« je vpraševal Berto. V njegovem glasu je trepetalo nekaj grdega, zahrbtnega. Včasih se je nevede hvalil; v Bertinih očeh je spoznal, da je zašel predaleč. Poljubil ji je bil roko, a ona ga je pogledala strašno začudeno, ponižujoče. Kaj mu je bilo prišlo na pamet? Včasih je občutil, kako mu ta ženska vidi do dna; tedaj se je imel za premaganega; skoraj jo je mrzil. Bila je sicer prijazna, a hladna kot spočetka. Le če je govorila o možu, so ji zablestele oči...

Med pisma, ki jih je Dragonja hlastno pregledoval, je bila na neznan način zašla bela dopisnica od Sedmaka. Pisal ji je iz bolnišnice in ji v gostih, drobnih vrsticah naznanjal, da je bil ranjen v nogo. Ta dopisnica je Dragonjo spominjala na prizor, ko se je prvič globoko razklalo med njim in Berto. »Berite!« je bila objokana vrgla belo dopisnico predenj. V njem je že zadrhtela misel: mrtev. To ga je raz-

burilo. Bral je in je bil razočaran. Ni se mogel premagati: »To je malenkost.« Bertine oči so se tako strahotno razprle, ustnice so ji trepetale. »Pojdite,« mu je dejala. »Ne maram Vas več videti... za nocoj...«

Vse, kar se je zgodilo naslednje dni. Dragonje ni več zanimalo. Igro je imel za izgubljeno. V duhu je že videl dan, ko bo stopil na cesto in ne bo srečal Berte nikoli več. Vojna je požirala vedno nove množice. Od Sedmaka dolgo ni bilo nikake vesti. Prav tiste dni je Fanči opazil, da ga Berta gleda z drugačnimi očmi kakor prej. Dejalo ji je drzno besedo, ona ga ni zavrnila. Vrnilo se mu je upanje, zrasel mu je pogum. Položil je svojo roko rahlo na njeno. Ona jo je naglo umaknila, a ni se dvignila in odšla.

Opazil je njeno nosečnost, pomislil: »Obiskala je bila moža...« To ga je izprva razburilo, vendar je prebolel tudi to misel. Dejstvo, da so na ponovnih prebiranjih potrdili za vojaka tudi njega, ga je privedlo do odločilnega udarca.

Nekega večera je ostal v salončku dalje nego drugokrat. Berta je bila dražestna, prijazna. Glas mu je čudno trepetal, beseda se mu je zmedla. Povedal je bil, da je potrjen. Gospa Berta je bržkone mislila, da iz tega izvira njegovo nenavadno razpoloženje. Njegovih besed in namigavanj ni razumela. Nenadoma je položil svojo roko na njeno. Umaknila jo je počasi, njen pogled je strmel v cvetico na miznem prtu. Položil je roko okrog njenega pasu in jo hotel poljubiti...

Dragonja se je spominjal tistega hipa z najglobejšo osramočenostjo; bil je ponižan kakor še nikoli v življenju. Berta je planila kvišku in zakrilila z rokama, rdečica ji je zalila obraz: »Gospod Dragonja! Ali ste znoreli?« Pa zakaj bi bil znorel? V tistem hipu jo je skoraj sovražil. Planil je kvišku tudi on, a ni našel primerne besede. Vse se je dotlej izvršilo tiho, pridušeno. V sosedni sobi je ležala mati, dogodek je moral ostati med njima. »Vi ste pozabili — da sem poročena,« je jecljala Berta. A on strupeno: »Saj ne veste, če bo Vaše dete imelo živega očeta.« Berta ga je požirala z očmi; pred njo je stal človek, ki je cinično potrdil njeno slutnjo. »Ven, ven! Ne maram Vas videti nikoli več!« Na pragu se je prika-

zala mati, voščeno blede, v beli srajci do stopal in izpraševala z izbuljenimi očmi.

Beg iz hiše je bil strašen. Še ob spominu nanj je Dragonja vselej stisnil pesti, mrščavica ga je spreletela po vsem telesu. Planil je v svojo sobo, razbil vazo in grizel blazine. Berto je sovražil, a si je v tistem hipu prisegel, da bo njegova, kakor da je to njegovo veliko maščevanje...

Dragonji je padla odeja z ramen na tla; tresel ga je mraz, on ga ni čutil. V rokah je tiščal in mečkal pisma. Nato jih je zagnal, da so se raztresla po predalu in na tla. Kar je iskal, ni našel. Hotel je zapreti predal, odpreti drugega, ko je zaslišal nov ropot na hodniku. Obstal je in posluhnil. Ali je nekdo prišel? Odprla so se neka vrata, nekdo je zašepetal. Kdo? S kom? Hotel je stopiti na hodnik, a ga je zadržala težka misel. Ali je vse izgubljeno? Nehote se je ozrl, kaj bi vzel v roke, da bi se branil. V zrcalu omare se je videl nenadoma tako majhnega, smešnega, da bi ga bilo lahko premagalo dete. Počutil je, zacvilil bi bil, a mu glas ni hotel iz grla.

Potrvalo je... Šele ko je zagledal pred seboj ženo s skodelico v rokah, se je pomiril. Mačka? Žena ga je mirno, dasi začudeno gledala v oči; ni lagala.

Zakaj nisi ostal v postelji? Čemu si se zaklenil?« Preden je odgovoril, je zagledala odprt predal, razmetane predmete, raztresena pisma. Začudila se je in znova vprašujoče pogledala moža. »Kaj to pomeni?«

Dragonja je za hip molčal; moral je odgovoriti, da ni vzbudil kake sumnje v nji.

Iskal sem neko pobotnico, ki jo je zahtevala tvrdka.«

Oddahnil se je. Prav na dnu predala so v resnici ležale v snopič povezane pobotnice. Ni se jih bil dotaknil.

Berta je postavila čaj na nočno omarico in gledala moža še vedno globoko, prodirno. Ni mu verjela, a mu je morala verjeti, četudi ga ni razumela.

Dragonja se ni ozrl nanjo. Sedel je pod odejo in srebal čaj. Zdelo se mu je, da stoji pred njim žena taka, kot v hipu, ko je vpila: »Ven, ven!« In on je bil prisegel... Roka se mu je tresla, rjava tekočina je pljusknila čez rob. (Dalje)

STRAH

*Vse prepočasi mi odpiráš vrata
v skrivnosti svoje, moje,
Vratar, Gospod;
vse prepočasi mi rešuješ
iz zmed oči, sladkosti trudne.*

*Lepica tvoja bliža se; še predno
z desno zmanjš mi oči, da vidim
te popsod, popsod, popsod,
za zmeraj zbrisana bo moja zvesta pot.
A jaz bi videl, videl, videl rad!*

Mirko Avsenak

svoje misli. In koraka, koraka po sobi. Na Angelo se ne ozre. Tišina.

»No?« le mimogrede pogleda proti Angeli.

Polne oči solz ima Angela. Trese se ji roka, trese se prst, ki kaže na besedo na papirju, na tisto zadnjo, najgršo med vsemi.

Kaj Vam je?« Ko pribit k tlom obstoji sodnik. Ves osupel je.

Debele solze lijejo Angeli iz oči. Nasloni glavo na stroj, pritisne si robcu na oči, da ustavi solze. Vztrepetaja ji telo.

Kaj... kaj vendar?« Ves zmeden je sodnik. »Čemu jokate... Če ne morete... Napišem sam!«

Angela naglo skoči s stola in steče iz sobe. Robca ne odmakne z oči. Ne reče nobene besede.

Presenečen je sodnik, stopi k stroju in potegne papir iz njega. Pogled mu obstane na zadnji napisani besedi, na tisti grdi, grdi. Ko da se mu zasveti: »Kaj morem za to?... To ni ženski posel! Seveda...«

Pa ni zadovoljen s svojo tolažbo. Pa pomaka in pomaka pero v črnilnik, pa ne zapiše nobene besedice. Ves nezadovoljen in vznemirljen stopi k oknu, ga odpre in se zagleda mimo zelene kostanjeve veje v smer, v katero je krenila Vida.

MRTVI SE VRAČAJO

France Bevk

4.

Dragonje čaj ni segrel. Tresel ga je mraz, da je šklepetal z zobmi. »Ti si bolan.« Zdelo se mu je, da ta glas ne prihaja od žene ampak iz pridrževanega trepetanja njegovega telesa. Vendar: ona je zrla vanj. Ni ji odgovoril. Te žgoče oči, ki so prodirale do mozga! Ne, to se samo tako reče, oči ne morejo prodreti do mozga. Težko je čakal, da je pobrala po tleh pisma, jih vrgla v predal in ga zaprla. Pri tem je postala in gledala nekaj dolgih trenutkov na belo dopisnico... Ali je spoznala moževo najtajnejšo misel in njegov namen? »Ali si vzel pobotnico?« Kakšno pobotnico? Ah, da! Skoraj se ni več spominjal. Ni maral govoriti, ni mogel govoriti. Rahlo je zaprl oči, kakor bi ga objemal spanec. Le skozi trepalnice je gledal, kaj žena dela.

Globoko se je oddahnil, ko je legla in ugasnila luč. »Lahko noč!« Zamrmral je, kakor iz rahlega spanja. Poslušal jo je, kako diha. Pri tem je občutil, kakor da mu celo njena sapa prodira v meso do bolečine. Ali so to le razdraženi živci?

Rad bi bil prižgal luč. Toda bal se je, da se žena ne bi predramila. Želel je, da bi trdno zaspala. Ali ni morda že začutila drobnih tresljajev postelje, kakor da se tudi ta trese v mrzlici?

Mizal je in čakal... Stiskal se je krčevito, da bi se ubranil trepetaja. Domislil se je, da prihaja ta drget iz telesa; ali se ni morda porodil v duši in se preselil tudi v telo? Odgnal je to misel. Proč, proč! Branil se je misli in miže strmel v nič, v temo, ki se je sprva kot črna neskončnost razgrinjala pred njim, nato se mu je zazdelo, da so temino prebredle iskre, kakor

Včasih — to je bilo še v njegovi mladosti in še pozneje — se je Dragonja stresnil, če je zagledal nož na mizi. Živo je mislil: kaj, če bi se mi zarezal v meso. Že ob sami misli je občutil bolečino. Na bojišču je vprašal brkatega domobranca: »Kako je, če zadene človeka krogla?« Mož je bil že dvakrat ranjen in je odgovoril: »Sune te nekaj, zbode, nato se pcedi kri... Če te krogla zadene v meso, sprva skoraj ne čutiš, ne veš...« Zgodilo se mu je večkrat, da ga je ostro zbadlo in že je mislil, da mu lije kri po telesu... Ali so to le živci? Ob pogledu v dozdevna zrcala, ki so mu kazala slike zadnjih let, se je prav tako stresnil do bolečine. Ali je to izhajalo iz duše, ali so prestani strahovi tako živo odjeknili v njegovem telesu?... Trdo je zamižal, odganjal slike, jih motil z drugimi predstavami, a ni jih mogel odpoditi.

Odprl je oči in pogledal po sobi. Slike so izginile, med stenami je ležala trda tema. Pred hišo je gorela svetiljka. Njena medla, trepetajoča svetloba je prodirala skozi temnice in legala na stene. Čez nekaj trenutkov jo je Dragonja razločil, bila je vsak hip jasnejša.

Včasih je jutranje solnce naslikalo vse polno cekinov na steno. Ti so plezali do stropa in zlatili vse predmete. Žive črke. Dragonja je iz njih bral včasih radostno jutranjo misel. Ta nočna svetloba pa je bila podobna napol zaprtim mežikajočim očem. Zdelo se mu je, kakor da sijajo skozi trepalnice umirajoči pogledi naravnost vanj... Iz preteklosti?

Tega večera je vse prihajalo iz preteklosti, vse sijalo iz davnine, ki jo je hotel najbolj za tretji... Strašno!

Deževalo je brez prestanka. Zdaj zdaj je zagnal veter dež v okna, kakor bi priletela zrna in padla na premočene grede pred hišo. Dragonja se je spomnil dni, ko je ležal brez misli v topli postelji in užival ugodje toplote in suhote. Zdaj je občutil, kakor bi ležal na cesti in bi ga kaplje bičale po razgaljenem srecu.

Žena je spala. Težka misel je ležala na njenem srecu. Čemu je hotel, da trdno zaspi? Ali je hotel nato nekaj storiti in nekaj za vedno skriti? Ni vedel, kaj. Občutil je le to, da bi bilo potem vse dobro. Ugodje, ki ga je občutil ob zavesti, da ga ona tistega večera ne bo o ničemer več izpraševala, da ga ne sliši več, je trajalo samo za trenutek. Končno mu je bilo celo grozno, da vse spi, a on mora bedeti, bedeti...

Zaželel si je spanja tudi on. Tako lepo je, kadar se človek izgubi v spanje, celo v sanje. Najmučnejše sanje ne morejo biti tako mučne kot tako bedenje.

Kje skriva Berta tisto, kar sem iskal?« Ne bi smel misliti, ne bi smel izpraševati! Zamizati, nato se prebuditi zjutraj, ko bo vse končano, pozabljeno, ozdravljen prehlad in — duša.

Da, duša in telo! Človek ima vendar tudi dušo...

»Ali žena sluti, vsaj nekoliko?«

Zamižal je in se znova boril s slikami, ki so mu neutrudno prihajale pred oči. Včasih ni mogel zaspati, štel je in med štetjem zaspal. Štel je tudi zdaj. Pri številki eden je videl sulico, pri številki štiri lok s puščico, pri številki šest sabljo, pri sedem sekuro... Nato se mu je prikazala bojna črta, bukovinski gozd... Številke so izginile. **Z** mukco se je rešil iz njih, vsaka je imela svoj strašen pomen.

Kdo je oni? Rasberger? Rasberger ali Novak?« **O** Ne, ne, ne! **Z** vso silo se je odtrgal od podobe tujega človeka z naočniki in se osredotočil v eni točki, ki se mu je vrtela ko bengaličen ogenj pred očmi: spanje, spanje, spanje... Nenadoma se je iz vrtečega se kroga izobličila glava, ki se je tako strahovito vrtela, da mu je jemalo vid, vendar jo je videl razločno do zadnje poteze. Anton Sedmak!

Stisnil je prste z vso silo, zdelo se mu je, kakor bi tiščal glavo v rokah in jo drobnil... Izginila je. Spanje, spanje, spanje! Začelo ga je objemati nekaj sladkega... Ali je to prihajalo iz prvega spanca ali iz vročice, ki se mu je pretakala po vsem telesu?

Nenadoma se je zdrznil. Zaslíšal je neke glasove. Vrgel je odejo raz prsi, kakor da ne more slišati dovolj jasno. Po cesti mimo hiše je pridrdral voz. Židovi so se rahlo potresali. Voz se ni ustavil, šel je dalje. Iz ropota, ki se je polagoma

gubil, je bilo znova slišati šumenje dežja. Čemu vozijo ob tej uri in v dežju po cestah? V ponedeljek bo sejem... Danes je sobota... ne, je že nedelja... Tako so ropotali topovi po cestah v Lvovu...

Ves večer se je branil spominov na vojno. Vse dni zadnjih let je trepetal pred njimi. V gostilni je prosil: »Ne govorite mi o tem!« Knjig, ki so pisale o vojni, ni bral. Filmov, ki so kazali boje, ni posečal. Pred vsem, kar je spominjalo na vojno, je bežal, še v sanjah... dasi je tolikokrat o nji sanjal... Ta odpor ni izviral iz prevare, ko je mislil, da bo vojna v nekaj mesecih končana in njemu ne bo treba poseči vanjo. Tudi ni izviral iz strahu pred smrtjo. Ljudje se ne boje smrti, če ne mislijo nanjo. Odpor je izviral iz tiste globine, iz katere je rasel tudi strah pred živim ali mrtvim Sedmakom.

Dragonja je obrnil glavo v blazine, da je težko dihal. O, zadušiti, zamoriti vse, kar je prihajalo vanj! Znova je začel šteti. Na slednji številki je čepela druga misel. Iz slednje misli se je rodila nova slika. Mačice se igrajo z živo miško, a z njim so se igralle spake, ki so ga trgale na drobne kose kot vedomeci.

Napol je spal napol bedel; v vročici, v kateri se počuti telo tako ugodno, šibko, omamljeno, so se porajali prizori, zdaj jasni, zdaj zabrisani, v nekem redu, a raztrgani med seboj; prekopicavali so se in se kopicili v celoto. »To sem jaz?« Najpogosteje človek svoje duše ne spozna. Dragonji se je zdelo, da je njegova duša vsa zavita v bolečino spomina, razdeljena na dva dela: eden se je rogaj drugemu, ki je trepetal od strahu. Ni se mogel ganiti ne se otresti teže, ki je bila legla nanj. Naj je mižal, ali široko strmel v temo, vse zaman.

Ob svetlobi, ki je prodirala s ceste in mežikala na stenah, v iskrah, ki so se same od sebe užigale pred vročičnimi očmi, so bile podobe pisane kakor oblačila svetnikov. Ni slišal več dežja ne vetra, zdelo se mu je, da so ljudje njegovih podob dobili glas in govorijo pred njim kot živi. Bil je kakor privezan gledavec: moral je strmeti in poslušati... Iztegnil je roko, da bi prižgal luč: v svetlobi izginejo duhovi. Ni mogel najti gumba; bil je tako brez moči, da bi še zavpiti ne mogel, roka mu je omahnila.

Vse predstave, ki so mu migotale pred očmi, so izvirale iz ene same, najbolestnejše, najgroznejše točke in znova tonile v njih... Ena, dve, tri, štiri, pet, šest, sedem, osem... Sulica, drevo, naočniki, lok s puščico, srp, sekira, bojišče... Iz številke, iz medle predstave strelskih jarkov se je raztegnilo široko valovito polje, obrobjeno z gozdovi. Dragonji se je zdelo, da ne leži več

v postelji, ampak daleč zunaj, v decembrski noči, v Bukovini... Ne v strelski črti, ampak četrť ure proč, v mokroti, v megli, ki je vse objela in pronica skozi obleko... Poleg njega leži še nekdo drugi... Anton Sedmak...

Tako se je moralo zgoditi? Dragonja je prvič podvomil v svoji duši. To mu je še v omotici, v poluspanju, v sanjah zelo dobro delo. Tako se je moralo zgoditi? Dejanje je bilo treba opravičiti. Ni ga opravičil prej, moral ga je pozneje... »Kdo bi se bal mrličev?« Da, to je govoril on. Ne ob gozdiču, na polju, kjer je ležala megla in so bila tla vlažna, ampak v bojni črti. Ne v tistem hipu na postelji, ampak pred desetimi leti. Strelski jarki so se vlekli čez pokopališče. Iz zemlje so gledale rakve. Med mrličii jesti in spati... Mladenič, čigar oči so bile velike in bele, je trepetal od groze in jokal... »Kdo bi se bal mrličev? Mrličii se ne vračajo.« se je krohotal Dragonja. Ta smeh je bil smeh tistega Dragonje, ki ga je bilo kmalu za tem ubilo na bojišču in rodilo drugega, ki je tega večera ležal priklenjen na postelji. Oni se nikoli več ni vrnil...

Na pokopališču je bila zidana grobnica. Iz nje so bili vrgli tri grofovske krste, vanjo so namestili stotnijsko pisarno. Dež je padal skozi odprtino, malo svetlobe je prihajalo vanjo. Od sten se je širil mrtvaški vonj. Vendar je bilo lepše nego med grobovi, kjer so topovi razbijali krste... »Joj, joj, joj!« Nekdo je blazen letel preko grobov. Sanjal je, da se je bila iz neke krste dvignila pošastna postava in ga hotela objeti. Bežal je in postal živi cilj ruskim krog-lam. »V smrt je letel, hudič.« je mrmral Dragonja v kotu grobnice. »Saj se mrtvi vendar ne vračajo...« Še tega bi bilo treba... »Da, še tega bi bilo treba. Prostovoljec Mrak se je obrnil na trdih tleh: »Mnogo je skrivnosti med nebom in zemljo, ki so človeku še neznanе, tako nekako pravi Shakespeare.« Dragonja se je zasmejal. »Bodite tiho!« se je predramil narednik Švajger, ki je bil prišel pravkar s patrolje in je znova zaspal.

Mnogo je skrivnosti med nebom in zemljo? Dragonja se je takrat tiho smejal. Prostovoljec Mrak je nosil naočnike le radi tega, da je za nje skrtil svoje zamišljene nevojaške oči. Mnogo je bral, vse vedel, le tega ne, da lahko pride po nepreviđnosti naravnost na bojišče...

Slika je polagoma ugašala in se še dolgo borila v medlem blesku pred Dragonjevimi očmi. Dež je trkal na okna, kakor da so se ostri udarci kapelj rodili naravnost iz Mrakovih besed o skrivnostih med nebom in zemljo in se ojačili v glasove padajočih jeklenk. »Plink, plink, plink!« Dragonja je otrpel. Ves se je sključil

na postelji in razločno čutil, kako čepi v hladni grobnici in se kljub navideznemu pogumu nemirno ozira v odprtino... Mrtvi se ne vračajo, toda tudi življenje se več ne vrne. »Plink, plink!« Vse je vršelo v omotici, mimo so vršeli grobovi, drevesa; nenadoma se je ustavilo in utihnilo vse... »Boljševiki... Premirje... Brest Litovsk...« Govoril je poročnik Sablich. Tudi njemu je trepetal glas. Dragonja je zadihal iz polnega grla. Občutil je, kako se mu je vrnilo življenje. Srce se je ko roža odprlo veselju. »Plink! Plink!« Vse je ostalo le spomin. Dež je štopotal na grobnico in polzel po njenih stenah. In vendar je bilo vsem tako dobro...

Nekega dne je nenadoma planil kvišku... Ali se je zgodilo v sanjah ali v resnici? Bila je resnica... V poševnem pasu svetlobe, ki je padala na cementni tlak, se je prikazal človek. »Gospod računski podčastnik, javljam pokorno...« Molil mu je listine tik pod brke. Gledala sta se nekaj hipov, bila sta začudena oba. »Ali nisi umrl?« V Dragonji so vstajale omotične misli, vprašanja, ki jih ni smel izgovoriti. In je tako vstalo v njem še ob spominu, da se je hotel dvigniti na postelji, a se ni mogel premakniti, prav tako kot je bil takrat obsedel na zabojju. Kakor bliski so mu švigale slike pred očmi. Pred njim je stala Berta, ogrnjena v črno tenčico. »Kako ti pristojna črna obleka!« In vendar ji tega, kar si je najbolj želel, ni mogel reči. Nato se je razgrnilo pismo pred njim: »Velecenjena gospa, draga Berta! Oprostite, da Vas tako imenujem, ali nemirno srce mi narekuje...« Papirji so se mu tresli v rokah. V tistem hipu so se mu razpršile vesti o premirju v nič, znova je občutil, kakor bi ga jahalo nekaj nerazločnega, strašnega in bi ga pritiskalo v obrazom k tlom. »Čemu me tako gleda?« Nemfogoče, da bi tako buljil vanj, če bi ne vedel vsega...

Dragonji je bilo, kakor da bi vse to pravkar doživljal. Videl je pred seboj Sedmaka, kakor bi rastel s polovico telesa naravnost iz odeje in bi ga gledal, gledal... Poskusil se je dvigniti, a se je le oprl na komolce. »Torej si živ?« ga je vprašal in mu segel v roko. A oni z groznim nasmehom na ustnah: »Živ. Ali ti morda ni po volji?« Poskusil se je smeјati. Toda v njem je bil žolč. »Zakaj bi mi ne bilo prav?« Sedmak je segel v žep in položil predenj pismo. »Ali si ti to pisal?« Da, bila je njegova pisava. »Velecenjena gospa, draga Berta... nemirno srce mi narekuje...« Črke so plesale pred njim, se mu spakovale, jasno pričale proti njemu. »Moja čuvstva do Vas so čista... ljubil sem Vas že tedaj, ko je bil Vaš mož še doma... Zame ni vojne, zame ste samo Vi... Če se

vrnem in boste prosti, bom stopil pred Vas z edino željo... Trdno upam, da ne boste nemilostni z menoj...«

V tistem hipu skoraj ni verjel, da je on pisal te besede. In vendar tega ni bilo mogoče tajiti. Pisal je prvič, drugič in tretjič... Ni prejel odgovora. Tedaj so padle te besede ko strašna mora nanj. Strmel je v Sedmakov obraz. Na njem sta se borila srd in zasmeh. Zmagoval je zasmeh. Ta je bil strašnejši. Za Dragonjo je bilo strašno, do dna poniževalno. V tistem hipu onemoglega srda in najgloblje osramočenosti so se dvignila speča čustva in strasti, katerih se je prej v redkih trenutkih komaj zavedal. Vrhu vseh je bila zapečaten misel: on mora umreti!

Da, on mora umreti, on mora umreti! Ob tem sklepu je občutil nekaj prav tako groznega, kakor da je obsodil samega sebe v smrt. In vendar se mu je zdelo to prav tako neizogibno, kakor je bilo neizogibno dejstvo, da bo zvečer zašlo sonce. Želja in misel, da bo morda ta človek umrl med vojno, je bila v njem tako živa, da je občutil Sedmakovo življenje kot neznosno težo na sebi. Ali nima pravice poseči v usodo tega človeka? Sklep ga je bil pomiril, a misel ga je uravnovesila. Sedmakov zasmeh se je razlezel v medlo sliko, nato je izginil v nič... Videl ga je mrtvega pred seboj. Tedaj se pismo ne bo več glasilo: »Velecenjena gospa, draga Berta...« Poteze besed so plavale krvave pred njegovimi očmi in se razlezele v velik madež, slednjic v veliko mlako krvi. Dragonja se je zgrozil. Bil je sodnik, a kdo bo rabelj? Nekoč je pripovedoval rdečelas vojak o sirovem častniku: »Bil je živ vrag. Gnal nas je, da smo potili kri in se nam je razlival žolč. Čakaj, smo dejali. Prišla je ofenziva, on je padel... Čudno, so dejali, da je bil zadet v hrbet. Ali se je bil obrnil in bežal? Tako je, smo dejali. Izdajalec vselej zadene krogla v hrbet...« Todaj tedaj je bilo na vsej črti tiho kot v grobu. Le ponoči so zavijali volkovi. Že nekaj tednov ni bilo slišati nobenega strela, da je postalo že dolgočasno. »Ali ste že slišali kdaj, da je bil kdo sodnik in rabelj obenem?« je hotel Dragonja vprašati prostovoljca Mraka. Ni se drznil. Zagledal ga je med grobovi, kako razdeljuje vojakom pisma. Sedmak se je pravkar nasmehnil in pretrgal zavitek. To je Dragonjo kakor z nožem zabollo v srce.

Berta. Na stenah grobnice so bile vlažne lise. Če je pogledal v katerokoli izmed njih, je videl Berto. Najprej črno oblečeno, s tenčico, nato v svetli obleki, s smehom na obrazu. Spoznal je, da je vedno mislil nanjo. Ne samo radi ponižanja in prisega, da bo vedno njegova. V

nekaterih hipih je videl pred seboj trgovino in na nji napis: »Fanči Dragonja«. Nenadoma je napis izginil, na njegovem mestu se je prikazalo veliko rdeče, s puščico prebodeno srce. Kako smešno! In vendar so ga spremljali globlji vzroki, da je mislil nanjo. Duša? Ali ima človek dušo? Kaj je potem srce, ki ga je včasih zasmehoval?

Prostovoljec Mrak je stal smejoč se pred Dragonjo. »Kdo Vam je ukazal razdeljevati pisma?« Mrak je trepetal v pozoru, leva roka mu je nervozno igrala ob hlačnem šivu. Naslednja tri pisma, ki so bila naslovljena na Sedmaka, je Dragonja odprl. »Dragi moj, zlati moj mož!« Položil je pest trdo na mizo in se ozrl. Mrak ga je na skrivaj opazoval. Videl je, da je iz enega izmed pisem padla fotografija... »To mu izročim jaz.« Dragonja je stopil iz grobnice.

Pisma so ga bila razburila. Ob pokopališču je rastle nekaj dreves. Pod njimi je hodil Dragonja sem in tja. »Čemu se Berta še vedno opravičuje svojemu možu?« se je zganilo na njegovem obrazu. »In zame ne najde nobene lepe besede?« Po steptanem snegu je prišel Mrak. Komaj je Dragonja utegnil spraviti pismo v žep. Tega človeka se je bal. Čudno ga je zazeblo, kadarkoli ga je pogledal v oči, kakor da se mu v njih zrcali duša.

Kdo Vam je dejal, da so prišla za Vas tri pisma?« Dragonja je vpil, da je bil zaripel v obraz. To je bilo nekaj dni pozneje. Na vlažni lisi se je bila prikazala Bertina slika. V hipu je izginila, na njenem mestu se je prikazal nadporočnik Sablich, a poleg njega Anton Sedmak. Vsa žalitev in zaničevanje, ki je velo iz Bertinih pisem, je zdaj sijalo na njegovem obrazu. »Kdo mi je povedal? Prostovoljec Mrak.« Dragonja se je ozrl v nevojaške, od njega tako osovražene oči, ki so ga gledale izza naočnikov. »Vi, Mrak, lažete!« Dragonjeva listnica je po naključju ležala na mizi. Zlohota usoda! Mrak je planil k nji in potegnil sliko iz nje: Berta z otrokom v naročju. »K raportu!« je zakričal nadporočnik. Dragonja je bil kakor pribit, omamljen; iz vsega je razločil še: »Poveljnik bataljona...«

Vtistem hipu je Dragonja bridko občutil: vse, kar je bil storil, da se je prikopal »do kolikor toliko človeka vrednega življenja« pri vojakih, vse, kar je bil zasanjal za bodočnost, je grozilo, da se zruši v nič. Raport? Sedmak je glavna priča... Da, mora se zgoditi! In ko je to potrdil v sebi znova, se mu je zdelo, da neznana usoda ne preganja njega, ampak Sedmaka. Ne on, ta se ji ni mogel več izogniti. Zaman so tako skrivnostno sijale njegove oči, kakor da nekaj

slutijo. Zaman se je vedno oziral, kakor da bi slišal nevidno hojo za svojim hrbtom. Sedmak je bil prišel s patrolje, prislonil puško k zidu in se odstranil. Ko se je vrnil, je stal na istem mestu Dragonja in držal njegovo puško v rokah. Bila sta sama. Vse okrog je ležal izhोजen sneg, na nekaterih mestih celo pomazan s krvjo... V tistem hipu, ko je Sedmak zagledal Dragonjo in ga še ni dodobra spoznal, je zletelo z bližnjega drevesa troje vran: »Kra, kra, kra!« Ali ni do tistega hipa ležala puška vodoravno, a je ob vranjem kriku udarilo kopito ob tla? Tega se tudi Dragonja ni mogel več določno spominjati; drugi, močnejši vtisi so mu bili zabrisali to sliko. Smejal se je z zagonetnim, skoraj jeznim smehom. »Vojak ne pušča puške ob vsakem grmu...« Sedmak mu ni odgovoril. Le gledal ga je, kakor da ga globoko razume in se mu roga v svoji duši...

Dež ni več trkal na okna. Le veter je postal močnejši. Svetlobna očesa na steni so mežikala vse hitreje. Dragonja jih ni videl. Grabil je z rokama za rjuhe, kakor da plava v višinah, nad prepadi in se boji, da bo zletel v globino. Pred njegovimi očmi se je zdaj zdaj užigala rdečkasta svetloba, ki je razsvetljevala neznan obraz in znova ugašala. Obraz ga je vpraševal v presledkih: »Še?« In zdelo se mu je, da odgovarja zanj kdo drugi: »Dalje, dalje, do konca!« Da bom prost, da bo padla teža raz dušo...»

Obraz je znova ugasnil in se v hipu rdeče razsvetlil: »Se!« Da, še ena slika. Ta bo za sto drugih. Moral jo je obnoviti, da bo olajšan. Operacija duše! Duša ni v smrtni nevarnosti, duša ne more umreti. Da, ona lahko zblazni... Do blaznosti pa je še daleč... Prav tako se je zdelo, kakor da je veter z dolgimi, gostimi vejami dreves udaril v okna. Prav takšen veter kot tiste noči v Bukovini. Deset let je že od tega? Sneg je bil skopnel, le ob gozdovih in kolovozih je še ležal. Oblaki so šli od juga, od juga... Nato so začeli hiteti od vzhoda, od vzhoda. Ponujal se je nov sneg, a ga je ustavil veter. Oblaki pa so šli znova od vzhoda, od vzhoda... Vojaki so čepeli, gledali nanje. Trudni, naveličani. »Čemu čepimo vedno na istem mestu? To je hujše nego vojna...« Narednik Švajger se je zameril nadporočniku in sanjal o bolnišnici. Korporal Stein si je bil postlal v grobnici, a so ga bili spodili iz nje. »Pošljite me na patroljo!« je vpil. Tiste dni je bilo ušlo nekaj patrolj čez črto, vojakom to ni ostalo prikrito. Nadporočnik Steina ni razumel: »Švajger, pošljite Steina na prednjo stražo!« Nato: »Ali ste že privezali Legišo?«

Ta je bil šel beračit v zaledje, nato so ga dobili z neko žensko sredi polja. »Tako, gospod nadporočnik,« je stal Švajger trd pred častnikom. Čez pol ure je planil ordonanc v grobnico: »Legišo so res privezali. Ali je Švajger znorel?« Prostovoljec Mrak je stopil k zidu pokopališča. Tam je slonel korporal Stein, imel je rdeče, okrvavljene oči. Zagledal je Mraka, se zganil iz otopelosti in pokazal na grob ob zidu, za katerem je rastle vejnato drevo. »Tam visi.« Mladeničeva glava je visela daleč naprej, prsti nog so se komaj dotikali tal, vsa kri je bila šla v obraz, ki je pomodrel bolj in bolj, oči so mu bile izstopile. Pravkar je bil izgubil zavest, nekdo ga je oblijl z vodo...

Mrak je gledal nekaj hipov, nato se je obrnil proč. Stein je stopil k Legiši: »Potrpi! Drevo pojdeš z menoj.« Ta ga je v omotici komaj razumel, vendar so se mu nemo zahvaljevale njegove oči. Nenadoma je priletel Švajger, oči so mu gledale razburjeno, brke je imel mokre: »Odežite ga! Na mojo odgovornost!« je vpil na korporala, ki se je obotavljal. Nato se je naglo obrnil in se spustil v grobnico.

Tistega večera bi morali menjati stražo sredi polja. Na tistem mestu sta bili sovražni bojni črti daleč narazen. Deset minut od pokopališča naravnost proti ruskim jarkom, nato deset minut hoda na levo. Ob gostem gozdiču je stalo sredi polja skoraj nevidno kritje s pletenimi ležišči in ognjiščem. Na vsej črti je bilo radi premirja že več tednov tiho kot v grobu. Le gosta žična ograja se je spenjala preko polja. Korporal Stein je zbral nekaj mož, med njimi tudi Legišo. Namera straže je bila tako očitna med vojaki, da je prišel kuhar in pošepnil Dragonji nekaj skrivnostnega na uho. Ta je obstal kot okamenel in široko razprl oči. Hotel je narediti nekaj odločnega, a mu je nenadoma planila druga misel v možgane, in mu razjasnila obraz...

Nadporočnik je šel tistega večera zadnjič skozi jarke in se ustavil pred Sedmakom: »Korporal Sedmak, odpravite se z ostalimi na prednjo stražo. Vi jamčite, da se vsi vrnejo. Ste razumeli?« Sedmak je strmel v nadporočnikov obraz; zdelo se mu je, da iz slednje njegove gube gleda Dragonja, da njegovo srce trepeta v nadporočnikovem glasu.

Dragonja je gledal za njimi, kako so izginjali v mraku. »Se li vrne? Ali bo ubežal z onimi? Izgubljen je...« Tiste noči ga je prvič objemal neznan nemir. Švajger je zateglo smrčal. Mrak je spal mirneje. Dragonja je bil edini, ki je bedel. Objela ga je neznan sila, o kateri ljudje prav malo vedo in ki narekuje človeku nerazumljiva dejanja. Ni se ji mogel ustavljati.

Vabila ga je mrzla noč. Pred njim se je odpirala pokrajina, po kateri so se plazile sence... Planil je kvišku. Popadel je puško v kotu, se prestopil čez Mraka in se splazil na prosto. Videl ni nikogar. Drevje, kamenje in križi so stali na pokopališču. Vojak, ki je stražil na njegovem robu, ga je spoznal in si pomel roke: »Mraz, mraz...« Dragonja je stopil na prosto polje. V ozadju se je odražal gozd.

V prvem hipu, ko je stopil s pokopališča, ga je objela groza. Iz gozdov v daljavi je slišal zavijanje. Volkovi? Oči so mu buljile v mrak. Snel je puško z ramen in jo nosil pripravljeno za strel... Spomnil se je, da puška nima nabojev. Le revolver je nosil ob pasu. Izdril je bajonet in ga nasadil na puško. Pokrajina je bila tiha, le veter je zdaj zdaj zabrnal skozi žice, gozdovi so šumeli enakomerno, zamolklo, kakor da bi pele oddaljene strune. Rjava zemlja se je razločevala od snega, ki je ležal po vdrtinah. Dragonja je šel mimo dveh pogorišč. Ob žični ograji je krenil na levo, da bi dosegel izhod. Ob razmetanih španskih jezdecih je stala črna senca.

Vojak je dremal. Nenadoma se je zdrznil in vrgl puško vodoravno: »Kdo je?«

»Ali me ne poznaš?« In ko je vojak zinil od začudenja: »Pojdi z menoj!«

»Ne smem.«

»Ne budali! Vrzi puško na ramo!«

Šla sta. Dragonjo je minila groza. Zemlja je kazala vedno več vdrtin. Noge so se jima zapletale v pogažene bilke nepožetega žita, v krompirjevece, kakor bi ju zadrževalo stotero rok, da ne moreta dalje. Iz daljave se je v presledkih vetra ponovilo zavijanje. »Volkovi.« Vojak se je stresnil poleg Dragonje. Ta je gledal na nebo, na katerem se je bila utrnila zvezda. Nato je buljil v daljavo, da bi razločil, kje se nahaja straža... Bilo je vse nejasno, v mrak ovito. Le gozdič se je razločil ko črn madež iz medle svetlobe in rastel od koraka do koraka.

Slednjič... Gozdič je stal čisto razločno pred njima. Videli so se že vrhovi nekaterih dreves, ki so se risali na nebo. V bližini gozdiča je stal kup zemlje, pod njim kritje... Na desnici žična ograja... Dragonja je postal in pomislil. Občutil je rahel trepet po životu. Obrnil se je do vojaka: »Stopi do onega drevesa in počakaj!«

Vojak je ubogal. Odšel je kakih sto korakov nazaj v smeri proti pokopališču, dosegel drevo in počenil. Še je videl senco, ki je omahovala proti gozdiču. Nato je izginila... Ni mogel vedeti, ali je čakal pol ure, dve uri ali celo večnost... V nekem hipu se mu je zazdelo,

da je zaslišal krik, a nato ni bilo slišati ničesar več. Naredilo se mu je pred očmi, kakor da je v daljavi zrastle iz tal široka senca in se mu je približevala... Pogreznila se je in ni je bilo več...

Ko se je Dragonja vrnil, je našel vojaka čepečega in trepetajočega na tleh. Planil je kvišku, hotel zbežati pred njim, niso ga nesle noge.

»Kdo je vpil?«

Hudič neumni!« se je razhudil Dragonja. Od vojaka je groza prehajala vanj, da so se mu šibila kolena. »Kdo je vpil? Jaz sem vpil za onimi, ki so... dezertirali. Vsi do zadnjega. Kaj zijaš? Prižgi vžigalico!«

P lamenciček je zaplapolal. Iz palca leve roke je Dragonji tekla kri, bil je ves krvav. Odrgrgal je kos srajce in umil rano, da je ustavil krvavenje. Vojak ga je pogledal v obraz. Videl ga je tako neznano spremenjenega, kakor da bi bilo od trenutka, ko sta se bila ločila, preteklo več let. Isto spremembo je občutil na sebi tudi Dragonja. Objemala ga je groza, da se mu je stiskalo srce. Ta groza ni izhajala iz tuljenja volkov, iz samote, iz mraka, iz vojakovega trepetanja, ampak iz njegove krvi, tisto minuto porojena in vedno groznejša. Zgrabil je vojaka pod pazduho: tako sta bežala, dokler nista dosegla grobnice, iz katere je bil tiste noči izginil tudi Mrak. Dragonja se je tresel v groznici do jutra...

P lanil je kvišku na postelji... Vračala se mu je zavest. Prižgal je luč, rdečkasta svetloba se je razlila po stenah. Predstave so ugasnile. Le medlo, kakor s tenčico odete, so še enkrat zaplesale mimo njega... Strašnega občutka, da leži sredi polja in še nekdo drugi poleg njega, ni bilo več. Poleg njega je spala žena Berta. To je bil njegov dom... Še isti veter je šumel kot tistega večera pred desetimi leti, in zavijal skozi podstrešno okence kot bi tulili volkovi. Deževalo je znova. Kaplje so bile na temnici, kakor bi nanje trkali neštevilni prsti.

5.

F anči Dragonja ni ugasnil luči. Mučil se je med spancam in bedenjem in šele proti jutru zaspal. Težke predstave so bile izginile. Ne popolnoma. Zdaj zdaj se je prikazala v sanjah katera izmed slik, se pomešala z najgorostasnejšimi podobami sanjske domišljije in znova izginila. Prebudil se je proti poldnevu. Mrzlica ga je bila popustila, bolela ga je glava. Telo mu je bilo izčrpano.

O kna so bila že odprta. Deževalo ni več. Oblaki so ležali nizko nad zemljo, sredi polja se je preko murv in češenj razprostrela prozorna

meglica. Skozi redke zavese je videl Dragonja medle obrise ljudi, ki so hodili po cesti. Bili so mu po mučni noči zelo ljubi, kakor prvi pozdravi iz novega, resničnega sveta. Bil je rešen spominov preteklosti in strahovite, tajinstvene moči, ki jo ima noč nad človekom. Čez dan postane drevo zopet drevo in duša, kakor je bila poprej. Čemu se je plašil, ko je srečal človeka, ki je podoben Antonu Sedmaku? Ali ni srečal nekoč žensko, ki je bila podobna Berti? In njegovo ime? Mora že imeti vzrok za svojo laž.

Da, mora imeti vzrok za svojo laž. Kadar je hotel Dragonja razmotriti najtрезneje, najmirneje, ga je nenadoma zapelo v prsih. »To je enostavno.« je razmislil. In je njegovo misel zagnila postava Antona Sedmaka, ki je stala na ozadju gozdliča ob bukovinski meji. »Če bi bil on, bi se bil izdal.« In se je vprašal: »Ali je šel na policijo?«

To najtišje vprašanje, ki je ostalo brez odgovora, ga je vrglo s postelje. Ogrnil si je kopalni plašč svoje žene in obstal pred zrcalom. Bil je bled, neobrit, oči so bile preprežene s krvavo mrežico, lasje razmršeni. Izmučen, grenek nasmeš mu je ležal na ustnicah. Bojazen, ki ga je mučila, je hotel odgnati z zaničljivimi potezami na obrazu. Vse zaman. Ozrl se je po omari, v kateri je brskal prejšnji večer. Zapeklo ga je. »Kje skriva tiste reči?« Zamahnil je z roko.

Ohraniti mirno kri, braniti se do zadnjega, čemu bi se bal tujca, ko je vendar smešno? In vendar se ni mogel prepričati o tem. In vendar se je bal praznih strahov. To je bilo najstrašnejše.

Zahotelo se mu je družbe. Na hodniku je srečal ženo, ki je bila stopila z belim predpasnikom iz kuhinje: »Ali ti je boljše? Ponoči si bledele. Govoril si v sanjah...«

Da, boljše. Kaj je govoril v sanjah? Gledal je ženo v dno oči in za hip vztrepetal pred njo. Saj njegovih besed ni razumela. Da, imel je mrzlico. Ne, nima je več. Nemogoče, da bi ostal v postelji. Naj mu prinese kavo v sprejemnico.

Sprejemnica je bila polna slik. Pisane pokrajine, portreti, tihožitja. Nasproti vrat nad stensko uro je visela povečana slika pokojne Sedmakove matere. Kadarkoli je Dragonja stopil v sobo, hoté ni pogledal na tisto sliko. Toda čutil je, kako se prodirajoči pogled s slike upira naravnost vanj.

Dragonja je sedel v naslanjaču in pil kavo. Ves čas je občutil, da ga nekdo motri v dno duše. In vendar ni imel moči, da bi se dvignil in šel na drugo mesto. Porinil je skodelico od sebe in nehote pogledal na palec leve roke. Za

drugim členkom se je na obeh straneh vlekla poševno grdo zarasla brazgotina. »Kaj ste si naredili?« ga je bil vprašal nadporočnik. Našel je cenen izgovor, a ni pogledal častniku v obraz. Nato: »No, tedaj; tudi Sedmak je pobegnil? Pišite njegovi ženi... če se vrne, bo obešen...« In on je pisal...

Dragonja je skrtil palec v žep in se ozrl v okna. Gosti zastori so bili na njih. Ljudi in dreves ni bilo mogoče videti. Le zdelo se je, da vse objema gosta, siva megla, še stene in podobe. Dragonja se ni mogel več ustavljati čudni sili, ki je vlekla njegov pogled od okna in ga obrnila na sliko Sedmakove matere. Iz črnega, širokega okvira je gledala naravnost vanj. Upadla lica, izrazite lične kosti. Zdelo se je, da se bo zdaj zdaj premaknila njena brada in bodo njena usta spregovorila. Bledi obraz se je zdel v mraku še bolj bel, oči so zrle kot tistega dne, ko se je bil Dragonja vrnil od vojakov in prvič znova sedel za njihovo mizo.

To je bilo v starem, tako prijetnem salončku, ki je bil Dragonji radi spominov tako strašen. Na njegovi levici je sedela Berta. Resna, črno oblečena, njene vdane oči so pričakovale... Česa? Njima nasproti je sedela mati. Ogrnjena v veliko ruto ga je gledala nepremično ko soha. Toda čutil je, kakor da s svojim pogledom neusmiljeno in drzno odkriva, kar je tajnega skritega v njem.

»Ali ste prejeli moje pismo?«

Pisal je bil dvojce pisem. Katero pismo? Prvo je naznanjalo beg Antona Sedmaka čez bojno črto. Celo pečat stotnijskega poveljstva je bil na njem. Takrat je bilo tudi prišlo pismo Berte, namenjeno Sedmaku. Bridko je tožila, zakaj ji nič ne piše. »Umrlo je nama dete...« Bila je tedaj sama, sama. Dvojce Sedmakovih pisem je bil Dragonja prestregel in uničil... Sedmak je slutil, da hodi neznana senca za njim. To je hotel odkriti tudi svoji ženi. Ha, ha, ha! Berti se vendar ni upal pisati. Občutil je, kakor da se je nenadoma nekaj zrušilo med njima in je teže mislil nanjo kot poprej... Zamamljal ga je strah. Kadar je kdo stopil v pisarno, se je bal, da je prinesel novico: »Našli smo Sedmakovo truplo...« Želel si je daleč proč od tistega kraja... Nenadoma se je oddahnil. Dvignili so se in prekoračili bojno črto. Korakali so čez Podolje do Cdeše. Izbrisana je bila sled, izključena vsaka možnost... Pisal je Berti pismo, da Sedmak ni ubežal, kar so spočetka po pomoti sklepali, ampak je bil ubit. »Tebi in materi moje odkrito sožalje.« Berta mu je pisala žalostno pismo. »Kako se je to zgodilo, kje se je to zgodilo? Podrobnosti, podrobnosti...«

Podrobnosti? Ali je bil on poleg? Ženski sta ga izpraševali z besedami in pogledi. Katero pismo? Mislili sta obe na eno in isto pismo: Anton Sedmak je ubit. Videl je, kako je Berta globoko verjela, da je vse resnica, a spoznal, da mu mati ne verjame. Njene oči so ga gledale, slačile, prodirale vanj, kakor da mu hočejo do mozga. Nenadoma je zatrepetala njena spodnja čeljust.

Pa kako je to, da ste prvo pisali, da je pobegnil, a šele nato, iz drugega kraja, da je ubit?«

Dragonja je takrat občutil vso kri v glavi. Pogledal je v mizo.

»Bil je s patroljo, ki je pobegnila k sovražniku. Pozneje smo našli njegovo truplo. Ubili so ga Rusi...«

Obraz gospe Angele je ves zatrepetal v joku. »Rusi?« je ponovila. Če bi ta beseda ne bila ponovljena, bi jo bil Dragonja popravil. Bila je izgovorjena naglo, nepremišljeno. Starki se je bila zarila v možgane; ne bilo bi ji je več mogoče iztrgati.

Vtistem hipu, ko je sedel za mizo v kopalnem plašču svoje žene in gledal v podobo, se je nenadoma spomnil, da je svoji ženi in znancem večkrat zatrjeval, da tisti čas ni bilo nobenega Rusa več na bojišču. Mati je bila že mrtva, žena ni opazila nikakega nesoglasja. Tudi on se prej ni zmenil za to. Šele v tistem hipu ga je postoterenjo zadelo...

Povejte, kako je bilo!« Berta je tiščala robec na usta in se težko branila neprestanega joka.

Strašno, nemogoče je bilo pripovedovati o tem. In vendar stokrat lažje nego gledati v oči starki in poslušati njena vprašanja. Spočetka se je Dragonja uslužno smehljaj, izginil je v nasmeh. Odprle so se mu vse potnice telesa, napel je vse dušne moči, da bi vzdržal do konca. Z mrzličnimi, zmedenimi besedami je opisoval podrobnosti, ki so bile zlagane in niso zanimale nikogar. Patrolja se ni več vrnila, to je bilo vse. »Sedmaka so našli pozneje ubitega.« Pristavil je še podrobnost: »Našli so ga v bližini nekega gozdiča, kakih sto korakov od kritja...«

Kam ga je bila zadela krogla?« je vprašala Berta.

»Nisem ga videl,« je odgovoril Dragonja in uprl oči v mater.

Ta ga je zrla nepremično, nepremično. Nič več ji ni trepetal obraz v pridržanem joku. In kakor da izhaja to spoznanje globoko iz Dragonjevih besed, iz njegovega pogleda in glasu ter iz njenih misli, je dejala mirno, skoraj sovražno:

»Saj ni res, da so ga ubili.«

Dragonja je klecnil, kakor bi ga bil kdo od zadaj sunil pod kolena. Občutil je, da izvira starkina nevera iz sovraštva proti njemu. Ali pa je med to žensko in med nevidnim svetom neka zveza in ona čuti, da ni govoril resnice?

Zavedel se je. Segel je v žep in položil na mizo štiri pisma, Bertino sličico v pozlačenem obesku. Bertino fotografijo s sinčkom, puščico z osebniimi podatki o Sedmaku, okrvavljeni robec. To so bili dokazi o Sedmakovi smrti. Ko so ležali na mizi, se mu je zdelo, da je vrgel neznano težo raz sebe. Kolikokrat se je bil v prejšnjih dneh vprašal, čemu si je naložil to breme na svoja pleča. Toda moral je izbiti Berti zadnjo misel na možnost, da morda Sedmak vendarle še živi. Nekatero uro ponoči se je bil prebudil in segel pod vzglavje. Bal se je, da kdo najde te predmete, toda zavedal se je, da jih ne sme izgubiti.

Ni bilo treba reči, da so to dokazi smrti. Berta je vzela robec in pogledala vogal, na katerem so bile všite začetnice: A. S. Ona jih je bila všila. Hotela je nekaj reči, a ni mogla. Začela je jokati.

Gospa Angela je bila še bolj pobleдела. Gledala je strmo v predmete na mizi. Dragonja se je čudil: ni zajokala. Ali so bile solze usahnile v nji? Njena trepetajoča roka je segla po obesku in zrla sličico v njem dolgo, dolgo.

Kje pa je verižica?« so se uprle čez čas v Dragonjo njene oči.

»Verižice ni bilo. Medaljon je bil obešen na vrvico,« je odgovoril Dragonja, kakor da je imel odgovor že pripravljen na jeziku. »Natančno se ne spominjam...«

Dragonja bi bil rad zagnal v tistem trenutku od sebe vse, se dvignil in odšel. Moral je sedeti. Mati je znova uprla pogled vanj:

»Saj ste dejali, da niste bili navzočni, da ga niste videli...«

»Da, da... Ne jaz, oni...«

Dragonja je blebetal in begal z očmi. Z velikim trudom je razmislil, kaj je že govoril, da bi si ne ugovarjal in se ne izdal. Bilo mu je, kakor da mu je odpovedal spomin. Stokrat lažje si je bil zamislil to svidenje. Prišel je pred sodnike, stavijo mu vprašanja, ki se jih ni nadejal. Ozrl se je na Berto. Ta je bila pregledala tri pisma, pravkar je imela četrto v rokah.

»Kdaj že se je to zgodilo?«

»Dne petega decembra. Na Miklavžev večer.«

»Ali so tudi to pismo našli pri njem?«

Bilo je njeno zadnje pismo. Odprto. Dragonja se ni določno spominjal, a zdelo se mu je, da je že dejal: vse so našli pri njem. Poleg tega je bilo pismo odprto. Bal se je nasprotij, v katera

- je že enkrat zašel, hotel je biti dosleden za vsako ceno. Prikimal je.
- N**ato je sklonil glavo. Vdal se je v usodo nesrečnih odgovorov, katerih nezmisla se je zavedel šele, ko so bili izrečeni. Berte si tedaj ni upal pogledati. Uprl je oči v mater. Ta ga je gledala globoko, uničujoče. Zaman, da bi hotel človek z besedami zakriti svojo notranjost. Besede so kakor tenčica, vse proseva skozi nje...
- G**ospa Angela in Dragonja sta se zrla nekaj dolgih trenutkov. Nato je mati molče vstala in odšla. Dragonji se je zdelo, da ga motri še njen hrbet.
- T**isti dnevi so bili zanj najtežji. Imel je neprestan občutek, da imajo dokaze v svojih rokah. Rad bi bil uničil vse, slike, robec in pisma. Nemogoče. Najtajnejšega včasih ni mogoče skriti. Nekatera dejanja ostanejo večno živa.
- T**edaj je bil prepričan, da ga bo Berta prosila, naj vstopi pri njih v službo. Molčali so vsi ko grob. Teta jih je morala opozoriti na to. Berta je gledala, a mati je dejala: »Ali ni drugega?« Slednjič: »Naj pride! Radi mene...« In je umolknila.
- M**ati ni nikoli z njim govorila, ni se mu nasmehnila. Bila je podobna gluhonememu, ki je vse videl, a ne more povedati. Le z očmi dopoveduje. Govorila je slednja poteza na njenem obrazu. Sprva je Dragonjo to tako vznemirjalo, da se je v noči premetaval v spanju. Ponočeval je, da se je vrnil vsako noč ves ubit, se vrgel na posteljo in v hipu zaspal.
- P**olagoma se je Fanči priučil vsemu. Materinemu vedenju, neznanemu strahu. Včasih se je vsemu rahlo zaničljivo nasmehnil. Ogibal se je samotnih ur s samim seboj. Prihajal je celo vinjen domov. Nekoč ga je srečala Berta pijanega na stopnicah in se v dno duše zavzela: »Tako bi se ne smeli uničevati...«
- U**bogal je. Ni bil prenehal misliti nanjo. Vendar je od dne, ko bi mu bila lahko postala bližja kot kdaj prej, občutil strah pred njo. Ob njegovem prihodu je bila Sedmakova smrt že pozabljena, vendar je bila spominov na rajnega polna vsa hiša. Še iz strahotnih oči svoje matere je strmel. Dragonji je ostalo edino upanje: Berta ga ni gledala tako grozno, ni mu stavila vprašanj, da bi se zapletel vanje. Bila je zaupna, celo prijateljska do njega. Le on se ji ni upal približati. Nekaj, kar je izviralo iz njegove podzavestne notranjosti, mu je odrekalo pravico do nje. Ali je bil zaman stopil na rob prepada? Ko ga je srečala pijanega, je nekaj posebnega trepetalo iz njenega glasu. To je bil globoko spoznal.
- Z**večer ni ostajal dolgo v salončku. Mati je bila vselej navzočna, njenega pogleda ni bilo mogoče prenašati. Privadil se je vsemu. Tudi v notranjosti se ni več tako pogosto oglašal strogi sodnik, ki mu je odrekal pravico do Berte.
- T**a mu ni umikala pogledov ne rok. Vendar Sedmaka še ni pozabila. Vsepovsod po stenah so visele njegove slike, zvečer je molila za njegovo dušo. To je povedala tudi Dragonju. Ni opazila, da ga je to mučno zadelo. Bila je še mlada... Včasih se ji je nenadoma pognala kri v obraz, da se je prestrašila. Nekega večera sta sedela sama v sobi, Dragonja jo je poljubil. Čez nekaj dni je prišel usodni trenutek.
- Z**a mizo je sedela Berta, poleg nje mati. Njene roke so komaj vidno trepetale, njene trepalnice so mežikale vedno pogosteje. Dragonju se je zdelo, da ne sedi na zemlji, ampak plava v praznini in mora govoriti, dasi mu je glas čudno votlo odmeval. Obrnil se je do matere. Po kratkem, smešnem uvodu je prosil za roko gospe Berte. Požrl je grenko slino, besede so mu izzvenele tako smešno, da se je plašen ozrl. Nastal je molk. Bilo je slišati le težko materino dihanje. Mežikala je vedno urneje. Iz trdovratnega molka je velo grozno čuvstvo in prehajalo na vse. Berti so začele teči solze.
- Z**akaj vprašujeta mene?« Tako je dejala skozi stisnjeno grlo. Fanči je občutil groznico. »Če mislita, da je Anton res že mrtev, vzemita se... Ne branim, ne dovoljujem...«
- D**a, Anton Sedmak je bil živ. Fanči je bridko čutil, kako diha in trepeče iz svoje matere... Ozrl se je na Berto. Mati se je medtem dvignila in odšla iz sobe. V Bertinih očeh je bil Dragonja zadnje dni spoznal, kako se je bila misel na Sedmaka odmaknila daleč, daleč. V tistem hipu ga je znova opazil v njenem pogledu, jasneje kot kdaj prej. Njen pogled se je bil vsesal vanj. Ali jo je bil v tistem trenutku prešinil dvom? Ali je spoznala strah, ki je divjal v njem? Vse to je naglo ugasnilo v nji. Če pravi mati tako... morava počakati...«
- Č**»Do njene smrti.« Tega se ni upala reči. Dragonja je bil strt, objemale so ga strahotne predstave. Berta ga je znova opogumila s svojo besedo.
- V**endar se je od tistega dne izogibala njegovih besed, smeha in dotikljava. Vedela je, da slednja prijazna beseda med njima materi hudo dene, ni ji hotela greniti poslednjih ur življenja. Starka je hirala od dne do dne, le njene oči so rastle, z vsakim dnem so se zdele bolj žive.
- R**adi Bertinega odtegovanja se je bil v Dragonju porodil dvom, da ga morda ne ljubi. V trgovini

se mu je s solzami v očeh potožila, da ona ni kriva. Dragonja je bil pomirjen, a nestrpen... Le strah je zdaj zdaj zrastel v njem, že mrak v veži mu je prebudil mrščavico po telesu. V sobi je prižgal luč, senca je hušknila pod posteljo. Če se mu je posrečilo pomiriti dušo, je miren zaspal.

Neke noči je nenadoma planil iz spanja. Koprnel je od groze. Nekdo je nabijal na vrata stanovanja. »Teta, vstanite, mati umira.« Bila je Berta. Dragonja se je stisnil pod odejo, a ni spal do jutra. Slišal je vsak šum...

Sklenil je bil, da mrtve starke ne bo pogledal. Vendar je stopil k njenemu mrtvaškemu odru; noge so se mu zapletale. Njene oči so bile mrtve, zaprte. En sovražnik manj, nema priča je izginila. Kaj mu zdaj brani, da uresniči vse, kar si je želel? Sedmak je bil mrtev, le v materinih očeh je še živel. Zdaj tudi teh ni bilo več.

Ostala je samo njena slika. Berta jo je obesila v sprejemnico. Dragonja je omenil: »Pa zakaj jo obešaš prav tja?« In ona: »Ali jo hočeš imeti v spalnici?« Je bilo že boljše tako. Molčal je, da bi ne izdal svoje mržnje in strahu. Tako jo je srečaval vsak dan. Ni se ozrl vanjo, a je čutil na sebi njen pogled... Prav kakor živa...

Znova je pogledal palec. Obrastek je bil rdeče nadahnjen. Podobno je bilo, kakor da so se bili tu zadržali v smrtnem strahu človeški zobje...

Pri kosilu je srebal juho v dolgih potegljajih in vprašal, ne da bi dvignil obraz: »Čemu ne odstraniš tiste slike?«

Pa zakaj bi jo odstranila?« ga je gledala žena začudena. Menila je, da matere ne more videti radi tega, ker mu je bila zadnje čase pred smrtjo tako odkrito sovražna. Dragonja pa je sodil po njenem pogledu, da se je znova porodila v nji tista sumnja kot pred leti. Ali naj ji reče, da je starka preveč podobna svojemu sinu? Nemogoče!

Saj ti vendar ni v sorodu.«

Gluha teta Doroteja je nehala jesti in motrila oba: »Kaj hoče?«

Nista se zmenila zanjo.

Več mi je nego sorodnica, je odgovorila Berta. »Izmed sorodnikov nisem imela nikogar, ki bi mi bil tako dober prijatelj in tovariš.«

Teta je razumela, o čem govorita. Pogledala je na sliko: »To je bila duša. Človeka je videla do dna. Če bi ji bil kdo ukradel šivanko, bi bila pokazala s prstom nanj...«

To je Dragonjo tako nemilo zadelo, da je zakričal: »Molčite!«

Dasi je bil starki dolžan mnogo hvaležnosti, je ni maral. Ko je prodala pohištvo in se preselila k njima, se kljub temu ni upiral. Uživala

je kruh milosti, radi tega ni sitnarila kot nekdanj. Ko je spoznala, da je Dragonjo razburila, je pogledala v krožnik in molče jedla dalje.

Dragonja je občutil, da se je bil preneglo razburil. Bilo je z njim kakor tistega dne, ko se je bil vrnil od vojakov: z besedo za besedo se je zapletal v nekaj grozečega. Čudno na dolgo ga je pogledala žena. Ali so njene oči, kakor so bile oči Sedmakove matere? Ali gleda Sedmak iz njih? To ga je nemilo zadelo. Molčal je dolgo.

Berta je mislila, da ga je užalila. Morda je bolan. Zdelo se ji je, da se je od prejšnjega večera zelo spremenil. Pogledovala ga je vedno pogosteje.

»Ali si bolan?«

»Ne. Počutim se dobro.«

Telesno se je res počutil bolje. Morda je prihajal ta občutek od napetosti živcev. Pomirila ga je družba, okrepčalo kosilo. Postal je samozavestnejši, vedrejši. Dvignil je glavo in si prižgal cigareto. Gledal je na ženo. Ona je bila njegova, vse drugo je bilo bedasto, neumno, izvirajoče iz trudnosti, iz skrivnostne moči noči. Prve dni po poroki je občutila težo v prsih. »Tu,« je pokazala na srce, »me nekaj teži.« Ali je duša kamen, da tišči v prsih? To je bilo splašilo tudi njega, da se je bil prebudil iz prvih ur zmagoslavja in sreče. Strahovi... Vsak predmet v hiši ga je spominjal na rajnega. Duh pokojne starke je strašil v tistih prostorih. Berta se je zdaj zdaj ustavila ob tej ali oni sliki in se težko zamislila. Ni mogla razumeti, ko ji je dejal, da mora odstraniti Sedmakove slike s sten. Upirala se je, da bi vse prodali in se preselili drugam. Čutil je, da jo mora odtrgati od spominov preteklosti in jo peljati v novo življenje, če hoče, da bo tudi duševno popolnoma njegova. To se je zgodilo. Občutil je, da se je v novem kraju med novim pohištvom počutila tujo. Polagoma se je privadila. Morda je vrgla na ogenj tudi dokaze o Sedmakovi smrti, ki jih je on iskal. Zdaj je njegova. Bolj okrogla, bolj cvetoča kot nekdanj. Ob tej misli bi jo bil objel in privil nase.

Spomin na prejšnji večer se je v tistem hipu zazdel bedast in smešen. Če bi bil tujec, ki ga je srečal na vlaku, Anton Sedmak, bi bil že stopil v hišo, policija bi bila že potrkala na vrata. Ta zavest ga je v hipu tako razvedrila, da se je glasno zasmel.

Čemu se smejaš,« ga je vprašala Berta.

»Pomisli,« je dejal. »Sinoči sem na vlaku dobil človeka, ki mi je na las podoben... Da, Prišlo mi je, da bi bil samega sebe pozdravil...« Žena je jedla jabolko in ni obrnila obraza od

njega. »Kaj bi ti storila, če bi srečala meni podobnega?«

Vprašanje je bilo kakor nastavljena past. Berta se tega ni zavedala, kljub temu ji vprašanje ni ugajalo.

Ali meniš, da bi te ne ločila od koga drugega?« »Ona bi ga spoznala?« si je mislil Dragonja in se ugriznil v ustnice. Rad bi bil govoril o podobnosti ljudi dalje, a se je bal, da bo ona

omenila Sedmaka. Čemu bi prebujal spomine v nji?

Zdi se mi, da imaš vročične oči,« je dejala žena po premolku. »Pojdeš v posteljo?«

»Ne. Pojdiva na prosto! S tramvajem se popeljeva do postaje, nato pojdeva peš...«

Dignil se je. Tedaj je občutil, kakor da je vse, kar ga je trpilo od prejšnjega dne, končano in da življenje gre svojjo staro pot. (Dalje)

BELENOV ROD

Zgodovinski roman iz drugega stoletja pr. Krist. r.

Joža Lovrenčič

DRUGO POGLAVJE

Na ravni, prostrani obali, kjer so imeli Karni in Istri in rodovi iz zaledja zloženo in pripravljeno krzno in roževino, jantar in smolo, med in vosek, zlato in železo in še govedo in drobnico in priljubljene nizke, a hitre karnske konje in dobro pitane prašiče, kar je vse čakalo kupcev, so se žrec in kralja ustavili. Žrecu sta pomagala kralja po starem običaju zasaditi sredi sejmišča drog, vrhu katerega je visela lisičja koža, ki naj bi opozarjala na previdnost pri zvitem in pretkanem kupčevanju. Ko je bil drog postavljen, so žrec Seko in kralja Prono in Epulo sedli in povabili v svoj krog starešine in velmože Karnov in Istrov ter odposlance sosednih rodov. Od ognjev, ob katerih se je začela gnesti vesela množica, so jim prinesli pečeno jagnjetino in medico in ol in velmožje so prešli v živahen razgovor in posvetovanje.

Tujih trgovcev iz južnih krajev še ni bilo, a krik in vik je vendar vstajal, zakaj pravim kupčevalcem ni pustila kri, da ne bi barantali, čeprav ni prišlo do posebnih kupčij. Vse življenje in vrvenje je bilo zato le radovedno ogledovanje in solili so ga s šaljivimi opazkami in zavijanji, ki so vzbujala glasan odpor. Polagoma so se gručili v posamezne skupine, ki so se zabavale ob gostiji, petju in rajju. Oni, ki so prišli iz notranjih dežel, so se prepeljavali v čolnih in manjših ladjah ob obrežju, glasno vzklikajoč in veseleč se prijetne vožnje na zeleni, ogromni vodi, ki se je širila v nedogled in neskončnost, živo in pošumevajoč, ko da baji zgodbe iz daljnodaljnih dežel.

Pod večer se je ob morju zbranemu narodu nudil nenavaden prizor. Solnce se je tik nad morsko gladino spremenilo v krvavožarečo oblo, od jutranje strani tam iznad Istre pa je vzhajala druga obla, prav tako krvavordeča — šcep. In morje je bilo kakor s krvjo polito in od

solnčne oble je čezenj proti ščepu držala ognjena pot, v kateri so menili videti ogromen ognjen meč, ki se je lomil v pramene; zdelo se je, ko da ga drži tam daleč pod nebom nevidna roka in da grozi z njim, ker tresel se je... Narod je gledal, se čudil, vzklikal.

Heso je dal novo znamenje,« je pojasnil žrec. In še isti večer, ko se je množica veselila in rajala v svitu mesečine, kot bi hotela tekmovati z morskimi vilami, ki so jih po svoje videli ob vzpenjajočih se valovih, sta kralja z žrecem in s starešini iz rodov Menov in Katalov in Kaleinov in Sekuzov in Okrinov, v katere so se delili Karni in Istri, odobraval nasvete in skupno so ugotavljali vojne odredbe, da bi bilo vse pripravljeno, če bi nastopil trenutek, ki bi zahteval obrambo rodne zemlje.

*

Proti jutru, ko so se začeli črtati iz somraka obrisi Istre in so mogli ločiti morje od kopnega, so se pojavile na obzorju prve ladje, Redki, ki so bdeli, so zagnali vesel krik in kmalu je bilo vse na nogah; zbrali so se na obrežju, se umivali, da preženejo zaspanost in krmežljivost, potem pa so gledali, kako se bližajo ladje, ki vidoma rastejo. Napeto so čakali, ugibajoč, koliko tujcev pride. Kakor hitro se je prikazala nova črna točka daleč doli na jugu, so jo pozdravljali kliči:

Še ena, še ena!«

»Kje, kje?«

»Glej, tam doli, kjer zareže Istra najbolj v morje...«

»Ne vidim!«

Čakaj, vidiš oni oblak, ki se vleče od juga? Tam, kjer se konča, tam spodaj je zdaj!«

»Aha, je že iz sence, jadra so zablestela v solncu. Dvojna ima, velika je!«

Griška ali rimska — Dalmati imajo take kot Liburni, mesečnosrpaste in jadro urezano na tri vogale.«

Tako so spet in spet drli k onemu, ki je prvi opazil novo ladjo na obzorju, in tisoč prstov je kazalo smer, odkod prihaja. In so pristajali

MRTVI SE VRAČAJO

France Bevk

6.

Tramvaji so bili polni. Ljudje so viseli na stopnicah ko jagode na grozdu. Berta in Fanči sta čakala, da je šel že drugi voz mimo, ne da bi našla prostora. Dragonja se ni jezil, kot je bila v takih prilikah njegova navada. »Že ujameva enega... Saj imava čas.« Bil je nenavadno miren. Ali se je zadrževal? Čutil je, da je nekaj trepetalo v njem. Medtem ko se je bril in se odpravljal iz hiše, ga je bilo nenadoma stisnilo za srce. Slutnja? Kakšna slutnja! Slutnje poznajo le ženske. »Stopil je na zrak in ga globoko vdihnil. Prvi hip mu je bilo dobro, nato je znova občutil, da mu je legel svinec na prsi. »Kam greva?« ga je vprašala žena. Odgovoril ji je mirno. »Na polje, med murve, med strnišča, kjer ni nobenega človeka.« Bal se je še samega sebe: če bi bila beseda le malo razburljiva, bi se bil razburil še bolj. Ne telo, njegova duša je bila potrebna počitka. Pozabiti vse, zavreči vse...

V naslednjem tramvaju sta našla toliko prostora, da sta stala. Neki gospod se je dvignil in ponudil Berti prostor. Čemu je Dragonjo tako vznemirila ta malenkost? Gospoda, ki je takoj na to izstopil, ni poznal. Ko je bil prostor poleg žene prazen, ni sedel, dokler ga ona ni povabila. »Kdo je bil gospod, ki ti je ponudil sedež?« Ali ga je žena videla v dušo? »Ne poznam ga.« Dragonja je pogledal proč. Oči so mu nenadoma obstale na obrazu, ki se mu je zdel znan... Spreletelo ga je, da bi bil zavpil.

Mir, ki ga je bil navdal opoldne pri kosilu, upanje, da se bo v prirodi raztresel, vse pozabil, je bilo v hipu pogaženo. Na koncu voza je sedel človek, ki je bil podoben Antonu Sedmaku in gledal na ulico. Obleden je bil modno, nosil je rokavice in paličico, podpiral si je glavo... Bil je on. Rasberger, Novak, kdorkoli, a on, on, ki je vzbujal tisočero nevarnosti. Dragonja si je moral priznati, da ob belem dnevu podobnost ni bila tako močna kot prejšnjega večera. Luč in mrak človeka varata. Morda bi se ga zdaj, če bi ga srečal sam, ne bil tako prestrašil kot prejšnji večer. Toda — poleg njega je sedela žena. Če se bo ona vprašala: ali ni to Anton Sedmak? — je ne bo mogoče odtrgati od te misli. Preteklo je bilo nekaj mesecev, odkar so dnevniki poročali čudno zgodbo o človeku, ki je bil v vojni izgubil spomin: dve ženi sta trdili, da je ta njun mož. Različne misli so šle s tako naglico skozi njegove možgane, da se je nenadoma za-

smejal v svoji notranjosti: vnanji videz in notranji čut, vse okolnosti so mu zatrjevale, da to ne more biti Sedmak. Tudi groza prejšnjega večera in strah sta bila izginila. A kakor bi bilo treščilo vanj, se je spomnil hipa, kako je prišla nekoč žena upehana domov: »Videla sem gospoda, ki je bil tako zelo podoben Antonu...« Tisti »tako zelo podoben« je zavlekla na dolgo, kakor da se neizmerno naslaja nad njim. Ošinil jo je bil s sovražnim pogledom: »Hudič, ali ne bo miru pred njim!« In vendar se ni premagala, da mu je povedala tudi v drugič... Vprašal jo je bil na videz mirno, ironično: »Pa ni bil on?« Ko je odšla, je od srda tolkel s pestjo po mizi. Ta človek ni hotel umreti, le spal je, vsak hip znova se je prebujal v življenje. Povprašal je ženo: »Zakaj nimava otrok?« Odgovorila mu je mirno: »Jaz sem jih imela.« Za njo je stal Anton Sedmak in se mu režal v obraz. Vrgel ji je najgršo psovko v lice, da je zajokala. Ali še misli na onega? Kaj bi storila, če bi bilo treba izbirati med obema?

Ozrl se je po ženi. Ni gledala v tujca. Gledala je vanj, samo vanj. Bila je na videz srečna, zaljubljena, ljubka, kakor da sluti nekaj težkega v njem in hoče vse poravnati s svojim vedenjem. Govorila je, mnogo govorila... Dragonji je postalo njeno govorjenje strašno, zaljubljeno gledanje še strašnejše.

Berta je opazila moževo molčečnost, nemir, ki je drobno trepetal v njem.

»Kaj ti je?«

»Saj mi nič ni.«

Nekaj v nji zavozlalo. To je Dragonjo dražilo še huje. »Ozrla se bo po vozu...« Hotel je na mestu izstopiti, a tramvaj je drevel kot divji. Tujec ni več podpiral glave ne gledal na cesto, oziral se je po ljudeh...

Berta je spremljala moževe poglede. Ko je Dragonja znova pogledal vanjo, je videl, kako so bile njene oči obvisle na dozdevnem Sedmaku. Tudi oni je uprl pogled v ženo. Blesk njegovih oči se ni spremenil, nobena poteza na obrazu se ni zganila. Gledal jo je samo dva trenutka. Nato je umaknil pogled in zrl skozi okno. Dragonja je motril zdaj njega, zdaj ženo. Tiho sovraštvo mu je sijalo iz oči.

Ne, oni ni bil pravi Sedmak. Mogoče je, da bo Berta napravila iz tujca pravega Antona Sedmaka, svojega moža, ki je še vedno gledal iz njenih oči. Ni se mogel premagati, siknil je:

»Čemu zijaš po vozu? Kaj je tako zanimivega na ljudeh?«

Berta je bila začudena, zbegana, užaljena. V hipu se je spomnila na njegovo vedno vznemir-

- jenje, kadar mu je omenila Sedmaka. Vendar mu zdaj ničesar ni rekla. Za to vznemirjenje morajo biti globokejši vzroki.
- Č**emu si nama pokvaril izlet? je očitala poltiho. Vedela je, da ne bo mogla biti več vesela, razigrana.
- Ljudje so se ozrli po njima; Berti je bilo, da bi bila glasno zavpila.
- »Jaz sem ga pokvaril?« je pokazal Dragonja nase. Na to je siknil glasneje: »Pojdiva!«
- B**erti je bilo neznano težko. Za hip je obsedela, nato se je dvignila. Bilo ji je, kakor da stopa skozi šibe tujih pogledov. Ko sta stala na pločniku, je vprašala: »Kam?« Dragonja je krenil proti domu. Trepetal je. Ko je bil že izstopil, je pogledal še enkrat po vozu: tujec se je oziral za njima... Berta je znova postala, kakor da ji je neznano težko, da mora iti domov.
- P**o poti je dvakrat spregovorila. Dragonja ji ni odgovarjal. Umolknila je tudi ona. Šla sta molče drug poleg drugega. Še odmevajoče stopinje so ju dražile. Bila sta razočarana drug nad drugim, razočarana sama nad seboj. Istega dne sta se skoraj ne vede zakaj nenadoma tiho zamrzila. Žena se je premagovala z vso silo, da ni zajokala. »Kaj je možu?« To vprašanje je od koraka do koraka bolj tolklo v njene možgane.
- D**oma sta sedla v kuhinji. Bila sta sama v hiši. Gledala sta se izpod čela, dolgo nista spregovorila. Moralo bi se razjasniti, kar je prišlo med njiju. Take trenutke hipne mržnje, težkega občutja sta bila že doživela. Trajali so le malo časa. Morda sta že v naprej slutila gorje, ki bi nastalo, če bi šlo do skrajnosti.
- F**anči je občutil nekaj grozečnega v tej tihoti. Berta nikoli ni imela tako čudnega bleska v očeh. Tudi po sebi je čutil, da se to pot ne bo izravnalo tako zlahka. Ni se mogel nič več premagovati.
- »Zakaj tako molčiš?«
- K**aj naj govorim, ko mi itak ne odgovarjaš!« Iz njenih oči je sijala mržnja. »Ne vem, čemu sva šla z doma.«
- »Z žensko, ki se tako vede, ne morem nikamor.«
- B**erta je planila kvišku. Moževe besede so jo bile razburile, da se ni mogla več mirno zadržati. Moža se je bala radi njegove nenavadnosti, toda braniti se je morala.
- »Kako sem se vedla?«
- T**ako...« je Dragonja za hip jecljal, nato je zbral besede: »Gledaš po vozu... kakor bi ne bila še nikoli videla nobenega moškega...«
- B**erta se je tem besedam tako globoko začudila, da jo je za hip popustila mržnja. To ni bila ljubosumnost: nekaj drugega, česar doslej še ni opazila na njem. Spomnila se je človeka v tramvaju, ki je bil podoben pokojnemu Antonu. Spomnila se je hipa, ko mu je bila nekoč povedala: »Videla sem človeka, podobnega...« Takrat se ni razburjal tako neumno... Saj ona ve, da to vendar ni... Ni dokončala misli. Spreletelo jo je nekaj globokemu pomilovanju podobnega.
- S**aj vem, kaj ti je. Radi tiste podobnosti.« Dragonja se je dvignil naglo, kakor da ga je pičila kača.
- »Torej si ga videla?«
- »Kolikokrat sem ga videla!«
- D**ragonja je občutil, kakor da nekaj grdega, pritajenega visi za njegovim hrbtom, mu grozi z nožem.
- »Prav tega — si večkrat videla?«
- Berta je omahovala.
- N**e vem, če je bil prav ta... Naočnikov ni nosil. Toda — podoben je bil... Saj sem ti pravila...«
- D**ragonje niso mogle pomiriti same besede. Verjel je, da gre le za sličnost, a bi bil rad dognal, kaj žena misli in čuti ob tem, kaj bi storila, če bi bil oni človek v resnici Anton Sedmak. Vedel je, da je neumno, a ga je nekaj gnalo k temu, kakor pač žene včasih človeka neznana sila v prepad.
- A**li se ti zdi zelo podoben? Za las?«
- Žena je pomolčala za hip. Moževo obličje je bilo spačeno, čudno.
- P**odoben da — toda o sličnosti ne more biti govora. Morda, če ne bi nosil naočnikov.«
- »Morda misliš, da bi bil to lahko on?«
- D**ragonja ni izpustil žene s pogleda. Pazil je na vsako spremembo na njenem obrazu. Golo začudenje, nič drugega. Le za hip se je zdrznila, a se je takoj osvestila.
- »Kako more biti on? On je vendar mrtev...«
- T**o je izpregovorila zateglo, obotavljaje. V Dragonji se je rodila laskava misel, da bi bila morda tudi za Berto strašna in odvrtna možnost Sedmakove vrnitve. Hotel jo je preizkusiti do dna.
- »Pa zakaj bi ne bilo možno? Na svetu je vse mogoče...«
- B**erta je v takem začudenju odpirala oči, da je Dragonji zaigralo srce. Pozabil je na vse drugo, kar ga je prej globoko zanimalo, žena je postala igračka v njegovih rokah.
- »Pa kako bi bilo mogoče?«
- T**ako... Da ga dezertjerji niso pobili do smrti, je ozdravil in se sedaj vrne... Dragonja se ni zavedel, da je plesal kot po vrvi nad prepadom.
- »Dezertjerji? Saj si vendar dejal, da so ga ubili Rusi.«

Dragonja je za hip onemel, a nenadoma se je zavedel: prišel je čas, da popravi, kar je bil zagrešil. »Ne Rusi, ampak naši dezertjerji. Ti si takrat napak razumela. Rusov takrat ni bilo več na bojišču.« Minil ga je prejšnji humor. Zazibal se je v negotovosti. V hipu se je zbal, da mu žena ne bo brala vsega na obrazu. Kesal se je že, da se je hotel z njo poigrati. Moral je dalje.

»Saj si dejal, da so ga pokopali, da so zasadili križ na njegov grob...«

Kaj sem morda videl, da so to v resnici tudi storili?« je vprašal Dragonja razsrjen. Sedel je in se znova dvignil. Ne dalje, ne dalje! Toda hotel je do konca. »Vse je mogoče, ti pravim.«

Žena ni mogla vedeti, kaj igra v moževih očeh. Norčevanje ali resnica? Vse je mogoče? Že sama misel, da je mogoče, jo je bila razburila, da se je vsa tresla. Pomislila je: kaj, če bi bila resnica? Ta bi bila tako neznosna, nemogoča, da je ob živi predstavi planila in kriknila:

To je nemogoče! Če bi bil on, bi nosil brazgotino na obrazu.«

Dragonja se je začudil.

»Pa zakaj brazgotino na obrazu?«

Berta je kriknila, kakor da se s tem, da Dragonja taji znamenje na Sedmakovem obrazu, podira nekaj strašnega nanjo. Da, na obrazu. Dragonja se je živo spomnil. Tega bi Sedmak ne mogel skriti. Zakaj prejšnjega večera ni pomislil na to? Objelo ga je nekaj veselega, razkošnega. Počutil se je močnejšega. Zdaj mu je bilo mogoče jasno misliti, računati...

»Ne spominjam se. Morda je res imel rano na obrazu...«

Berta je imela te besede za kruto norčevanje. Hotela je sesti, a se je znova dvignila. Zamahnila je z rokama.

»Zakaj tako delaš z meňoj! Kaj sem ti storila?«

Iz njenih solznih oči je znova sijala mržnja. V Dragonjo je prihajalo grenko spoznanje, da ga ta ženska nikoli ni ljubila. V dneh njenega skupnega življenja se je večkrat spomnil na pismo, ki ga je bila pokazala Sedmaku. Na to je pomislil tudi ta hip. Iz tistega pisma je izviralo vse, kar se je bilo zgodilo, strah in bojazen zadnjih let, muke prejšnjega dne, vse, vse... In če se hoče maščevati radi strahu, radi muk, se mora maščevati nad njo. Imel je jasen občutek, da kljub navidezni sreči in mirnemu življenju ni bilo med njima vse čisto. Na dnu vsega je ležala usedlina, lahko jo je zblodila malenkost. Toda treba je bilo vse izčistiti, razvozlati, kar se je bilo zadrnilo v njem.

In kaj sem ti storil jaz, da si bila pokazala Sedmaku moja pisma?«

Ni opazil, da so se Bertine oči neznano začudile ob tem vprašanju. Ali sta se Dragonja in Sedmak sovražila? Ni imela časa vpraševati. Iz moža so vrele besede, kakor da se je odprla gnojna rana. Pokazal ji je bil tisto nagoto svoje duše, ki jo je že dolgo skrival pred njo. Berta je mislila, da je bil Dragonja ljubosumen le še na Sedmakov spomin, zdaj je spoznala, da ga je sovražil, da ga sovraži še vedno... Izza tega se je odgrinjalo nekaj neznanega, nejasnega in znova tonilo...

Po njenem nemem molku, po njenih v neko mrtvo točko uprtih očeh je Dragonja spoznal, da se je bil spozabil. Pogledal je divje.

Saj nič ni bilo. Bilo je neumno, da si mu bila pokazala... Ostala sva si kljub temu prijatelja...«

Od vsega je občutil omotico v glavi. Videl je Berto, ki je položila roko na čelo in se skoraj opotekla. Hotel je obrniti vse skupaj v komedijo. Zakrohotal se je prisiljeno, v resnici ni vedel, kaj se z njim godi.

»In če bi se v resnici vrnil... živ in zdrav?«

Mož se vrne, a ženo najde poročeno... Taki slučaji so se že dogodili.

»Ali je to vredno smeha?«

Še je gorela mržnja v njenih očeh. Večja nego prej. Če bi bil Dragonja pogledal v neizmerno globino njenih oči, bi se bil zavzel. Tako je bil zaverovan v eno samo misel. Hotel je jasnega odgovora.

»Recimo, da bi se vrnil — kaj bi storila?«

Mirno, z velikimi očmi, uprtimi v njega, je odgovorila:

»Če je Sedmak živ, je najin zakon neveljaven.« e je živ... Ne: če bi bil živ... Torej veruje, da je mogoče, upa. Če bi ljubila njega, bi mu morala na to vprašanje planiti okrog vratu: »Naj pride; ne pustim te...« Ljubezen se posmehuje zakonom. V tistem hipu pa se mu je zdelo, da je nenadoma izgubil svojo ženo. Duševno nikoli ni bila njegova; tega se je on v tistem hipu jasno zavedal. Hotel je do dna, a je bil razočaran kot deklica, ki je hotela videti na vodni gladini bodočega moža, a je zagledala smrt... Onemel mu je smeh, udaril je po mizi: »Vlačuga!« Imel je jasen občutek studa, kakor bi mu bila nezvesta. Ni mogel več trezno misliti, bal se je, da ne stori kaj nepopravljivega. Udaril je po mizi še enkrat, nato je odšel. Njegovi koraki so peli pred hišo in odmevali po cesti...

Berta je stopila v sprejemnico. Obstala je za vrati in vprašujoče pogledala na sliko Sedmakove matere. Ta jo je ko živa, prodirno, tožeče gledala naravnost v oči.

7.

Bilo je že dolgo po moževem odhodu. Približevala se je noč... Berta je sedela v nizkem naslanjaču, sključena v dve gubi. Zaklenila je bila vrata in zaprla temnice; luči ni prižgala, da bi mislili, da je ni doma. Hotela je biti sama, sama. Nekaj časa je nepremično strmela v obraz na sliki Sedmakove matere. Ali ni bil v njenem živem pogledu odgovor na vsa njena težka vprašanja? Ozrla se je na uro. Skozi brušeno steklo se je videlo svetlo nihalo iz medi, ki se je premikalo v enakomernih nihajih. Dve svetli pahljači sta se premikali na njem. Berti je prišlo nenadoma na misel, da je ta ura kakor živo telo gospe Angele in da jasno vidi bitje njenega srca. Svetli pahljači v nihalu sta umirali, kakor je umiral dan. Komaj komaj sta bili še vidni. Ali bo prenehalo biti srce? Tudi obraz je ginil v mraku, a se je radi tega zdel še bolj živ, oči še bolj prodirajoče. Berta se je stresla ob mučni predstavi, da stoji nekaj živega pred njo in jo gleda. Obšla jo je druga čudna misel, da morda tudi mrličji govorijo. Kakor da ni govoril Dragonja pravkar zmedenih besed iz sebe, ampak mu jih je narekovala podoba na steni. Zato je bil obraz na podobi bolj jasen, bolj smehljajoč se kakor po navadi.

Na Dragonjo je pomislila le za hip. Nato je občutila, kakor da ga nikoli ni bilo; bile so le njegove besede, iz katerih se je rodil Sedmak in stopil živ pred njo. Kraj je bil tuj, stanovanje drugo, pohištvo novo, vendar ji je bilo, kakor da sedi v salončku poleg njega in se razgovarja z njim. V letih med vojno je pogostokrat tako sedela, strmela v prazni prostor in polglasno šepetala: »Kako ti je, moj dragi? Glej, mislim nate...« Strašno ji je bilo, kadar koli se je prebudila iz teh sanj. Pozneje se ni razgovarjala z njim v domišljiji, imela ga je za mrtvega. Tega dne je znova stopil v življenje. Rodila ga je že najrahljša možnost, da je lahko živ. »Kje si bil toliko časa? O, kaj se je medtem zgodilo?« Berta si je zakrila oči. Znal je biti strog, a bil je tudi tako dober, dober, samo eden na vsem svetu.

Njuno življenje je bilo brez sence, dokler ni stopil Dragonja v hišo. Čudno, v tistem hipu je Berta lahko razmišljala in sodila Dragonjo, kakor da je to neka daljna, že napol pozabljena oseba in v ničemur ni zvezana z njo. Segla mu je bila prvič v roko, tedaj jo je spreletelo nekaj težkega, grenkega. Kaj, si ni mogla razložiti. Njegove besede so bile podobne gladki, naučeni laži. Bil je zoprn, da, bil je zoprn! Čemu ga je bil povabil Sedmak v hišo in se nato tolikokrat zamislil nad njim? Bala

se ga je. Ni gledal tako, kot gledajo drugi ljudje, s svojim pogledom je slačil. To je bil opazil tudi Sedmak. Ni bil pa opazil, da se je je bil skrivaj dotaknil za njegovim hrbtom in ji drzno pomežiknil.

Prvega in edinega nesoglasja med njo in med Sedmakom je bil kriv Dragonja. Prizor pred kavarno... Sedmakove besede: »Če se vama ljubi, pojdita...« Tiste noči je jokala, a Sedmak je kadil do jutra in ni legel. Ob zarji sta spoznala, da je neumno, da nista kriva onadva in sta se objela. Sklenila sta, da se bosta izogibala Dragonje. Na tihem sta ga sovražila. In morda so bili tisti dnevi, ko ju je poleg skupne ljubezni družila tudi skupna mržnja, zanju naj srečnejši. Le včasih se je Sedmak zamislil in odgovoril na njeno vprašanje: »Tako nekaj težkega mi leži na srcu!« Hotel je odpreti novo trgovino, mati je s ponosom in zadovoljstvom poslušala njegove načrte. »Vojna, vojna!« Ljudje na ulici so vpili. Ob zvokih koračnic so se zrušile vse sanje. Vpilo in kričalo je iz časopisja, s plakatov na zidih. Temu ni bilo mogoče ubežati. Vse je postalo sovražno duši in srcu.

Sedmak se je znova zgrabil za prsi: »Tako težko mi je pri srcu...« Ali je že vse dni slutil težko minuto slovesa? V možganih so se porajale strahotne misli, uporne besede so ostale zadušene v prsah. Vsa usta so vpila laž, duša je plaho gledala le skozi oči. Padla je bila odločitev radi Dragonje, a Berta bi bila rada zavpila: »Ne, ne, ne!« Ni se upala. »Ti se zame ne boj!« je dejala možu med solzami slovesa. »Tako bo z menoj, kot bi bil vedno pri meni.«

Radi razlike značajev je bilo prišlo v njunem skupnem življenju do otročjih nesporazumljenj; nekatero uro so ju trapile bolesi radi malenkosti. Tedaj sta oba mislila na to. Kako je bilo vse neumno! Zdajci bi se bila objela in pozabila; četudi gola in lačna, bi bila srečna, da bi se le videla in smela ostati skupaj. Rdečkaste dopisnice so naznanjale: še je živ. Izostale so. Nova vest, nov val hvalečnosti in veselja. »Kako je z Dragonjo?« Večkrat je Sedmak izpraševal o njem. Berta mu ni rada pisarila o tem. Ob slednjem pismu, ki mu ga je poslala, je zatrepetala: »Ali ga bo še našlo živega?«

Ni se mu bila upala povedati, da se je je bil Dragonja dotaknil za njegovim hrbtom. Tako se mu tudi ni upala povedati, da je mati obolela. »Kaj pa Dragonja?« V daljavo je čutila in slutila njegovo misel in bolečino. Čemu so sprejeli tega človeka v hišo? To se je vpraševala tisočkrat. »Človeška dejanja vodi neka tajna, nerazumljiva sila...« Kdo je to dejal?

Dragonja je bil spoštljiv in obziren do nje, toda ni se mogla otresti neke nejasne in neumljive slutnje, ki jo je mučila dan za dnem.

S pomnila se je časa, ko je obiskala Sedmaka v oddelku za okrevajoče. Lica je imel upadla, brki so mu bili daljši. Rada bi bila sama, da bi se brez prič nagovorila in nasmejala. Šla je k poveljniku, ki jo je sprejel s spolzko besedo, a ko je zagledal solze v njenih očeh, je dejal: »Vzemite si ga!« Tiste noči se je v Sedmakovem naročju izplakala do konca. Povedala je tudi, da je bila mati bolna. On se je začudil: »Pa zakaj mi tega nisi pisala?« A ona: »Da bi se ne razburjal. Saj je zopet zdrava...«

M ož jo je tako globoko, tako uporno gledal v dno oči, kakor da ji ne verjame in išče drugega vzroka za njen molk. »Ali sva si postala tuja?« se je vprašala grenko. Poskusila sta biti taka kot prej. Zaman. Drug drugemu sta se zdela spremenjena. Nista se zavedala, da se je bil medtem ves svet spremenil v svojem vedenju in čuvstvanju. Nekaj skritega, nikoli razodetega sta kazala njuna obraza. »Kaj pa Fanči Dragonja?« Berta je razumela pogled in vprašanje. Rada bi bila odprla usta, povedala vse, a se je bala, da bi si postala radi tega še bolj oddaljena. Odkrižala se ga je na kratko in obrnila pogovor v drugo smer.

B erta je mnogo mislila na razočaranje tistega obiska. »Vrne se in tedaj bo vse dobro.« Vsaka dopisnica je oznanjala novo zarjo življenja. Vendar so se ji zdele njegove besede brez ognja, brez ljubezni. Napisala mu je: »Pod sreem čutim novo življenje.« Cdpisal ji je, da se tega ni razveselil.

M aterine oči so gledale, kakor da prodirajo skozi stene. »Ne jokaj,« ji je dejala, ko so znova izostala Sedmakova pisma, »to otroku škodi.« Objela bi jo bila za te besede, vendar se ni mogla ubraniti solz. Jokala je na skrivaj. Ali je mrtev? V nekaterih trenutkih se je že skoraj privadila tej misli in topo zrla pred se. Iz zagonetne notranjosti, ki ji ni ukazovala po svoji volji, se je rodilo vprašanje: »Kaj bo z menoj? Kaj bo z otrokom, ko bo rojen?« Občutila je, da je nehotе pogledovala Dragonjo z drugačnimi očmi kot prej. Pozneje si je tiste trenutke očitala in se jih sramovala. Vprašala je mater: »Verjamete, da še živi?« In mati: »Srce mi pravi, da!« Materino srce se ne vara...

N i se varalo. Dragonja je odšel, prišel je Sedmak. Njegova zgodba je bila dolga, dolga... Preoblekel je vojaško obleko in sedel za mizo. Berti se je zdel znova tak kot prej. Povedal ji je vse, kar je doživel v vojni, umolknil in dejal: »No, zdaj pa ti povej svoje.« Te besede

so zvenele tako odločno, kakor da ve, da mu ni povedala vsega. Niti v smrtni nevarnosti ni mogel pozabiti slutnje, ki se je bila naselila v njem: žena mi nekaj skriva. Berta je bila premagana, začela je trepetati, nagnila je svojo glavo na njegove prsi in mu povedala vse. Zdaj se ni bala več Dragonje. Pokazala je možu tudi njegova pisma, ki jih je hranila mati. Zamolčala mu ni ničesar. Zakaj mu tega ni povedala prej? Zdaj je Sedmak razumel, zakaj sta si bila ob zadnjem svidenju tako tuja. Odpustil ji je. Le eno mu je bila zamolčala: ob misli, da ga morda več ne bo, je mislila na Dragonjo. Tega bi ji ne bil mogel odpustiti.

K aj se je potem zgodilo med njim in Dragonjo? Na to ni mislila, da se bosta kdaj srečala. Tega dne je rahlo, a vendar pošastno pogledalo nekaj prej nji neznanega iz Dragonjevih besed... Sedmak in Dragonja sta se sovražila... Zdelo se ji je, da vidi v mraku sobe Dragonjo in Antona pred seboj: merita se iz oči v oči. Ustnice se jima premikajo, ni mogoče razbrati besed... Berta je umaknila pogled...

M edtem je bila nastala noč. Luč na cesti je zagorela. Svetloba je prodrla skozi temnice in posijala na stene. Razlila se je po vsej sobi, kakor da odseva od predmetov, ki so stali nerazločni na svojih mestih in se je zdelo, da ima vsakteri izmed njih drugačno obliko. Po-teze na sliki gospe Angele so se znova videle. Obraz je postal grozeč. Nihalo je znova dobilo svoj blesk, svetloba se je v obliki dveh širokih pahljač znova zrealila v njem.

B erta je sklenila roki, jih stisnila med kolena in se še bolj stulila v dve gubi. Včasih je držala otroka v naročju in mu kazala nihalo. »Glej, glej...« In dete je gledalo čudo. Otrokova smrt je bila dvakrat težek spomin, zakaj prav takrat so bila znova izostala moževa pisma. Za vedno. Prejela je vest, da je pobegnil. Ni verjela, a je zavpila. Prejela je pismo, da je Sedmak mrtev, zdaj mati ni verjela, a je omedlela. Ona se je iz bolesti grabila za prsi, ni imela solz, a je verjela. Novica je bila prestrašna, da bi bila možna laž ali norčevanje. Mirno poslušati, poljubiti dokaze smrti, jih shraniti, a nato vzeti življenje tako, kakršno se ponuja. Sedmak je dovolj dolgo živel v slednjem predmetu, v njenem srcu, iz katerega se morda ni docela umaknil do današnjega dne. Toda pride čas, ko se mora mrlič umakniti življenju. V spominu na Antona je bilo nekaj sladkega, daljnega, kot v spominu na prvo majsko ljubezen. Kadarkoli se je Berta vprašala, če nima pravice do novega življenja, si je odgovorila: da!

Ni si tajila, da je včasih mislila na Sedmaka kot na dobrega prijatelja iz preteklosti in nič več. Če je srečala njemu podobnega moškega, ji je prebudil le radost spomina, ki so bili podobni spominu na mladost. Duša se sladko zamisli, srce vzdihne — življenje gre svojo pot. Šele tega dne se je prvič zgodilo, da je vstal Sedmak kot živ pred njo. Ni ga priklicala ona, priklicala ga je Dragonja. Tisoč misli in možnosti je zdaj šumelo v njeni glavi. Če je le ena izmed Dragonjevih besed resnica ali laž, ostane možnost, da Sedmak živi... To je bilo blazno. Berta ni mogla misliti hladno. Če bi bila zmožna, da bi mirno pretehtala vsako možno kretnjo in besedo, vsak pogled, bi bila morda prišla do drugega zaključka. Tako ji je šumelo v glavi samo eno, jo vznemirjalo le eno: živ ali mrtev — laž ali resnica?

Sključila se je še tesneje in tiščala pesti na prsi. Srce ji je burno tolklo. Polagoma je začelo v muki rasti spoznanje iz nje, da Sedmaka ni nikoli popolnoma pozabila, da je vsa leta varala sebe, Dragonjo, svet, vse... Vse je bilo samo prevara, hude sanje, greh. Njena ljubezen se je bila umaknila mrliču, drugemu je ni darovala. Mrlič se prebuja, prebuja se tudi ljubezen. Če bi se Anton vrnil, bi se mu s solzami vrgla v naročje.

In on? V hipu jo je zgrabilo za srce. Pokazal bi na Dragonjo: »Kaj pa ta?« Tako strašno očitajoče so znale gledati njegove oči. Ona bi ne mogla ničesar reči, ne se opravičiti, od te gobe bi na mestu umrla... To si je naslikala tako živo, da se je dvignila in zastokala na ves glas. Ozrla se je po sliki Sedmakove matere. Ona je verjela, da sin še živi. Nje ni bilo mogoče varati... Berta je znova sklonila glavo, prsi so se ji krčile kakor v smrtni bolečini.

»Mati, mati, kako je z menoj!«

Dvom in obup, radost in bridkost sta se borili v nji. Obraz na podobi Sedmakove matere je sijal nepremično, grozeče, očitajoče kot obrazi na ikonah.

»Mati; o, mati!«

Zgrudila se je na kolena in zagrebla glavo v roke. Čutila je, kakor da se mora v hipu zgoditi nekaj strašnega. Tresla se je od groze in od pričakovanja, dokler ni začela teta trkati na vrata.

8.

Naslednjega dne je bil Dragonja že zarana v trgovini. Občutil je mrzlico, glava ga je bolela že od prejšnjega večera. Stopil je bil v bar in popil nekaj kozarčkov konjaka, da se je s silo vzdržal pokonci. Večkrat si je želel v delavnik ostati doma, se udobno nasloniti, ka-

diti cigareto, pozabiti na vse in se vdajati drznim sanjam. Tega jutra je težko čakal, da je stopil pod oblačno nebo, na blatno cesto. Deževalo ni. Sejmarji so polnili ulice. Koraki težki, hrbti upognjeni, dežniki pod pazduhami. Dragonja je gledal obraze ljudi, kakor bi jih hotel s pogledom pritegniti skozi vrata. Nihče se ni ustavil, vsi so šli naprej, kakor da jih čaka nekaj neznanega na trgu, na katerem so bili sejmarji razložili svoje blago. Možje in žene, dekleta in otroci — kakor da je ta dan važen mejnik v njihovem življenju...

Tudi Dragonji se je zdelo, da je ta dan važen mejnik v njegovem življenju. Ne radi sejma, radi večera, ki ga je bil preživel. Bil je samo eden in ta se nikoli več ne povrne. Ko je bil prejšnjega popoldneva odšel z doma, je na cesti nenadoma postal in pomislil na besede, ki jih je bil govoril svoji ženi. Šele tedaj se jih je jasno zavedel. Bile so tako težke, da se je upognil pod njimi. Ali se je izdal? Misel, da bo preizkusil ženo, je bila blazna. Da, oni je mrtev in človek, ki ga je videl na vlaku, je le strašilo. To ga ni mučilo več. Toda stalo je jasno pred njim: Berta ljubi rajnega, v minuti, ko bi stopil oni v hišo, bi njega zapustila, izdala, varala... Ni mu bilo radi izgovorjenih besed, ker je bil prepričan, da jih žena ni tehtala, to je strahotno leglo nanj. Žena ni visela z vsem srcem na njem. »V tem slučaju bi bil najin zakon neveljaven.« Krohotalo se je v njem. Vedel je, da se to ne bo zgodilo, da je — skoraj nemogoče, a vendar je v tistem hipu občutil tako grenko in boleče, kakor da se je to že zgodilo. To je bilo treba udušiti, izglediti. Če bi bilo treba zatajiti besede, ki jih je govoril, bi bilo lažje. Toda ženini notranjosti ni ukazoval, tam je bila ona sama kraljica. Ni ji bilo mogoče pogledati v obraz in reči: Ne, ti nisi tista, za katero sem te imel; ti si vsa moja...

Trikrat je bil kot omtičen zablodil po ulicah in se znova vračal proti domu. Nato je šel tja, kamor je šlo največ ljudi, in zablodil do cirkusa. Pred njegovim vhom sta goreli dve rdeči luči in vsak hip ugašali; zagorevali in ugašali. V Dragonji se je rodila misel: »Izdal si se.« Nato je ugasnila. In druga: »Ne ljubi te!« In je ugasnila. Rodila se je prva... Kričeča godba je vabila ljudi k predstavi. Najostrejši je bil glas zavite piščali, ki je prevpil vsa ostala godala. Dragonji se je zdelo, da je jasno razbral rogaajoče se besede iz glasov: »Vse, za-man, vse za-man...« Drugo glasbilo se je krohotalo: »Ho, ho, ho! Ho, ho, ho!«

Bilo je smešno, da ga je kaj takega navdajalo s tesnim čuvstvom. Bil je podoben človeku, ki

se je samo šemil in se boji lastne podobe. Že se je hotel odstraniti, ko je stopil pred vhod glumač in občinstvu pripovedoval dovtipe. Godba je bila utihnila. Tudi rdeči luči nad vhomom nista več tako okrutno mežikali, vsaj Dragonja ni čutil tega. Dovtipom se je veselo zasmel. Ta smeh je v hipu razgnal vse, kar ga je težilo. Godba je znova zaigrala, ukrivljeno godalo se je smejala radostno: »Hehehe, hehehe...« Gledal je ljudi, ki so stopali k debeli blagajničarki. Iz ozadja je bilo slišati pokanje biča in rezgetanje žrebca, ki je prevpilo kričečo godbo vrtiljakov in gugalnic. Nekateri ljudje so bili že vstopili: za razsvetljenim platnom so se videle njihove nestrpne sence...

Iz cirkusa je stopila deklica v belem trikoju. z nabrano pisano svilo okrog ledij. »Ameriška krasotica, zavarovana za sto tisoč dolarjev! Plesalka na vrvi, največji čudež sveta!« Plesalka je stala ravno, z dvignjeno glavo, z nasmehom na obrazu, kakor bi se zavedala svoje lepote in vrednosti ali se le posmehuje ceneni reklamami. »Najdrznejša atrakcija stoletja! Skok skozi goreč obroč, smrtni skok na bežečem konju! Vstopite, vstopite, vstopite!«

Dragonjo je bil omamil krik. šum, sijaj luči; to mu je dobro delo. Nenadoma se je odločno vzravnal in stopil k blagajni. Sedel je med vojake in v družbo razposajenih tovarniških delavk. Zdaj, ko je čakaje strmel v manežo, v pesek, v žaganje, v steptana tla, je znova zablisknilo dvoje misli v njem, kakor dvoje rdečih luči, in znova ugasnilo. Včasih si je želel družbe, a tega večera mu je bila premalo šumna, v neki meri celo sovražna. Potreboval je drugačne omame. Razveselil se je, ko se je vrnila v cirkus godba in zaigrala. Vratolomni skoki, ki jih je izvajal ko jeklena vzmet gibki mladenič na konjih, ga niso utešili. Pričakoval je plesalke. Zdajci si je mirno priznal, da je bil vstopil radi nje. Debela žica je bila napeta iz enega konca cirkusa do drugega. »Tu gori bo plesala.« je pomislil. Ni vedel zakaj, a ko je zunaj gledala po občinstvu, kakor da s pogledi vabi vsakega posebej, in se je za hip ustavil njen pogled tudi na njem, je pomislil: »Nocoj bo padla z vrvi.« Ali je to bral v njenih očeh? Prišlo mu je samo od sebe prav tako, kakor človek včasih slutiti lastno nesrečo. Postal je bolešno radoveden: kako se bo to zgodilo?

Ko je stopila plesalka s prvim korakom na žico, je nenadoma postala in se ozrla po občinstvu. Tega bi ne bila smela storiti. To ni bil ples, to je bila zibajoče previdna hoja. Dragonja ni opustil misli, da ji bo nenadoma spodrsnilo

in da bo zletela na tla. Ta zavest je sijala še iz njegovih oči, ki so gledale v plesalkine noge, v vsak njen korak. In kakor da izhajajo iz njegovih oči nevidni toki in prehajajo v njene živce, so ji noge nenadoma zatrepetale, žica je brnela, ravnotežje, ki ga je lovila s solničnikom, se je rušilo. Vsaka poteza na njenem obrazu je bila napeta do skrajnosti. Oči so ji gledale sprva ostro, nato so ji začele sijati v bojazni. V prvem hipu strahu je že stopila njena noga nerodno, hotela je popraviti pogrešek... Prepozno... Noga je zdrsnila, žica je prosta teže zapela, plesalkino telo je padalo... Ljudem je zastala kri. Imeli so odprta usta, široko razprte oči. Plesalka je hotela skočiti na noge, a ni več utegnila. Telo se je nagnilo, padla je na bočno stran. Solničnika ni izpustila. Neka ženska med gledavci je zavpila. Prihitele so: nori Avgust, cirkuški ravnatelj in gibki mladenič, ki je malo prej delal vratolomne skoke na konjih. Toda medtem se je bila plesalka vsa zardela v hipu dvignila, se prikupno nasmehnila in se priklonila, kakor da je doplesala do konca. To je občinstvo elektriziralo. Divje ploskanje in vzkliki so zaglušili vsako besedo.

Dragonja je bil edini, ki ni ploskal. Bilo je tako enostavno, tako razumljivo. Stokrat se človeku posreči, a stoprvič mu spodrsne. To je neizogibno. Sto in sto dni v muki in bojazni, a še vedno z dvignjeno glavo in nasmehom na ustnicah; pride dan, ko bo vse na tleh. To ni izjema, to je zakon. Ta misel ga je prevzela tako globoko, da se je stisnil v dve gubi. »Še ni vse izgubljeno.« si je šepetal. »Trebalo se je dvigniti, se prikloniti, občinstvo bo ploskalo...«

Ob tej misli se je nasmehnil. Sredi pantomime, ki je predstavljala krvavo ljubezensko dramo, se je tipal proti izhodu. Na trgu se je odahnil. Tisto vzdušje je postalo zanj strašno. Iskal je omame, a ga je groza neme tragedije nenadoma vrgla s sedeža. Med blestečimi mnogobarvnimi lučmi, med vreščecimi glasovi godb ni vedel, kam naj gre. Domov? Sklenil je, da tiste noči ne pojde domov do jutra. Kam? Stopil je do krčme. Pred vrati je postal... Za mizo v kotu bo našel družbo ljudi, ki jih je zabaval vse večere. Zavedal se je, da so bili njegovi dovtipi sirovi, a oni so se mu krohotali. Večkrat je naslednjega jutra s sramovanjem in zaničevanjem mislil na takšne zabave in se jim pomilovalno nasmihal. Vedel je, da bodo planili, se začudili, ga posadili za mizo: »O, Dragonja...« Tistega večera je bil njegov smeh strahotno grenak. V njegovih možganih so se porajale in umirale misli kot

rdeče luči pred cirkusom. Vsak hip je videl padce plesalke pred seboj. »To ni izjema, to je zakon!« Bal se je vstopiti. Na tiho se je okrenil in odšel po ulicah...

Bari, kavarne, razsvetljena okna izložb. Nad vhodom kino-gledališča je brnel zvonec; s plakata je strmela divja ženska in merila z revolverjem naravnost v Dragonjeve oči. Skozi odprto okno velike, razsvetljene hiše se je slišal radio. Krepek glas je v nemškem jeziku naznanjal konec programa. Slišala se je še narodna himna, ki je zamrla v ropotu zadnjega tramvaja, hitečega v klonico. Čez strehe so odmevali udarci ure. Dragonja je postal in pogledal v vrhove kostanjev, stresnil ga je mraz. Koliko časa je blodil okrog? Stopil je v samotni bar in se skoraj zgrudil k mizici v kotu. »Prijesite mi likerja!« Bleda natararica je pomivala kozarce in ga venomer opazovala. Nad bluzo ji je visel zlat medaljon. Dragonja ni mogel odtrgati pogleda od njega, zdel se mu je znan. Spomnil se je: medaljon, ki ga je našel na Sedmakovih prsih. Stresnil se je, ko je stopila bleda ženska do njega. »Zaprli bomo...« Bil je zadnji. Ob vratih je stal gospodar in čakal, da zaklene. »Kje ste dobila tak medaljon, gospodična?« Ni mu odgovorila, le pogledala ga je z dolgim, nezaupnim pogledom. Stopil je znova na ulico.

Opotekal se je. Ne le iz pijanosti, tudi iz trudnosti. Spoznal je, da bi bilo neumno tako hoditi do jutra. Nad kom bi se na ta način maščeval? Redki ljudje so hodili po ulicah, ko se je vračal domov. V pijanosti je postajal vselej zloben in ujedljiv. Ali bo Berta slonela na oknu? Vso pot je z žolčem mislil na ženo. Zdelo se mu je, da sloni ob slednjem vogalu, ob slednjem drevesu: »Nisi več moj mož, če je oni živ... Poberi se!« Postal je, pogledal, a ona je izginila. Da, bilo je neumno, da se je izdal v tramvaju, da je tako govoril z njo. Toda bilo je neizogibno, če jo je hotel spoznati. Znova je stal pred njim: »Pritepenec! Pojdi, pojdi!« Morda onega že čaka, misli nanj. Stopil bo pred njo; ji dejal: »Oni je mrtev, ne misli... ti si moja...«

Doma je bilo vse temno in tiho. Neumno, da je mislil: morda bo Berta slonela na oknu. V spalnici je bila rdeča svetloba razlita po stenah. Ščemela ga je v oči, da je stežka razločil predmete. Žena je ležala na postelji, obraz je imela obrnjen v steno. Bila je zagrnjena skoraj čez glavo, videti je bilo le šop njenih las. Po njenem rahlem neenakomernem dihanju je spoznal, da ne spi. Vselej, kadar je prihajal domov, se je obrnila in ga pogledala v obraz. Tedaj se ni zganila. Pripravil je bil žolčljive besede, to ga je bilo razburilo še bolj.

»Dober večer!«

Po glasu ni mogel zatajiti, da je pijan. Bilo je vse tiho. S ceste se je slišalo ropotanje voza, ki se je odmikal v daljavo. Dragonja je vpil.

»Berta, Berta!«

Glas je bil sredi noči tako strašen, da se je žena nehote stresnila, vendar se ni obrnila. Le oglašila se je.

»Kaj mi hočeš? Lezi in molči!«

Dragonja se je za trenutek zavzel. Domislil je bilo slika, kako ji bo govoril in bo ona trepetaje čepela pred njim, ga mirila in tolažila... Zdaj pa se ni ozrla; še besede so bile, kakor da jih je govorila psu.

»Poglej me!«

»Ne!« je odgovorila ona hladno in odločno.

Bilo je prvič, da se mu je tako odločno uprla. Dotlej je mirno prenesla vsako njegovo žalitev, celo sirovosti. Dragonja ni mogel vedeti, kaj se je bilo medtem zgodilo z njo. »Pleši, kakor ti jaz igram«, ji je dejal včasih v šali, vendar je bilo v tem mnogo resnice. Zdajci se mu je zdelo, da je ona zaigrala... V prvem trenutku bi bil planil k nji in jo udaril. Še nikoli je ni bil udaril, dasi so se bile nekajkrat v teku zadnjih let skrčile njegove pesti. Toda nikoli se ni upal storiti tega. Tudi zdaj je omahnil, tembolj, ker se je čutil šibkejšega pred njo. Sedel je z vso težo na stolico in razmislil, da jo mora zgrabiti drugače.

Čudno, da si me pustila v spalnico, da nisi rekla, naj grem na cesto. Morda zdaj v resnici pričakuješ, da bo stopil danes ali jutri Sedmak na vrata: Bertica, draga moja, tu sem...«

Žena se ni zganila. Dragonja ni opazil, da se je njeno telo stresalo, kakor da jo na gosto bičajo njegove besede. Mislil je, da je nebržižna. To ga je navdalo še z večjo jezo. Opustil je ironijo, nadaljeval je s srdom, s stisnjenimi zobmi in izbuljenimi očmi.

Sedmak je mrtev! Morda misliš celo, da je to oni iz tramvaja? Pojdi, vprašaj ga; v hotelu pri 'Belem orlu' spi. Za Novaka se je vpisal... Toda nikar ne misli — Sedmaka ni več!« Postajal je od hipa do hipa bolj blazno srdit. »Čuješ? Ne misli... Zakaj molčiš? Misliš, da ti zdaj lažem?« Dvignil se je srdit, da se žena še vedno ni zganila, da ni dejala besede; zdelo se mu je, da njegove besede nikogar ne morejo prepričati, še njega samega ne. Oprl se je na posteljo. »Slišiš? Lahko greš in vprašaš onega... Sedmaka ni nikjer... Skozi levo lice mu je šla krogla... skozi levo, pod očesom...«

Berta se je z vso silo zadrževala. Menila je, da bo strpela do konca. Toda ko je začel opisovati kot brez uma mrtvega Sedmaka rogajoče, do podrobnosti, je planila kvišku. Bila je oble-

čena, vsa spremenjena, gledala ga je z groznimi očmi, hripavo vpila.

»Molči! Molči! Pojdi iz sobe! Ven, ven! Proč od mene, ne maram te več videti... nočem...«

V tistem hipu je kljub pijanosti, ki je bila v jezi še globlja, šlo nekaj treznega Dragonji skozi zavest. Bilo je prvič, da je videl ženo tako pred seboj. Spoznal je tudi, da ta sprememba ne more izvirati zgolj iz njegovih besed, naj so bile še tako grozne. Z njo se je moralo nekaj zgoditi. Od velikega začudenja in prepadečnosti je izgubil besede in pogum.

Njega mi ne imenuj več! Nočem več slišati njegovega imena iz tvojih ust! Ven, ven! Izpred mojih oči!»

Dragonja se je umaknil proti vratom in stopil na hodnik. Šele tedaj se je jasno zavedel njenih besed. Začele so mu razjedati dušo ko strup telo. Posluhnil je. Bilo je vse tiho. Vendar se ni upal več vstopiti. Stopil je v sprejemnico in užgal luč.

Pogled se mu je uprl naravnost na nasprotno steno. Obraz Sedmakove matere! Te oči so ga opazovale vsa leta. Čutil se je premaganega pred ženo, moral se je maščevati nad čem. Stopil je do mize, zgrabil kovinsko vazo in jo zalučal v podobo. Slišal se je zamolkel udarec. Slika se je zamajala, steklo se je sesulo na tla. Na obrazu gospe Angele je bila pod levim očesom videti umazana rana, oči so gledale ostreje, prodirneje nego prej.

Podobo je bilo treba odstraniti. Kar se vsa leta ni upal storiti, se je odločil v tistem hipu. Pristavil je stolico in splezal nanjo. Podoba je bila pritrjena, privezana, ni je mogel odtrgati od zidu... Naslonil se je na uro, ki se je snela z žebljem vred in s poslednjim ubitim zvenkom zdrknila na tla. Vzmet je še dolgo brnela in se polagoma umirila. Slika je obvisela po strani.

Nemogoče, da bi nihče ne bil slišal ropota. Dragonja je posluhnil. Nič se ni zganilo v hiši. Ostal je sam, kakor da je zavržen in nihče več ne misli nanj. Še enkrat se je ozrl v podobo. Ni mu bilo več marí ostrega pogleda, ne da visi okvir postrani, da ura in steklovina ležita na tleh. Naj porečejo, kar jim drago, naj pride, kdor hoče.

Sedel je na preprogo in mislil predse. Pijanost ga je popuščala. V dremavici je videl pred seboj slike, ki so se zdele sanje, a so bile vendar iz neposredne resničnosti. Rdeče luči pred cirkusem... »Izdal si se!« Ugasnila je in se prikazala druga: »Ne ljubi te...« Na svetli žici je stala plesalka, njeno lepo telo je vzbujalo radost v prsih. »Padla bo.« To ni nikaka izjema, to je zakon. Stokrat se posreči, a sto-

prvič... Padla je, a na tleh se je spremenila v njegovo ženo: »Ven, ven! Nočem te več videti... Ne imenuj mi več njega!« Predramil se je. Luč je gorela. Rad bi se bil dvignil, da bi jo ugasnil, a ga je nekaj neznanega tiščalo na tleh. Legel je po preprogi in zaspal. Tedaj ni imel več sanj, da bi se jih bil spominjal. Prebudil se je ob prvi zarji, trepetal od mraza, čutil vročino po vsem telesu...

Ni se preoblekel ne umil. Šel je zgodaj iz hiše, ne da bi bil koga videl. Stopil je v kavarno. Skoraj je zadremal gledaje na ulico, po kateri so se vedno gosteje pretakali ljudje. Bil je strt. bolan, vendar se je z vso silo držal na nogah. Že pred določeno uro je stal na pragu svoje trgovine in gledal na ulico. Imel je občutek, da nekaj pričakuje, da se mora še tistega dne zgoditi nekaj odločnega, a ni mogel vedeti, kaj. Motile so ga slike prejšnjega večera, ki jih je odganjal z vso silo. Znova je gledal v obraze ljudi, ki so šli naprej, naprej, kakor da je neznano daleč njihov cilj. Pred njim se je ustavila ženica. »Kaj bi radi, mati?« A v tistem hipu se mu je zdelo, da ni več trgovec, da mu te besede zvenijo neznano tuje.

Ženica je vstopila. Dragonja je skoraj z nejevoljo izpraševal: »Blago za obleko? Za vašo hčer? Za sina?« Duša mu je bila na ulici, pogledi so uhajali skozi vrata. »Popustite na ceni,« je dejala ženica plaho. Dragonja je preslišal njene besede. Med kmeti in meščani, ki so begali vse križem po ulici, je zagledal znan obraz, ki se ni ozrl. Berta! Oblečena v črno obleko, ki si je po smrti gospe Angele ni bila več oblekla. V tistem hipu Dragonja ni pomislil na gospo Angelo, ampak na Sedmaka. Čemu se je oblekla v črno? Kam gre? Čemu gre naglo po drugi strani ulice in se niti za hip ne ozre? Ženica ga je nekaj vprašala, on je preslišal. Ženina obleka in hoja sta imeli nekaj tako pogubnega skrivnostnega na sebi, da je obstal ko okamenel. V mislih mu je stala pred očmi kot sinoči: »Ven, ven! Ne maram te več videti!« Dragonja se je ozrl po prodajalki: »Postrezite ji vi!« Brez klobuka je stopil na cesto tak, kot je bil.

Žene ni več uzrl. In vendar: ni se motil, bila je ona. Med to množico je lahko na stotine znanih ljudi, ki bi jih ne bilo mogoče ugledati prvi hip. Če bi naletel nanjo, bi jo morda ne ustavil, ne nagovoril. Kaj naj ji reče? In vendar je moral vedeti, kam gre. Zdelo se je, da je v vsem njenem vedenju nekaj zahrbtnega, zanj pogubnega... Krenil je z naglimi koraki po ulici. Pred vsemi prodajalnami je videl izobešeno blago. Ob vratih so stali trgovci in vabili mimooidoče. Večina ljudi je šla z naglimi koraki proti koncu ulice, kjer se je odpiral velik trg.

Morje ljudi, šuma in vpitja. Piščalke in trobente so vreščale in zagluševale vse. Glava pri glavi, telo pri telesu; toki ljudi so se premikali leno ko lava. Voznik je bil zašel med množico in iskal poti iz zagate, prosil in klel. Avto je trobil zateglo, presunljivo, ni se mogel ganiti s kraja. Zdaj zdaj so se ljudje zajezili, obstali in se nato znova, komaj vidno začeli premikati z mesta.

Dragonja je bil zašel v gnečo in postal. Za hipu mu je bilo prijetno vdati se gibanju množice. Ta ga je sama od sebe pehala dalje, ga ustavila in ga znova potegnila s seboj. Dragonja se je spomnil, da se mu mudi... Sprožil je roke naravnost pred se in jih zaril kot klin med človeška telesa. Gledal je vsak obraz posebej, vse črno oblečene ženske in silil dalje, kakor da ga lovi nekaj neznanega, strašnega.

Vdolgih vrstah so stale stojnice. Med njimi so se vse križem gnetli ljudje, postajali, gledali, kupovali, poslušali in odhajali s smehom na licih dalje. Za stojnicami so stali sejmski trgovci, zaripli, hripavi; premetavali so blago in skušali prepiti drug drugega. »Ne zamudite priložnosti! Prvič in zadnjič se vam nudi prilika. Kupujte, kupujte!« Rdeč možic je besnel, vpil, da se je nabralo ljudi. Bled črnolasec je držal v levici pet črnih kač, ki so se leno premikale in je skušal s svojim vplivnim pogledom premamiti gledavce. Na mizi med glavniki se je leno premikala želva in obračala glavo na vse strani. Debel gospod je govoril z mirnim glasom na dolgo in široko, kakor da predava filozofijo... Nekdo je strahotno zavpil, da se je Dragonja stresel. Kodrolasec s semitskim obrazom je hlinil blaznost in na mah znižal ceno svojemu blagu, da so ljudje strmelili... Vse je vreščalo, blaznelo, piskalo in hrumelo...

Za hip je bilo vse to omamilo tudi Dragonjo. Znova se je bil vdal valovanju množice, da ga je nesla, kamor ga je hotela. Toda vedno znova se je zavedel, kaj hoče, sprožil roke pred se, kakor bi se potapljal in se hotel rešiti. V takih hipih je odmeval ves ta šum gluho v njem. Bil je utrujen že od noči, živci so mu bili napeti, imel je vročico. Kje je Berta? Med prodajalci bonbonov, mandolata, umetnih cvetic, obleke in posode se je rinil med ljudmi, a ni je uzrl. Drugam ni mogla kreniti. Zbegan in izmučen je prišel do konca trga in se je znova vprašal, čemu jo išče? Kaj ji bo dejal po vsem, kar se je zgodilo prejšnjega večera? Videl jo je znova pred seboj: »Ven! Ne imenuj mi onega...« In v tistem hipu si ni predstavljal več Antona Sedmaka, kot ga je poznal, ampak tujca v vlaku, ki se mu je zvito

smehljaj: »Rasberger! Rasberger ali Novak? Slepar!« se je izvilo nehotе iz Dragonje; bil je jezen nanj. Nato je videl sebe pijanega, kako sloni na postelji in sika v ženo: »Pojdi ga vprašat, če misliš, da je morda on... Oni je imel rano na levem licu... Pri Belem orlu stanuje...«

Vhipu ga je nekaj zbudilo. Planil je med ljudi, da bi bil kmalu podrl neko žensko na tla. »Beli orel« je bil v bližini. Ni bila podzavestna slutnja, ki ga je gnala v tisto smer, bil je prepričan, da najde ženo tam. Ali je ni on spomnil na to, silil v to? Katera misel se je v noči porodila v nji? Da bi prišel pravočasno: radi tega je vse jutro tako nestrpno gledal na ulico; zdelo se mu je, da bo to odločilo vse...

Nenadoma je stal pred hotelom. Že je hotel vstopiti, ko je obstal na mestu kot okamenel. Berto je pričakoval, vendar so se mu od začudenja strahotno razprle oči, ko jo je zagledal, kako je izstopila pri vratih. Ni se varal. Tudi to ni slučaj, to je zakon; moralo se je tako zgoditi. Ni ga uzrla, ker je bil ostal med vozovi in ljudmi. Kaj je opravila? Ali ga je našla doma? Po njenem obrazu ni mogel ničesar spoznati. Bila je neznano resna. Naglo se je obrnila po ulici in izginila med prihajajočimi. Dragonjo je obšla nova misel. Še vedno je stal na mestu, v napotje ljudem; tisočera čuvstva in misli so ga razganjala divje, rogajoči nasmeh mu je spreletel obraz.

9.

Gospa Berta je bila tiste noči po Dragonjevem odhodu iz spalnice preživela v svoji notranjosti neznano mnogo. Zamamljale so jo misli in čuvstva, rastla do bolečine in blaznosti. Zdelo se ji je, da se nahaja v velikem gozdu, v katerem se je bila izgubila, da tava po temi, v neznano, se zapleta v trnje in v srebro, gazi z nogama v močvaro in se pogreza bolj in bolj. Grabila se je za prsi, dvigala pogled na sliko Matere božje nad posteljo: »Pomagaj, pomagaj!« In se je v mislih pogreznila znova v podzemlje, na skrivnostne hodnike, kakor v katakombe, iz katerih živemu ni izhoda in so jo strahotne sence zagrinjale od vseh strani...

Zaspala je bila le nekaj minut. Ko je pogledala v beli dan, ki je silil skozi okna, ni bila še pomirjena. Njeno strahotno stanje ni izviralo iz noči, imelo je globlje vzroke. V nji je kljubovala goreča želja, da se izmota iz vrtinca vprašanj, ki so jo vznemirjala. Hotela je razrešiti vse vozle, ki so se zadržili okrog nje, drugega za drugim, priti do dna, zgrabiti za glavno nit in ji slediti do konca. Kam jo pripelje? Kamorkoli! Treba je bilo jasnosti, jasnosti.

Stopila je v sprejemnico in se zavzela. Materina podoba je visela postrani, z rano v levem licu, ura je ležala na tleh. V njenih mislih je stal Dragonja pred njo, divji, pijan: »Krogla mu je šla skozi levo lice...« Ali ni včasih govoril, da je Sedmak podoben svoji materi? Nekaj, česar še ni hotela priznati, a je zaklenila vase, se je strahotno ujemalo. Mati, kdo ti je to storil?« Pogled je govoril molče, obraz je bil spačen. Bilo je jasno, kdo je bil to storil.

Misli so se znova prekopicemale druga čez drugo. Treba je bilo iti po vrsti...« »Pojdi k onemu, vprašaj! Pri Belem orlu stanuje...« Kako je on vedel, da stanuje pri Belem orlu, kako je vedel celo za njegovo ime? Kaj neki se skriva za tem? Treba je iti po vrsti, odkriti vse do dna...

Zaklenila je sprejemnico, da bi se medtem nič v nji ne spremenilo in vrgla ključ v torbico. Teti ni naročila, kaj naj dela. Občutila je, kakor da nima več moža, od njega je ostala le velika uganka, ki jo mora razrešiti.

Nikoli ni verjela, da je človek, ki je sedel v tramvaju in radi katerega se je Dragonja tako razburil, v resnici Anton Sedmak. Na to možnost ni mislila niti ta hip. Verjela pa je, da je med Dragonjevim čudnim vedenjem in med tem človekom neka skrivnostna zveza. Morda je tlela prav na dnu njenih najtajnejših misli blazna možnost: morda je on... Toda to je bila samo drzna želja, pregorostasna, da bi jo resno gojila, zato jo je podila vsak hip. Kljub temu je trepetala prav radi te misli, ko je stopila v hotel in potrkala na vrata sobe...

Tujca ni bilo doma. Sobarica ji je odprla vrata, da se je o tem prepričala. Po predmetih, ki so ležali na mizi, je spoznala, da to ne more biti on... »Rana na levem licu...« Ta pa je imel gladek obraz. Ni se preplašila radi te ugotovitve, bila ji je celo ljuba. Zdajci se ji je zdelo, da je bližja drugemu cilju.

»Kdaj se vrne gospod?«

Morda še predpoldnem. Opoldne gotovo, ker je naročil kosilo. Po narodnosti se zdi Nemeč; saj govori nemško in se odlično vede: »Nemeč?« Berto je bilo skoraj sram. Kaj išče ona tu? Že je hotela oditi, ko se je spomnila na moža: »Katera skrivnostna zveza je med njima?« Napisala je listek, na katerem ga je prosila, naj jo počaka proti večeru; v važni zadevi bi rada govorila z njim.

Ko je to storila, se je zdela sama sebi pomirjena. Opoldne moža ni bilo domov. Odganjala je misli do večera, dasi so ji prihajale vsak hip in čakala ure, da znova stopi na cesto. Preden se je odpravila, je pozvonilo; postrežček ji je prinesel pismo.

»Kdo pošilja to?«

»Neki gospod od Belega orla.«

Berta bi se bila skoraj zgrudila. Od nervoznosti se ji je tresla roka, ko je pretrgala pismo. Pisava skrivnostnega človeka je bila drobna, a taka, da je na prvi pogled vzbujala resnobo in neomejeno zaupanje. Čemu ji piše? Zakaj je ni počakal? Znova jo je razburila zveza med njim in Dragonjo. Pisava ni bila podobna Sedmakovi; človek, ki ima tako pisavo, mora biti kljub vnanji podobnosti drugačnega značaja, kakor je bil on... Občutila je, kakor da se v tistem pismu skriva zanjo nekaj težkega, odločilnega. Ali bo dobila ključ do uganke, ki jo mora razrešiti?

Vaš listič, velecenjena gospa, sem prejel... Ko boste brali te vrstice, me ne bo več v mestu...« Berta je morala sestiti. Mimo hiše po cesti je ropotal voz, nji se je zdelo, da se stresa zidovje in se podira. »Ne bi hotel biti nevljuden proti Vam, toda izginiti moram v hipu, ko se začne okolica zanimati zame...« Berta je vidno trepetala, z očmi je požirala črke, preskakovala vrste in jih znova lovila. »Ne iščite temu vzroka bogvekej... Kljub temu, da mi je nemogoče govoriti z Vami, sem izvedel približno, kaj ste hoteli govoriti z menoj. Pri meni se je zglasil človek — hotel sem zapisati: norec — ki se mi je predstavil za Dragonjo. Ob prihodu v mesto sem ga imel za nerodnega detektiva. Zdaj vidim, da je to Vaš mož in da je moja podobnost Vašemu pokojnemu možu kriva, da se je med Vama započela drama. Bodite pomirjeni, gospa: nisem tisti, za katerega ste me v skrajni možnosti morda imeli. Mislim, da sami niste niti dvomili o tem, a ste se hoteli prepričati, ko Vam je Vaš sedanji mož iz neznanega vzroka, na kakršen koli način vsilil to misel. Ob nastopu, ki ga je imel Vaš mož pred nekaterimi minutami z menoj, mi je prišla nenadoma druga misel. Moj poklic me sili, da poznam človeško dušo do dna in berem človeško misel že iz oči. Morda se ne motim, če trdim, da tiči za začetkom drame ali tragi-komedije, ki se Vam je obetala, neka druga drama, Gospa, tega Vam ne pišem, da bi hotel posegati v Vašo družino, vzbuditi dvom in neutemeljene sume o Vašem možu in razdirati vajino morebitno srečo. Te pravice nimam. Če ste prepričani o nasprotnem, boste zavrgli moje besede. Če bi bili moža globoko ljubili in bi se že v Vas ne bili dvignili nobeni dvomi, bi ne bili niti poskusili stopiti na moj prag. Če pa so dvomi in slutnje že tu in obstoja kakršna koli možnost, da se je v preteklosti zgodilo karkoli, kar bi se ne bilo smelo zgoditi, se ne pregrešim, ako pomorem, da gre

usoda svojo neizogibno pot. Po besedah, ki jih je govoril Vaš mož, po vedenju, po pogledih, ki so izražali toliko blaznega strahu, sem spoznal, da to ne more izhajati iz vnanjih vzrokov, ampak iz notranjosti, iz duše in iz vesti. Ne bom ponavljal njegovih besed, to naj zadostuje. Premislite vse, kar je delal in govoril, poiščite rezultat; človeška dejanja so v nekem oziru enačba, iz sestavljenk lahko dobite neznanko. Če sem se motil, mi odpustite. Prav tako prosim tudi Vas: ne pre naglite se! Človeška sreča je predragocena, da bi se z njo igrali; človeško življenje je še dragocenejše...»

Berti so omahnile roke. Pismo so zaključevale vljudne besede. Njene oči so se uprle v neznano in se dolgo niso premaknile. Kaj prej neznanega je občutila v srcu! »Sedmaka ni; on je mrtev...« To je vedela že prej, vendar je potočila za njim solzo, kakor da ga znova objokuje. Če bi stopil pred njo, kako bi se po tolikih letih pogledala v oči? Da, on ima rano na levem licu. Dragonjevim besedam je verjela do dna. »Kako, da to tako natančno ve?«

Ni vedela, kaj s pismom, ki ga je držala v rokah in z besedami, ki so stale v njem. Dvignila se je. Ozrla se je po nočni omarici. Na nji je ostala Dragonjeva slika v neokusnem porcelanastem okviru. Stal je na eni nogi, smehljač se; bil je na sliki lepši nego v resnici. Znova je prebrala nekaj stavkov iz pisma. Sprva so se ji zdeli zabrisani, nato so vstali vedno jasnejši pred njo... Smehljač se Dragonja se je spreminjal pred njenimi očmi. Večkrat ga je gledala z zadovoljstvom v tem okviru. Ni vedela zakaj, a včasih ga je primerjala s Sedmakom. Njuni predstavi je strnila v eno. Bilo je neumno. Saj med njima ni bilo primere. Prejšnjega večera ga ni mogla več gledati, položila je bila sliko na omarico. Teta je pospravljala in jo je bila znova dvignila.

Na sliki je bil prav tako lažniv kakor v življenju. Bilo ji je, kakor da je stopil iz pisma in stoji pred njo tako, kot je stal pred tem tujim človekom, z neizmernim strahom v očeh. Kakšna skrivnostna zveza je bila med njima? Ni ji bilo še docela jasno: skrivnosti človeške duše ni moči nositi na dlani. To more vedeti samo on, on... Nenadoma je občutila tak srd in odpor proti njemu, da je stopila do omarice in vrgla sliko na tla. Okvir in šipa sta se razbila. Dragonja pa jo je gledal smejoč se s tal kot da se ji roga. Pristopila je in ga pogazila z ного.

Obrnila se je, sedla na posteljo in vsa trepetala kot v mrzlici. Mrak je prihajal. Stene so bile

bolj in bolj zavite v sivino, predmeti so izgubljali svojo obliko in vstajali iz kotov ko živa bitja preteklosti.

Berta je pomislila, kako se je Dragonje sprva bala in se ga ogibala. Nikoli ni mogla popolnoma pozabiti trenutkov, ko je bila radi njega prvič v nevarnosti ljubezen med njo in med Sedmakom. Zavpila bi bila kot ranjena zveč, ko je njen mož odšel k vojakom, Dragonja pa je stopil v družino... Nagonsko je čutila vsako njegovo misel, vsako njegovo željo. Bila je olajšana, ko je bila možu vse razodela in mislila o Dragonji, da se nikoli več ne bodo srečale njune poti. Da se je v času nosečnosti in moževega molka njena najskrivnejša misel nehote obračala nanj, si je pozneje očitala kot svoj najostudnejši greh.

Še v hipu, ko je bila izvedela za Sedmakovo smrt, ji je bilo zoprno misliti na kogarkoli. Ali bi s tem ne oblatila spomina pokojnika, ki ga je ljubila? Ni mislila na tajne sile, ki jim človek nikoli ne gospoduje. Če je pomislila na Sedmaka, na njegovo mater, ji je bila misel na združitev s tem človekom grešna. Kmalu je bila misel nanj tako pogosta, tako močna, da je zaglušila vse drugo. Kaj jo je pritegnilo k njemu, o tem ni mogla razmišljati, na to vprašanje bi si ne znala odgovoriti. Zakaj prav njega? Nekateri moški so se ozirali za njo, ob nobenem ni zagorelo njeno srce. O poroki je bila razočarana. Morda bi si bila vse življenje to tajila, toda zdaj si je morala priznati. Dragonja je bil včasih dober, skrben, a v nekaterih trenutkih strašen. Ni ga globoko ljubila. To je občutila vselej, kadar se je oduren prikazal pred njo. Po značaju je bila taka, da je vse tiho prenesla. Njuno življenje ni bilo ogenj; mirno, skoraj dolgočasno z dneva v dan, včasih umazano. Mislila je, da mora pač tako biti, da se v ničemer ne loči od življenja drugih ljudi.

Nenadoma se je prevrglo. Ni več verjela, da bo tako živela do smrti. Pod plaščem njunega mirnega življenja je spala kača. Sedmak je bil mrtev, a hkrati je postajal živ. Iz razbitega okvira na tleh, iz pisma, ki se je belilo iz mraka na postelji, je vstal Dragonja in stal nenadoma na duši gol pred njo. Njene misli niso bile kakor počasni potniki, ki so hodili lagodno mimo nje. Bile so kakor ples pošasti, ki so se prikazovale, izginjale, se pačile in prekopicovale... V svojih rokah so nosile Dragonjeve poglede, dejanja, besede... Znova je vzela pismo v roke. »Primerjajte vse, kar je delal, govoril...« Ali ni dejala, da mora najti pravo nit, in iti po njej do cilja. Iz mešanice predstav, ki so jo mučile še tistega

jutra, iz tistega, kar je v tistem hipu drevelo plesaje mimo nje, je polagoma nastajala v meglenih obrisih prava Dragonjeva podoba... Nekajkrat v življenju so bile v sumu zagorele njene oči. O tistem misliti je bilo pregrozno, nemogoče; vselej se je misel osramočena umaknila. Tudi v tistem hipu je v enakem ognju zablestelo v njenih zenicah. Ni več ugasnilo, širilo se je, plapolalo, požiralo vse drugo... Radi mržnje, ki jo je zdaj gojila do Dragonje, je lahko sodila hladneje, videla jasneje... Nenadoma je začela trepetati, dvignila je roke do glave, se zgrabila za lase... Bilo je grozno, grozno — in vendar slika, ki se je bila v hipu porodila v nji, ni hotela ugasniti. Prvič se je bila pojavila v nji popolnoma jasna, grozna,

neizpodbitna slutnja, ki jo je navdala z blaznostjo in izvabila presunljiv krik iz nje.

»On... on ga je ubil! On je ubil Antona!«

Bilo jo je groza, kakor da stoji morilec ob nji in umorjeni poleg njega. Zgrabila se je za prsi. To ni bila več slutnja, ki je kovala v nji, bilo je živo spoznanje. Zmečkala je pismo v rokah, vrgla se je na posteljo. Jok se ji je trgal iz prsi, v groznici se ji je treslo telo, ko se je zvijala kakor v neznani bolečini, njen glas je bil vsak hip tišji.

»On ga je... o, on ga je... Antona.«

Medtem se je bila napravila noč. Na cesti je zagorela svetiljka. Svetloba je prodrla skozi zastore in zagrnula na postelji sključeno, v bolesti in grozi zvijajočo se Berto. (Dalje)

SODOBNA CERKVENA UMETNOST

Povodom mednarodne razstave v Antwerpenu

France Stelè

Po vojni sta se nam nudili doslej dve večji priiliki, da dobimo pogled v sodobno snovanje cerkvene umetnosti, njene smeri in uspehe, pozimi leta 1925/6. v Secessiji na Dunaju, letos pa v Antwerpenu. Prva izmed teh razstav je obsegala dela nemških cerkvenih umetnikov, a jo v njenih osnovnih potezah kljub temu lahko smatramo za splošno značilno, druga je bila mednarodna, čeprav tega svojega cilja ni popolnoma dosegla. Obe skupaj sta nam povod za kratko označbo idealov, smeri in uspehov sodobne cerkvene umetnosti.

1. *Razstava cerkvene umetnosti v Secessiji na Dunaju* je bila prirejena po arhitektih Clemen-su Holzmeisterju in Petru Behrensu ter kiparju Ferdinandu Andriju tako, da je tvorila svoje vrste cerkveno uglašen prostor, kjer je vsak posamezen razstavljeni predmet dobil svoje mesto, na katerem je dosegel potrebno učinkovitost. Ta nameravana enotnost splošnega učinka cele razstave je imela namen pokazati, koliko je zmožna, kakor v zgodovini, tudi danes arhitektura, ako se ji podredijo vse druge stroke umetnosti, voditi celotno umetniško ustvarjanje k reševanju prav velikih umetniških nalog. To stremljenje po ustvaritvi skupne umetnine, ki se tudi v novi dobi tolikokrat predstavlja kot končni cilj cerkvene umetnosti, je bilo še bolj poudarjeno s tem, da so postavili v razstavo tudi orgle in v določenih dobah izvajali cerkveno glasbo, ki je ustvarjala razpoloženje,

kakor da smo pri božji službi v resnični cerkvi. Pri tej razstavi je bila močno poudarjena obrtna stran, posebno tehnična solidnost in pristnost, kar je naravno v mestu, kjer si je tako zvana Wiener Werkstätte pridobila radi uspešnih reformističnih tendenc v predvojni umetni obrti svetovni sloves. Značilno za to razstavo je bilo tudi, da jo je spremljal poseben oddelek izbranih cerkvenih umetnin iz gotske in baročne dobe, kot nekak ideal za umetniško in rokodelsko dovršenost, po kateri stremi sodobna cerkvena umetnost. To spremstvo nikakor ni brez pomena za cerkveno umetnost iz dobe ekspresionizma, ker so na Dunaju razstavljena sodobna dela le prepogosto dokazovala, da se stilistično in po umetniškem duhu zavedno naslanjajo na kasno, po svojem temperamentu baročni sorodno gotsko umetnost. To je dokazoval tako kapelni prostor, ki ga je poslikala Andrijeva delavnica po načrtih Herberta Dimmela (stenske slike) in Rudolfa Holzingerja (stekleni mozaik v dolbinah). Vsebinska je bila religiozno simbolična s središčem v slikanem oknu s temo »Upanja«. Dokazoval je to dalje Andrijev Križani pri vhodu v kapelo, Marijini oltar Antona Reisseggerja, Hansa Scheibrerja in Rudolfa Scherrerja, sv. Ana Viljema Frassa, Križani Josefa Furthnerja, plastike starejšega in mlajšega Franca in Walterja Barwiga ter v učinkovito razsvetljenem prostoru s predmeti za Behrensovo dvorano novega benediktinskega samostana sv. Petra v Salzburgu razstavljeni srednjeveško grozni Križani Jakoba Adlharta. Po misli in po formi stremi sodobna nemška cerkvena umetnost, kakor je bila zastopana v Secessiji, za ideali srednjeveške umetnosti, ne gre pa to pot več kakor v sredi in drugi polovici 19. stoletja za kako znanstveno eksaktno,

sem odšel v kuhinjo, tiho, tiho po prstih. Prsi Anice so se dvigale enakomerno. Ustnice so se ji smejale v snu. Čez ves obraz je bilo razlito nekaj nebeško-lepega... „Bog ve, kje potuje njena duša sedaj, sem si mislil. Postalo je je grenko, da bi zajokal. Položil sem cvetje na njeno prsa in odšel v sobo nazaj, po stopnicah navzgor, po Dolgi ulici naprej in naprej. Ob kamenitih vratih sem snel nagelj iz gumbnice in ga položil med sveče pred Marijino podobo. Po Dolgi ulici naprej in naprej. Ob šestnajstem kandelabru je sameval prazen prostor, prostor

človeka, ki je čakal kupca in umrl, ko ga je našel. Niso vse stvari enostavne. Če bi odmaknil dlan od oči, bi zakričal v bolečini. Suta in Simon še ne moreta biti rešitev. Ena Vera v Argentini, druga Vera v nebesih, Suta in Simon sta na sredi med njima, a kje je še tisoč drugih poti, ti moj dobri prijatelj iz Ljubljane, ki ti manjka snovi in ne veš, kam bi. — Anica spi v kleti in na njene ustnice je razlit smehlaj.

Po Dolgi ulici naprej in naprej. Ogromna rdeča solnčna obla se je dvignila izza Maksimira in rosila kri na zasneženo pokrajino.

MRTVI SE VRAČAJO

France Bevk

10.

Bilo je že pozno zvečer. S predmestnega trga, na katerem so se bili naselili glumači, se je dvigal visok svetlobni stožec v nebo. Po ulicah je bilo pogašenih že pol luči, nad strehami je ležal mrak. Le med glumači je še kipelo življenje. Pijana radost, gneča ljudi, pisana platna in zrcala, luči, luči, luči. Na tleh blato, blato, blato. Oblaki so se bili razklali, nekaj zvezd je sijalo skozi razpoko. Pod nje se je dvigal vrišč godb, vpitje glumačev, kriki služkinj in vojakov, ki so se vozili na zračni železnici in na vrtiljakih z električnim pogonom. Vse se je vršilo naglo, divje, opojno.

Fanči Dragonja je stal pred šotorom, na čigar platno so bili naslikani v živih rdečih in zelenih barvah hudiči, kače, smrtnjaki in duhovi. Vse je bilo strašno; vzbujalo je zono, pretresalo do mozga. Dragonja je zrl tja, kamor je strmela vsa množica, ki je stala okrog njega. Poleg avtomatičnih orgel, katerih piščali je ovijalo dvoje zelenih kač, je počival na debeli pajčevini ogromen pajek. Iz njegovega telesa je rasla dekliška glava, ki je nosila v pšeničnih laseh dve veliki krvavo rdeči roži. Oči so se ji premikale, gledale po ljudeh, usta so se ji sladko nasmihala. Glava ni bila avtomat, temveč resnična in živa, dasi je rasla naravnost iz pajkovega telesa. Tu ni bilo nikake prevare in vendar — bila je prevara. Gledalcem je zastajala sapa v prsih... Pred šotorom je stal salonsko oblečen gospod v zamazani srajci in zmečkanem fraku ter obljubljal, da bo za nekaj drobiža razgrnil pred gledalci vse čudeže tega in onega sveta. V ljudeh je zatrepetalo. Nenadoma se jih je polastil mrzličen nemir.

Skrivnosti med nebom in zemljo,« je pomislil Dragonja na prostovoljca Mraka. Že je stal v

šotoru in tiščal roke v žepih suknje, a glavo med rameni. Ob opazovanju dekliške glave na pajkovem telesu mu je bilo prišlo na misel: »Vidim, kar ni; tistega, kar je, ne vidim...« Zaželel si je biti čarovnik.

Nenadoma ga je bilo sram, da je vstopil. Prostor je bil ozek in nizek kakor železniški voz. Pod nogami je škripal moker pesek, mokrota se je svetila na stenah. Pred odrom so bile tri vrste klopi, na njih so sedeli otroci. Vrsta luči je bila zasenčena proti odru, sijala je na gledalce in jih slepila. Zunaj godba... Gospod z izpitim obrazom je vabil v šotor... Dragonja se je ozrl po ljudeh, poznal ni nikogar. Umaknil se je v kot, stisnil ramena in zrl v odalisko na rdečem zastoru, ki je pol gola plesala s smrtjo... V čakanju so mu prihajale misli. Otresel se je daljnih spominov. Prišli so najbližnji... Slike doživljajev tistega dne...

Tistega večera je bil Fanči Dragonja pol ure pred časom zaprl trgovino. Dogodki so ga bili tako izmučili, da bi bil padel na tla in od onemoglosti jokal. Znova je občutil mrzlico, telo se mu je treslo v drobnem drgetu, ki se je večal od ure do ure. Najrajši bi bil legel, zaspal in se dolgo, dolgo ne več prebudil. Neznani občutek iz preteklosti, ob katerem se nikoli ni ustavil in ki ga ni znal imenovati, je prihajal vanj. Odganjal ga je. Hotel se je rešiti nevidnega, ki je neprestano plavalo za njim. Imel je eno samo željo: oditi domov, kot je odhajal vse večere v teku zadnjih let, živeti, kot je živel prej. Vse, kar je delal zadnja dva dni do trenutka, ko je bil stopil v hotel in se osmešil pred tujcem — usodna neumnost. Da, vse neumno, blazno, pogrešeno do tistega hipa. Popraviti bi moral, kar se je dalo popraviti. Spregovoriti z Berto, ji reči lepo besedo. Nekoč sta se bila sprla. Šel je in se napil. Ko se je vrnil, ga je žena s skrbjo sprejela in mu postregla. Ali bi se zdaj ne zgodilo prav tako? Ni bil prepričan, a si je tega vroče želel. Pride

domov, žena ga pogleda z globokim, zaskrbljenim pogledom. Teško je izreči prvo besedo, on jo reče. Morda bo pozabljeno vse, kar je bilo. Še bo ostala v duši senca; ta bo izginila le polagoma, a na zunaj bo vse poravnano. Spravila ga bo v posteljo: »Zakaj si bil tak? Ali hočeš čaja? Dam ti aspirina...« Prijel jo bo za roko; nič drugega — prijel za roko...

Stoječ sredi ulice se je Dragonja spomnil slike Sedmakove matere, razbite ure na tleh. Prešinila ga je kruta slutnja, da so vse njegove misli le neplodne sanje, da se nič takega ne bo zgodilo. Med njim in med ženo je zijal prepad. In znova se je zvalilo nanj tisto, kar se je prej javljalo le podzavestno, v drugačnih oblikah, a ostro in pekoče. Ali je to vest? Zgrozil se je kakor človek, ki je ugotovil na svojem telesu nagnusno nalezljivo bolezen. Vse iz njegovega greha, po njegovi krivdi. Strah, kes in gnus — vse hkrati. Občutek strašne zavrnjenosti in izobčenosti iz družine, iz človeške družbe — vsi ti občutki nimajo imena. Sredi dela je nenadoma postal, se zamislil, zastrmel, občutil bolečino, ki je kot električna iskra spreletela dušo. Vest? Kaj je tisto, ki je v teku let stokrat povzročilo, da je nenadoma onemel sredi smeha in nemo buljil pred se? Da se je plašil ponoči iz spanja? Vest, vest? Tega pojma se je branil z vso silo svoje duše. Vest, vest, vest? Odganjal jo je, zasmehoval in ubijal s hladno razlago, a se je prikazovala skozi zasmeh, rastla iz mrzlega razuma. Proč, proč! Dragonja se je vznemiril. Odnal je za hip neznano, ki ga je zasledovalo, in odšel po ulici.

Hotel je iti domov, a ni bil krenil proti domu. Kam ga vodi noga? Zdelo se mu je, da tega večera nima več doma. V hotel? Pred seboj je videl noč brez spanja, v mrzlíci, v premetavanju po postelji. Bal se je, da bo v samoti tisto strašno in neznano, česar ni znal imenovati, še huje pritislilo nanj in ga zadušilo... Moral je iti domov. Moral je poravnati, kar je vnanjega, zgolj telesnega, saj je dovolj strašna teža duše. V duhu je videl pred seboj ženo, ki ga ne bo pogledala, obraz bo obrnila v steno. Spal bo v sprejemnici. Na steni poševno viseča slika, a na tleh ura. Morda se bo umiril kljub temu, da bo le pod domačo streho.

Obrnil se je in prekoračil cesto. Za seboj je zaslišal hupanje avtomobila. Zaverovan v svoj sklep se ni zmenil zanj. Zavora je zaškripala zateglo, avtomobil se je ustavil tik pred njim in mu zaprl pot. Dragonja je začuden obstal. Šofer v črnem, usnjenem jopiču je s sovraštvom pogledal nanj: »Vi, ali ste pijani?« Zakaj bi bil pijan? Zakaj ga ta človek sovraži? Zavedel se je, da bi ga bili kmalu povozili. To ga je

nagonsko streslo. Iz njegovega duševnega stanja, iz mrzlega preudarka se je izvilo: »In končno...« Avto se je premaknil in odbrzel po ulici, Dragonja je gledal za njim.

In končno...« Skomizgnil je z rameni. In se je znova nagonsko prestrašil tega. Tako na robu prepada še nikoli ni bil. Da je ubežal tej misli, je dal v svoji duši prostora onemu drugemu. Korak je pel: vest, vest... Roka jo je odganjala, duša je napenjala vse sile. Nato je pela njegova hoja: vest, smrt... vest, smrt... Končno je zamrlo tudi to, na uho so mu odmevali drugačni zvoki njegovih stopinj: »Berta... Sedmak...«

Nad mestom je ležal topel, vzdušen zimski večer. Zadnji sejmarji so hiteli na postaje. Na ulice so se usuli meščani, ki so delali ves dan in so si zaželeli pijane zabave in šuma. Otroci in dijaki so piskali na piščalke, pihali v pisane trobente, da je glušeče odmevalo od hiš. Glasovi glumaških godb so se izgubljali v daljavi kot odmev daljnega bakhanala... Vse to je zdaj prihajalo do Dragonja le kot odmev daljnega življenja. Bil je ves v sebi, svet sam zase, zdelo se mu je, da ni ničesar drugega izven njega.

Hiša je bila zaprta. Iz spalnice je skozi temnice prodirala bela luč. Ni imel ključa, odprla mu je teta Doroteja. Gledala ga je prodirno, kakor da bi ga radi naglušnosti hotela poslušati tudi z očmi. Dragonja se je hotel zadržati mirno, a je bil v hipu razdražen nad tem prodirajočim pogledom. »Kje je Berta?« Starka ga ni razumela. Ali ga s pogledom le izprašuje? Ali kaj ve in ga obsoja? Ko ji je vprašanje znova zarjul na uho, mu je molče pokazala na vrata spalnice. Nato se je obrnila in tožče zaplakala: »Kako je postalo pri nas! Od hiše pojdem...«

Kako je postalo pri nas?« Dragonja je gledal za njo, ki je izginila v kuhinjo. Želel si je domov, da poravna neumnosti zadnjih dni, da se umiri, a zdaj govorijo še gluhe stene... V hipu se je spomnil na ženo: »Ona...« Naglo, s sunkom je odprl vrata v spalnico.

Vsobi je gorela bela luč. Na postelji je ležala rdeča, franžasta ruta, ki je prej zastirala belo svetlobo in jo spreminjala v toplo, rdečkasto... Dragonja se je globoko zavzel nad spremembo, se razburil, kakor da je rdečkasta luč pomenila ljubezen in mir, toplo ognjišče. Bela luč je žgala v oči, žarko razsvetljevala vse predmete. Zdelo se mu je, da prodira še v njegovo notranjost, grebe v njegove tajnosti.

Ozrl se je po posteljah. Bile pa so razmetane, kakor da je nekdo iskal nekaj skritega v blazinah. Berta je čepela na tleh. Dva predala omare sta zijala odprta pred njo, vsi predmeti so bili razmetani. V prvem hipu si je mislil:

pospravljaja, ubežati misli. V naslednjem trenutku je spoznal, da se godi nekaj drugega, hujšega, grozečega. Na njenem razprostrtem krilu so ležala nekatera pisma, nekaj fotografij, okrvavljen robec rajnega Antona Sedmaka in pušica z njegovimi osebnimi podatki. Te predmete je on pred dvema večeroma iskal, a jih ni mogel najti. Torej ona tega ni uničila. Hranila je in čakala hipa. Popadla sta ga obup in bes, da bi bil planil do nje, zgrabil vse, kar je imela v naročju, uničil, poteptal. Ni se premagoval, vendar ga je zadrževalo nekaj silnega, ni imel moči. Pogledal je ženi v obraz. Bila je tako globoko zaverovana v predmete, kakor da rešuje težko nalogo, od katere odvisi njeno življenje. Ni ga pogledala. Le opaziti je bilo, da se ji ob njegovi molčeči navzočnosti vedno pogosteje dvigajo prsi. Za Dragonja so bile v tistem hipu pri kraju sanje, da ga bo lepo sprejela, spravila v posteljo in pojde življenje svojo pot dalje. Vse zaman, vse zaman! Vse je bilo končano. Med njim in med Berto je zijal prepad. Nič več ga ne more premostiti. Bila mu je tuja, tuja... Občutil je, kakor da je stopil po pomoti v drugo hišo in čepi pred njim neznana ženska, ki bo planila in zavpila, ko ga bo zagledala. Užalilo ga je, ga še bolj navdalo z grozo in srdom. Ali se ji radi spomina na Sedmaka tako burno dvigajo prsi?

Vnavalu čuvstev je udaril z ного ob tla: »Berta! Berta! Prokleta!«

Saj ni vedel, kaj je hotel. Nekaj zlomiti, pretrgati, prekiniti. Naložiti si nečloveško breme in ga nositi. Ali morda samo to, da so ga ženine oči izpraševale, kaj ji hoče. Berta ga je pogledala samo za hip, nato se je znova ozrla na krilo.

»Kaj imaš tam? Vrzi tisto proč!«

Berta se je dvignila in trepetala. Gledala ga je naravnost v oči. Njen glas je bil nenavaden, globoko zamolkel, kakor da prihaja iz nečloveških ust, iz onostranstva:

»Dragonja! Ali mi boš na moje vprašanje odgovoril po pravici?«

Fanči bi jo bil udaril, ji odgovoril cinično, se zasmejal, a nič takega ni mogel storiti. Med vprašanjem in med predmeti, ki jih je zdajci žena stojé držala v rokah, je čutil tako grozno zvezo, da je obstal na mestu kot začaran. Edino, kar bi bil lahko storil v tistem hipu, je bilo, da bi bil padel na kolena pred njo, jo prosil, naj nehata s tem, naj pustita, kar je bilo... Tudi to bi bil lahko storil le v prvem hipu, že v naslednjem je v ženinih očeh spoznal, da bi bilo tudi to zaman. Da bi se ponižal še bolj? Nemogoče, nemogoče!

Žena ga je zrla prodirno. Pričakovala je, kaj ji bo odgovoril... Nehoté se ji je umaknil. Stopil je do vrat, jih odprl in brez glasu izginil na hodnik...

Samemu sebi se je zasmilil. Strah pred ženo je bil v tistem hipu tako velik, in ga je v trenutku tako prevzel vsega, da se ni utegnilo poroditi sovraštvo v njem. Vstopil je v sprejemnico. Slika Sedmakove matere je visela po strani, ura je ležala na tleh... Vse, kakor je bil pustil zjutraj. Ura se mu je zdela kakor mrtev človek; ob pogledu nanjo ga je spreletela groza. Vse pusto, mirno, tiho... Ni bilo mogoče gledati, ni bilo mogoče dihati. Ugasnil je luč. Telo mu je gorelo v mrzlici. Pred očmi so se mu znova in znova kakor prejšnje dni vžigale iskre in prikazovale neznane podobe, ki so se polagoma izoblikovale v grozne slike spomina. Ni bilo mogoče ubežati. V temi je bilo še strašnejše. Vžgal je luč znova. Nad nizko omaro ob steni je stalo zrcalo. Stopil je do njega in se pogledal vanj. Kako, da je mislil, da je prav v tem pogledu odrešenje za vsako vprašanje, za vsako zagonetko, ki ga je dušila v tistem trenutku?

Videl se je v zrcalu takega, kakršen ni bil še nikoli. Za njim se je izobličil drugi človek, po obrisih njemu enak, le nekoliko širji, da je komaj gledal izza njega. Njegov odsev? Optična prevara? Dragonja je jasno videl za seboj človeka, neznanu, prej nevidno bitje, ki ga je zasledovalo, ga krilo, napolnjevalo vsega in ga ni izpustilo... Ni ga mogel videti v obraz. Če se je nagnil na desno, se je nagnil na isto stran tudi oni. Obrisi pa so bili vidni...

Dragonja je trepetal. Naslonil se je na rdeči marmor, skoraj bi se bil sesedel na tla. Znoj mu je oblił telo. Na široko so se mu odprle oči. Nekaj prej neznanega, komaj slutenega, mu je zdajci postalo jasno. Vest? Ni mogel več odgnati misli nanj. Če bi hodil po cesti, bi tolkel korak: vest, vest... Če bi visela ura na steni, bi jo tiktakala ona... Tako pa je bila žila v njegovih sencih burno, boleče: vest, vest, vest... Nato se je takt spremenil in odmevalo je še iz srca: Anton Sedmak, Anton...

Dragonja se je živo spomnil: podoba za njegovim hrptom, senca ga je spremljala že izza usodne noči na bukovinskem polju. V hipu, ko je iskal na tleh ležečega in od strahu trepetajočega vojaka in že prej, ga je bila zgrabila za goltanec in ga stiskala za srce. Mrličev se nikoli ni bal, a na pragu grobnice mu je tistega večera stopil nekdo nasproti in mu dahnil mrzlo sapo v obraz. Kadar je zvečer legel, je še nekdo legel poleg njega, dihal naporno, mu kradel spanec, narekoval divje misli. Dragonja se vselej bal premakniti. Segel je z roko, potipal

poleg sebe, a ni bilo nikogar. Včasih je planil iz spanja. Preden se je dodobra predramil, se mu je zdelo, da vidi človeka, sedečega pred seboj... V Odesi je bil zaspal v oblačilnici kabaretnega gledališča, nad njim je na rdeče pobarvani steni visela slika napol gole plesalke. Dragonji se je v polsanjah zdelo, da je stopila s stene in legla k njemu na slamo. Iztegnil je roko, a se je nenadoma zdrznil in zakričal... Pod glavo so mu ležali dokazi Sedmakove smrti. Mislil je, da izhajajo vsi ti strahovi, prikazni, pekoče misli iz njih. Oddahnil se je, ko jih je bil položil na mizo pred Berto... Ponočevati in piti ni bil začel toliko radi Bertinega navideznega prezira. Moral je omamiti tisto neznano, pekoče, ki se je v njem prebujalo. Upal je, da bo vse končano, poravnano, ko leže z Berto v zakonsko posteljo. Bilo je še strašnejše. Še na njegovem ženitovanju je nenadoma pogledalo iz vina in se mu zarežalo v obraz. Takrat je bil vinjen. Iz strahu in onemoglega srda je jeknil tako divje, da so se svatje začudeni in preplašeni ozrli po njem. V najintimnejših hipih, ko je težek zastor oma-me zagrnil zavest, se je zagrinjalo nenadoma pretrgalo... iz toplega telesa, iz duše je velo tisto strašno, se odbijalo na Berti kot v zrcalu, in postoteren sijalo vanj. Med njim in med ženo je stal nekdo... Noč in dan. Groza, groza! Iz vsakega predmeta je sijalo, iz sten in še iz poda. Moral je vse prodati, moral se je preseliti. Berta tega ni razumela, a on je razumel. To dejanje mu je narekovalo tisto neznano, vsevdilj strašnejše. On bi morda ne bil imel toliko odločnosti in moči.

Nekoč je bral orientalsko pravljico: Šejk je bil iz slepega ljubosumja ubil svojo ženo Fatmo. Od tistega dne ni imel miru. Na cesti je srečal berača. Hotel mu je dati milodar, a oni ni iztegnil roke, ni sprejel novčiča. Le oči so ga gledale globoko, sinje ustnice so zašepetale: »Fatma.« — Bil je povabljen na gostijo. Njemu nasproti je sedel odličnik. Ni pil, ni jedel, le gledal ga je s prodirnimi očmi, nenadoma so se odprla njegova usta in pošepnila: »Fatma!« — Zvečer se je bil šejk zakasnil in odšel pozno domov. Na samoti ga je pričakal razbojnik. Ni ga ubil, ni mu vzela denarja. Le gledal ga je globoko, sinje ustnice so šepetale: »Fatma.« Ponoči je spal sluga ob njegovih nogah. V mesečini se je prebudil in videl znan obraz pred seboj: »Fatma.« Tako vse dni... Vzel si je drugo ženo, da bi ga razvedrila in mu odganjala turobne misli. Na ženitovanje je prišel nevljubljen svat. Sedel je nasproti šejka in njegove neveste. Ni jedel ne pil, nenadoma je spregovoril: »Ali me še ne poznaš? Jaz sem Akir Ellem, brat pokojne Fatme.« Nevljubljenemu svatu ni bilo po-

trebno prelivati kri, zakaj šejk se je zgrudil od groze in strahu mrtev v naročje svoje neveste.

V zrcalu pred Dragonjem se je kot na odru še enkrat odigrala ta zgodba. Občutil jo je tako živo, da je jeknil in se zgrabil za prsi. »Fatma! Fatma!« Vsak hip so se v njegovi duši odpirale nove globine, nova spoznanja. Nanj so gledale slike, pohištvo, stene in šepetale: »Anton Sedmak...« Moral je vse prodati, a Berta ni razumela... Obraz na sliki Sedmakove matere, njene oči in usta: »Moj sin...« Moral jo je razbiti. Ura je tikala: »An — ton...« Vse to se je moralo zgoditi, vse je bilo neizogibno... Tuje, ki je podoben »onemu« sedel na vlaku: »Anton Sedmak...« Vsa neumna dejanja, ki jih je storil, vse nepremišljene besede, ki jih je govoril, niso bile njegove. Nekdo drugi mu je držal zrcalo strahov pred oči, nekdo drugi mu je prišepetoval... V sencih mu je znova tolklo: »Vest, vest... Anton Sedmak...« Nad njim se je sklanjalo, ga obvladalo nekaj groznega, čemur ni poznal ne postave ne imena. Vest? Kaj drugega? Postal je tako jasno, tako strašno, da je videl obrise v zrcalu, slišal celo prišepetovanje besed...

Ugasnil je luč. Sedel je v naslanjač in del glavo v roke. Pogreznil se je v misli, ki so blazne vršele v njem. Pod kakšnimi pogoji so se mu izpolnile sanje mladih let? Za kakšno ceno je dobil ženo, trgovino, hišo? Včasih je bil v najskrivnejši misli prepričan, da tako življenje nima zmisla. V hipih, ko se ni tako mučil, je bilo življenje vendar lepo. Toda zdaj se je za vedno zrušilo nanj. Nič več dneva, noben žarek solnca, sama noč, noč... Vse, kar se je v teku let le nejasno pojavljalo in je zdaj v potisočereni jasnosti stopilo predenj, je bilo grozno, usodno, večno živo, ni se dalo potlačiti ne zanikati. Imel je samo dvoje sovražnikov: sum svoje žene in vest. Vse drugo je bilo premagano, izbrisano. Prvo je treba premagati vest; premagati ženo bo igrača.

Mrliči se vračajo.« je pomislil. Ne tako, kot pripovedujejo bajke, kot je pisano v fantastičnih knjigah. Nevidni, večno živi, preganjajoči, kakor da nikoli niso bili mrtvi. Na stenah lepé in na slednjem predmetu, grizejo v duši, kakor da je ona njihov grob... Človek, ki ga je videl na vlaku, v tramvaju, v hotelu, je bil le odsev mrliča, ki živi v njegovi duši...

Čepé je Dragonja pretrpel strašno uro. Morda sta bili dve. Po tej muki je nenadoma planil kvišku. Še žival, ki jo mučijo, nenadoma zdivja in se hoče otresti vsega. V tretje je prižgal luč, prestrašil se je lastne sence... Konec, konec! Šel je na hodnik in hotel stopiti v spalnico.

Vrata so bila zaklenjena. Ni se upal udariti nanje, da bi bila odmela vsa hiša. Bil je zapuščen, sam s svojo vestjo. Vest je bilo treba ubiti. Da, vest je bilo treba ubiti, opijaniti. In če ni mogoče ubiti vesti, je treba ubiti samega sebe...

Odhitel je v mesto naglo, skoraj beže. Tekel je pred neznanim, ki mu je sledilo. Trgovine so bile še vedno razsvetljene. Po ulicah je hodila množica ljudi in se naslajala nad šumom. Dragonja je želel, da se izgubi v gneči, otrese neznanega, zaduši vest. Občutil je žejo. Rad bi bil stopil v samotno kavarno, a ni mogel prenesti tihote. Prisluškoval je korakom. In kakor da so mu oni narekovali ostre zloge besed, je zrastle v njem: »Nikogar več nimam na svetu. Niti žene. Ostala je gola vest...«

Še več ljudi, več šuma in opoja! Med glumaškimi šotori je zamahnil z roko, vzravnaval telo in se nasmehnil. Kakor da je s tem pretrgal vezi s preteklostjo in nima žene, hiše, spominov. Nov svet, iz katerega ni izhoda... Pomešal se je med ljudi. Poizkusil se je prepričati, da na svetu ni bilo nikoli drugega življenja razen tega. Gospodična z živordečimi ustnicami je prodajala sladkarije in se mu nasmehnila. Kupil je čokolade. Ob žaru tisočerih luči, ki je trepetal v prostoru, se je uzrl v zrcalu. Ni bilo več sence za njim, le stotero obrazov se je premikalo vse križem za njegovim hrbtom. V hreščečo godbo gugalnic so se mešali glasovi orgel od vrtiljaka. Zdelo se je, da igrajo koral... Sredi peklenskega šuma glas nebes. Debela gospa ob strelišču je slonela na puški in se trudno nasmihala. Ostri streli, udarci puščic ob kovino... Meksikanski cowboy je trobil v rog; živali v zverinjaku niso našle nočnega miru... V okroglem šotoru se je vozil v jeklenem globusu kolesar, pred vhomom je ropotal motor in dušil besede klicarja. Dragonja se je spomnil na plesalko v cirkusu. Stokrat se posreči, a stoprvič... To je zakon! Pod modrim baldahinom, na katerem so bile naslikane zlate zvezde, so se vozili otroci. Dekliška glava na pajkovem telesu, krvavo rdeča roža v laseh... Dragonja je bilo sram, stiskal se je ob mokro steno in gledal v zastor, na katerem je bila naslikana odaliska v plesu s smrtjo...

Zastor se je dvignil. Gospod v zmečkanem fraku je govoril nekam v praznino, nad glave poslušalcev... Dragonja ni slišal besed. Gledal je v golo roko dekleta, ki je stalo poleg glumača in se oziralo po gledalcih. Nasmihalo se je. Njena glava je še pred nekaterimi minutami rastla iz pajkovega telesa. Dragonja je iz neznanega vzroka želel, da bi ga pogledala. Ali je brala njegove misli? V tistem hipu je uprla

pogled v njegove oči. Zresnila se je. Ali ga je glumačica videla do dna?... Ni bilo časa misliti. Iz temnega odrskega ozadja je priplaval okostnjak, se zazibal in se ustavil. Od vratnih vretenc se je ločila lobanja, plavala v mračnem prostoru, odpirala usta kakor lačno dete in izginila v leseni posodi... Nato kosti rok, nog in trupa. Posoda je bila prazna... Glumačica je z nasmehom na licih legla na klop, glumač jo je zagrnil z rjuho. Potegnil je klop izpod nje-nega telesa, ona je obvisela v zraku. Zagrnjeno telo je skrivnostno vzplavalo po temnem prostoru skoraj pod strop, obstalo, nato se je znova spustilo skoraj do tal. Glumač je zgrabil za rob rjuhe in potegnil — rjuha je bila prazna. Glumačica je izginila. Čez nekaj minut je njena glava rastla iz pajkovega telesa in se nasmihala občinstvu...

Spremeniti se v nič, kakšna krasna misel?« Dragonja je bil porinil obe roki v žep suknje in gledaje pred sé gazil po globokem blatu. »Spremeniti se v nič, ostati nič, ne prikazati se več.« Misli so se divje podile v njegovih možganih. Temu občudovanju nove možnosti rešitve se je pridružila nova misel, ki ga je bila prešinila, ko je šel od doma. »Ubiti vest, ali ubiti samega sebe.« Čarovnik ali samomorilec? Samomorilec! **P**ostati nič — igrača. Zamizati, skočiti v prepad... samo nekaj kratkih grozljivih hipov... Zamizal je, postal, slišal peklensko godbo, smeh ljudi, grozen občutek padanja po vsem telesu. In vendar: stal je sredi ceste. Gospod, ki je šel mimo njega, se je upognil in ga pogledal globoko v obraz. Dragonja je bilo sram. Hitel je izmed ljudi, zašel na pot, ki ga je vodila v mrak, na kraj, kjer ni bilo luči. Cesta je zavila pod kostanji na desno, na levo. Pred njim se je vlekla dolga železna ograja. V globini je šumela voda. Le najmedlejši odsev svetlobe je prihajal do tja. Godbe v daljavi so vriskale, se divje prepletale, mešale med seboj. Ograja je bila mrzla. Na desno in na levo drevje, a nikjer človeka...

Pogledal je nizdol. Pod njim je zijalo brezno, iz katerega ni izhoda. V mrzlici je občutil, kakor da plava nad to praznino. »Postati nič.« Zdelo se mu je, da pada, pada... Odprl je oči in slutil nekoga za seboj, ni se ozrl. Vest? Ubežati, začenjati življenje znova — blazno. Čakati, da se samo izravna in ga pokoplje pod seboj — stokrat blazno!

Fanči Dragonja nikoli ni mislil na smrt. Za samomorilce je imel le pomilovalen nasmeh. Zdalj se ni več smehljaj. Človeška duša je kakor čudovit sad: v posebnih okolnostih dozori v eni minuti. Zavest, da ni mogoče prenašati življenja, stoji

že na pragu smrti. Kadar bi človek rad izginil v nič, je zrel za samomor.

»Ubijem se!«

To je dejal Dragonja tako mirno, kakor da gre za vsakdanjost. Duša je bila odločena, treba bi bilo premagati odpor telesa. Nekoč je bral o krojaču, ki je bil zlezal na streho, zakikirikal kakor petelin in zletel... Treščil je na tla in se ubil. To je bilo smešno, a najpametnejše. Planiti v globino, prileteti na kamenje, nič več ga ne more rešiti... Duša, to je malenkost; treba je premagati telo... Se oprijeti z obema rokama za ograjo in se zagnati čez... tako... Kaj hoče telo od življenja, ko ničesar več nima od njega? Noge so prirastle k tlaku. Ubiti vest ali samega sebe... Vest je večno živa — no, torej... »Ojej! Ojej!« Če bi ne bilo v bližini vriščee godbe, bi bili ljudje slišali stokanje iz teme... Globoko, pretresujoče... Duša se je borila s telesom. Nenadoma...

Nenadoma se je Dragonja krčevito zgrabil za ograjo, zastokal obupno iz dna duše in zacepetal z nogama... Odtrgal se je od ograje... Spodaj, v temini, je bilo vse mirno, le voda je šumela. Dragonja je bežal po cesti. Zmagalo je telo. Še zadnja obupna misel se je porodila v njem. Blato je škropilo na vse strani, Dragonja je bežal, bežal... Ali se bo ponižal najglobokeje, se izdal oblasti, ali bo ubil svojo ženo, ker ne more ubiti sebe? Ljudje so se ozirali za njim, postajali, govorili — Dragonja je bežal, bežal, bežal...

• 11.

Pred teto Dorotejo, ki mu je bila prišla odpirat, se je bil Fanči Dragonja zgrudil na tla. Ta ni bil več človek ne žival. Bil je strahotno spačeno bitje, ki so ga izmučili strah, groza, obup, preganjajoča usoda in vest. Zvil se je v klobčič in zatulil, kakor da mu prihaja glas iz drobovja in odmeva po vsej hiši. Ni mu bilo mogoče živeti, ni mu bilo mogoče umreti. Zanj ni bilo več prostora in miru ne na ulici ne doma. Vse, kar je počenjal v tistem hipu, ni bilo igrano zato, da bi vzbudil usmiljenje, izsilil odpuščanje in pozabljenje; prišlo je samo od sebe, kakor naraste hudournik ob nevihti. Morda je bila v tem kriku obtožba proti usodi, obžalovanje in kes nad vsem, kar je storil nezmislne in blaznega. Toda bilo je groteskno, kakor bi pljuval do zvezd, ki jih ni mogoče doseči.

Vzpel se je po steni, udaril z glavo ob zid, da je zabobnelo. Znova se je zgrudil na trdi tlak v veži, se grizel v roko in tolkel s čelom pred tetinimi nogami ob tlak.

O, o! Kaj mi hočete? Povejte, kaj sem vam storil, da tako delate z menoj?«

Dvignil je obraz, pogledal v starko. Iz čela mu je lila kri in mu tekla čez lica. Bil je grozen.

Teta Doroteja je za hip obstala kot okamenela. Onemela je gledala vanj, prepadla ni vedela, kaj naj reče, kaj naj stori. Ko je zagledala kri, jo je prevzela neumljiva groza. Bežala bi bila, ni se mogla premakniti. Zgrabila se je z obema rokama za glavo in začela vpiti, klicati:

»Berta! Berta! Fanči je znorel! Berta!«

Dragonja je bil v resnici videti blazen. Vrata spalnice so se odprla, na pragu se je prikazala Berta, oblečena v haljo, z napol razpletenimi lasmi. Pogledala je v moža, ki se je zvijal na tleh in vpil. Ostala je nepremična, mrzla, sovražna, kakor da ne verjame v njegovo blaznost in ve, odkod vse to izhaja... Dragonja je ni pogledal. Vendar je čutil njeno hladnost, njen mrzli pogled. In kakor da hoče otajati njeno dušo za vsako ceno, je zatulil še bolj divje, razmazal kri čez obraz in zdelo se je, da bo z lobanjo omajal temelje hiše.

bijem se! Ubijem se!«

»Berta! Znorel je!« Doroteja je planila k nečakinji. »Pomiri ga! Potolaži ga! Berta, Berta...«

VBerti se je nekaj zganilo. Še se je premagovala za hip, a nato je stopila do moža, ga zgrabila za roko in ga hotela potegniti kvišku.

»Dragonja, bodi pameten! Kaj delaš? Ali ne veš, da je noč in da ljudje spijo?«

Vedela je, da ni blazen. Njen glas je bil trd, besede je govorila z neko zoprnostjo. To je mož občutil. Vendar je že dejstvo, da je sploh spregovorila, neznano pomirjujoče vplivalo nanj. Kakor da je hotel doseči edino to. Ni več vpil, ni več tolkel z glavo ob tlak. Z rokavom si je obrisal obraz, tedaj je videla Berta, da joče. Solze, ki jih pri njem ni bila navajena, so mu vrele čez lica. Morda solze izčrpanosti, a vendar solze, solze. Ni se dvignil, ni je pogledal, kakor da ga je sram... V Bertinem srcu se je znova zganilo. Njen glas je bil mehkejši, a ne ljubeč.

»Imenovala ga je Dragonja, ne Fanči.«

»Pomiri se! Ti si bolan. Pojdi v posteljo in odpočij se! Čuješ?«

Da, on je čul. Nekaj čudnega je trepetalo v tem glasu, toda to je bila njegova žena... Da, to je bila zopet njegova Berta. Dvignil se je kot otrok in stopil z njo opotekajoč se v spalnico. Prav kot otrok. Ob umivalniku mu je pomagala obrisati kri z obraza. Pomagala mu je, da se je slekel. Zagrnila ga je in mu položila mokro brisačo na glavo.

Ves ta čas je Dragonja ni pogledal odkrito v obraz. Zdaj je uprl vanjo oči. Mislil je: da, to je zopet moja žena. Varal se je. Ni čutil, kako so se v gnusu tresle njene roke, ko ga je slačila.

In vendar — kako lepo bi bilo biti kakor njeno dete. Zdaj je stala pred posteljo in ga gledala z ostrimi, prodirnimi, sovražnimi očmi. Ni se spremenila, ni mu odpustila. Le poglobil je njeno sumnjo še bolj.

»Pomiri se in zaspi! Ali hočeš čaja s konjakom?« ga je vprašala hladno.

Dragonja pa je iztegnil roke, prijel za prste njene desnice, ki mu jo je hotela umakniti, in moledoval: »Berta, stopi sem! Samo za hip! Bodi mi dobra!«

Berta se ni premaknila, ni spremenila izraza. Njena roka je počivala v njegovi mrzla in mrtva.

»Povej, ali hočeš čaja?«

»Ne prej, da boš stopila k meni... Sedi na posteljo!«

Berta mu je s silo iztrgala roko in odstopila za korak. Nekaj neznanega je zablislilo v njenih očeh.

»Povej! Ne pridem več v sobo.«

»Prinesi!«

Dragonja je bil kot dete. Ni si mogel pomagati, ne ukazovati ničesar več. Izmučen na duši in na telesu je ležal na blazinah, vse se je divje pretakalo in kovalo v njem. Imel je občutek, da bo v hipu zaspal, a se mu je vendar dozdevalo, da ne sme zaspati, da se bo medtem zgodilo nekaj strašnega, nedopovedljivega... Videl je ženo, ki mu je obrnila hrbet in odšla skozi vrata. Nič več se ni ozrla nanj... Še luči ni bila pozabila ugasniti. Medla svetloba je sijala s ceste...

Občutil je smrtno utrujenost, kakor da že neznan dolgo ni počival in spal. Na dolgih pohodih v Galiciji, v boju, ko niso počivali dni in noči, nikoli ni bil tako utrujen kot tega dne. V temi se mu je zdelo, da je legel v grob in mu ne bo treba več vstati. Tu bo počival na večne čase. Prišle so mu misli, spomini, ki jih je odgnal s silo. Nekdo je ležal poleg njega... Imel je isti občutek kot pred dvema nočema. Ni se zganil, da bi se ne dotaknil neznanega... Upiral se je misli z vso silo, da se bo nenadoma dvignilo poleg njega, zrastle iz odeje in se prikazalo pred njim v medli svetlobi... Kaj?... Njegova zavest je bila pogreznjena v meglo, plavala v praznem prostoru in se polagoma izgubljala. V trudni omotici, v mrzlici je čutil, kako se ziblje med zavestjo in spanjem, kako se izgublja bolj in bolj...

Duševno razrvani ljudje imajo včasih mirne, logične sanje, ki so bolj podobne realnemu življenju kot zmešanim predstavam podzavesti. Njihovo budno stanje je podobno sanjam, sanje pa so življenje... Fanči Dragonja je prvi hip sanjal, da se je bil v noči nenadoma prebudil,

pod stropom je gorela luč. Poleg njega je ležala žena in ga gledala mirno, kakor da mu nekaj dopoveduje s svojimi očmi. V tistem hipu se je v Dragonjevih prsih vzbudil vzdih radosti. Ali je bilo vse, kar se mu je zdelo, da je trpel in doživel, le sanje?... Posluhnil je. Nekdo je pozvonil. Žena se je molče dvignila in odšla odpirat. Ali je morda nekoga pričakovala? Tudi on se je hotel dvigniti, zavpiti... »Kam? Ne, ne!« Ni mogel premakniti telesa. Ni bilo glasu iz njega. Zunaj je slišal glasove. Nekdo je govoril z ženo? Kdo? Bilo mu je vse jasno, dasi nikogar ni videl... Ni bil človek, ampak nekaj drugega, nedoločnega, hudega... Vse znojnice po telesu so se mu odprle. Ležal je kakor zvezan na rokah in nogah. V sanjah je verjel, da to niso sanje, ampak resnično življenje, a se je v tistem trenutku začel prepričevati, da so to morda vendarle sanje. Znova in znova je prihajalo vanj, še v sencih je tolklo: resnica, resnica... Glasovi so utihnili. Vse je utihnilo. Kam sta šla ona dva? Rad bi se bil zgrabil za glavo, se prebudil, ubežal vsemu temu... Telo je ležalo kakor omrtvelo, le duh je snoval do skrajnih sil, do obupa in blaznosti. Krik se mu je zvijal in porajal v prsih, a ni mogel na dan. Znova je posluhnil... Vrata so se odprla. Fanči je zvijal roke, da bi jih osvobodil vezi, da bi se branil. Bila je tema, a je videl na vratih Berto, njen obraz je sijal, kakor da prihaja luč iz njene notranjosti. Nasmihala se je globoko sovražno, zaničljivo. Poleg nje je stal Sedmak...

Dragonja je za trenutek odprl oči. Zavedel se je rahlo, da leži na postelji, v temi, da Berte ni poleg njega... Ni bilo slišati dežja ne vetra ne ropotanja voza. Sama tema in mir... Znoj mu je lil po telesu, a vendar je imel občutek mraza. Oddahnil se je. »Bile so sanje...« si je šepnil. Samo to, nato se je znova pogreznil v temo, v neko šumenje, plavanje med ognjenimi iskrami, v vrtenje, kakor da je postal zemeljska obla in z neznan brzino vrši skozi vsemirje. V sencih mu je tolklo, kakor da nekdo trka: »Odpri!« Stiskal je čeljusti. Kdo hoče prodreti v njegove možgane? Kakor da je nekdo zgrabil njegovo dušo in jo tišči v kleščah na nakovalu. Zvijala se je, a se ni mogla rešiti resnice ne sanj. Kje je meja med obema?

Berta se je prikazala znova. Rdeča svetloba je sijala iz nje. Nato je izginila. Na pragu je ostal Anton Sedmak. Ta je gledal nanj mračno, izpod čela. Na prsih je nosil rdečo rožo, ki se je v trenutku spremenila v rdečo luč in mu sijala na obraz.

Nič več se ga ni bal. Njegovo telo je postalo nenadoma lahko. Ni bil več priklenjen na posteljo. Stene so se razmaknile, dvigal se je

ko peresce pod oblake, pod zvezde... Rdeča luč na Sedmakovih prsih je šla pred njim in mu svetila. Odsevala mu je v dušo in ga skelela kakor sveža rana. Sedmaka ni bilo več, ostala je sama luč in bolečina... Oči je imel napol odprte. Oblakov je bilo vedno manj, mesečina prvega krajca je sijala. Nato so se znova zgostili oblaki... Nad zapuščenimi njivami je ležala meglica, v vdrtinah sneg. Šumelo je... Ali veje veter? Lajanje volkov, ki se jih je tako bal...

Zastokal je. Poskušal je osvoboditi roko, a ta je lepela na puški. Kaj mu bo puška? Druga roka je držala za revolver. Kaj mu bo ta? »Prisegam, da boš moja!« Ni bil več lahek kot peresce, nič več pod oblaki, padel je na rjavo zemljo. Žična ograja, gozd... Pred njim je stal Sedmak. Brez rože na prsih, brez rdeče, na obraz sijoče luči. Molil mu je pismo pred obraz: »Ti si to pisal...« Berta, Berta! Nje ni sovražil, njega je mrzil. »On mora umreti!« Skozi veter je bilo slišati tuljenje volkov. Noga se je zapletala v nepožeto klasje. Vojak je stopal poleg njega in se bal...

Dragonja je stokal. Znova je hotel osvoboditi roke. V groznici mu je podrhtevalo telo. Sanje? Halucinacije? V podzavestni speči, zdaj prebujeno življenje? Duh je romal, taval, samovoljno, divje, telo se mu je pokorilo. Doživljal je znova, kar je bilo že enkrat doživljeno; gledal, kar je bilo že enkrat gledano... Duša more stoterno obnoviti grozo prestanega. Resnica, vse resnica! Skrivnosti našega podzavestnega življenja ne poznajo laži...

Tja pojdi in počakaj!« Vojak se je bil opotekel in padel k drevesu. Tudi Dragonju je šla mrščavica po telesu. Iz črnega gozda na obzorju je prihajalo tuljenje volkov in se izgubljal v vetru. Iz bližnjega gozdčiča se je slišal šum... Človeški glasovi? Mešalo se je, pretvarjalo, umiralo; bitje srca je zagluševalo vse. Preveč je trepetalo v njem. Mokre žitne bilke so gluho šumele pod nogami...

Kritje: kup rjave zemlje. Pred Dragonjem je zijal črn jarek. Iz jarka so vodila vrata v podzemski prostor. Skozi vrata je prihajala svetloba... Jarek je požrl Dragonja, ki je obstal v blatu pred svetlobo. Vrata so bila odprta, ob ognju se je gibala senca. Ena, samo samcata. Dragonju je zaplalo srce. Anton Sedmak? Dragonju je zaigralo srce. Ni slišal glasu, razen bitja žile v sencih: tok, tok, tok... Kakor da kljuje žolna in hoče do možganov.

Ni mogel prestati. Prestopil se je in obstal na vratih. Ob stenah iz vej spletena ležnica, v sredini ognjišče. Človeku, ki je sedel ob ognju, ni bilo mogoče videti v obraz. V sencih: tok,

tok, tok... Srce se je stisnilo. Človek se je ozrl, se zdrznil, nato se je dvignil... Anton Sedmak! Srce se je znova odprlo, le žolna ni več tako tolkla ob sencih... Sedmak je popadel za puško. »Dober večer!« Dragonja lastnega grohota ni spoznal, tako je bil votel in tuj. Odložil je puško in zrl Sedmaku v oči. Hotel je vzbuditi zaupanje v njem. Odložil je puško tudi Sedmak, odgovarjal s pogledom: laž, laž... Dragonja je imel kačo v srcu, ki ga je pikala in mu je gledala iz oči. Minuta, dve, tri... Molk... Ogenj je ugašal. Sedmak je segel po polenu in ga položil na žerjavico. »Kje so pa drugi?« Sedmak je gledal sovražno. »Ni jih.« Gad v Dragonjevih prsih se je smejal s strupenim smehom skozi njegova usta. »Vidim, vidim...« Prijetna omama in neizrekljivo razburjenje sta se borila v njegovi duši. »Vidim. Ha, ha! Kje pa so?« A oni mirno, s pogledom svoje matere: »Ubežali so...« Gad je sikal: »Ti si odgovoren zanje... Ti, ti!« In mu je prišepetoval: zdaj je čas, nikoli več... Dvoje mož je bilo v istem hipu planilo kvišku. Dvoje desnic je držalo za dvoje pušk. Sedmak je hotel vreči cev ravno ležeče... prepozno! Petero skrčenih prstov ga je zgrabilo za grlo. Obraz se mu je spremenil, oči so se mu razprle, telo se je nagnilo vznak... Puška je zletela na tla... Druga... Roke so plavale, kot bi hotele nekaj zgrabiti, se rešiti... Dragonja ni znal brati groze, začudenja, prošenj za usmiljenje v njegovih očeh. V njih je videl le brezno, ki ga je požiralo, luč, ki je sijala vanj in ga hotela prodreti, zadušiti, umoriti... To luč je bilo treba ugasiti... Roka je segla po revolverju, cev je pogledala v lice pod Sedmakovimi očmi. Te so bile že strašno velike, v tistem trenutku so postale še večje, rastle so, se poglabljale... Dragonja je pomislil v hipu: pogreznil se bom vanje. Izgubil je dušno ravnotežje. Iz Sedmaka se je izvil grgrajoč glas, roke so zgrabile Dragonja za prsi. Ta je pritisnil cev tesno na Sedmakovo lice, v rokah je čutil, kako se je stresnila glava, oči so se znova grozno razprle, nato osteklenele. Dragonja je videl ob plapolajočem ognju svojo strašno podobo v njih... Sedmakov obraz se je bil spačil, pod očmi je zijala rana, kri je tekla po licih, čez brado, na prsi. Tak je zijal vanj... Dragonja ga je izpustil. Telo se je stresnilo in padlo na tla.

Vse to se je zgodilo v nekaj trenutkih. Morda v četrt minute. Prej. Dragonju se je zdelo, da se je to godilo več let... Tudi revolver je ležal na tleh. Sredi polja, v podzemski jami je bil z mrličem sam, sam. Počutil je za hip. Obšel ga je tak neznanski strah, da se je začel tresti, zavijal bi bil od groze kot pes. Ni opazil, da

mu teče iz palca kri, ni občutil bolečine. Še od sten je bilo nekaj strašnega... Znova se je zavedel. Ni bilo časa čuvstvovati. Treba je bilo hiteti. Divje so mu delovali možgani: »Ubežal je čez črto... Z onimi...« Zabrisal je kri, potegnil mrliča na prosto... Veter, tuljenje volkov, nebo brez zvezd... V sencih je kljuvala žolna: tok, tok, tok... Srce se ni več smejalo, zadrnilo se je tesno okrog njega in tiščalo. Velike osteklenele oči in njegova slika v njih... To je on? Oči so ugasnile, pred njim je zrastle črn gozdič... Tja, tja... Naložil je mrtvo truplo. Bilo je še toplo. Noge so se mu šibile od teže. Po poti je pomislil v grozi: »Če je še živ?« Oklepalo ga je dvoje mrtvih rok, kakor da ga hočejo objeti, glava je tolkla za njegov vrat še topla, vedno bolj vroča, kakor da se prebujata v življenje... Vrgel je mrliča na tla. »Če je še živ?« Ni imel poguma, da bi ga bil zabodel ali ustrelil še enkrat...

Pokrito z vejami in listjem je ležalo truplo v gozdiču. »Če je še živ?« Izvohali ga bodo volkovi in ga bodo požrli... V žepu mu je tičal obesek, robec, pušica... Rana na palcu ga je začela skeleti. Čutil je: nekdo hodi za njim. Spreletela ga je zona. Ozrl se je, nikogar ni bilo. Za njim je šla nevidna senca... Z vojakom

sta bežala domov, oba sta čutila nevidno senco v dušah. Z ženo sta se objela, med njima je ležalo tisto neznano... Leži sam v temi, sanja, preživlja dogodke preteklosti, ono leži poleg njega. Breztelesno, brez imena in vendar stokrat vidno, stokrat imenovano... Oči so zaprte, nekdo drži zrelo pred oči. Šepeče na uho, obnavlja, kar je bilo... »Proč, proč! Pustite me, pustite...«

Nič več šumenja vetra, ne tuljenja volkov... Vse mirno, tiho, le tema. Stene sobe, postelja. To je on. Ne sanja. Živi. Na vratih ni več Berte ne Sedmaka. Neznano ne leži ob njem. Nekaj velikega, živega, težkega se je zvalilo nanj. Privezan na posteljo, priklenjen na grozno muko se ni mogel ganiti. Na njem je klečal Sedmak, ga tiščal z eno roko za grlo, a z drugo mu je meril s pištolo v lice pod desnim očesom. Njegove oči so bile grozne, velike, kot tistikrat, ko je gledal v sovražno cev. Dragonja je videl samega sebe v njegovih očeh... Sanje? Privid? Biti je morala resnica, sicer bi strah in bolečina ne bila tako živa ne tako skeleča... Hotel je zavpiti, a ni mogel. Hotel se je dvigniti, ni imel moči. S poslednjimi silami se je zganil, strašen glas se je izvil iz njega. Razlil se je po sobi kot žarka luč, prodiral vse... (Konec)

ZRELO POLETJE

Čeri prisojne —
ognjišče razbeljeno...
Topo, drhte
pročina žehti
skoz vse telo, skoz srce.

Spodaj v dnu
pod vrbo sanjavo
gorska voda trklja,
v živem plesu igravo
in vedro zvončka.

Vrgel bi kamen —
pa bi tam doli samo zacvrčalo,
ali da zdrkne v vodo srce —
tam doli ne bi vzvalovalo,
le vzelo bi glupo ga v se.

Sij, solnce, sij!
Na belih in topih čerih me povžij! —
Kamen siroto voda odplavi,
vsako goreče srce se nazadnje ustavi —
ali svetloba na vsakih valovih blesti,
ob skalah vsako vodovje — le mimo hiti...

Jože Pogačnik

REFREN

Vedno poje samo eden:
Modra obzorja, siva obzorja,
Naša polja, tuja polja,
Si v nevidno mrežo vpreden.

Neorisano življenje,
Krhka senca, ki se kruši,
Komaj v rahlo slast zbujeno,
Vse zeleno, neželjeno.

MRTVI SE VRAČAJO

France Bevk

12. (Konec)

Berta je prinesla čaja. V sobi je bilo temno, vse tiho. Mislila je, da mož že spi. Postala je za vrati in poslušnila. S postelje je bilo slišati ječanje, sopihanje, kakor da se dva človeka pridušeno borita... Dragonja je nenadoma planil kvišku in zavpil...

Dragonja ni nikoli izvedel, katere besede je bil v blaznem strahu zakričal. Pet ali deset, iz groze porojenih, pretrganih besed? Berta se je pod njimi zdrznila, kakor da padajo udarci po njeni glavi. Zadele so jo ko nož, ki je prerezal zadnji voz: ko luč, ki je obsvetila zadnjo skrivnost. Skodelica v njenih rokah se je zazibala, čaj se je polil; mislila je, da se bo zgrudila na tla. Vžgala je luč. Ozrla se je v Dragonjo: ni se motila. Spoznala je, kaj se z njim godi.

Njen mož je sedel vroč, prepadel na postelji. Strmel je. Treba je bilo nekaterih trenutkov, da se je zavedel. Potegnil je z roko preko čela. Spomnil se je dveh preteklih dni. V drugič je potegnil z roko preko obraza. Omotica ga je popuščala... Vse mu ni bilo še jasno.

»Kaj se godi z menoj?«

Žena ga je do tistega hipa gledala z velikimi očmi, ni se zganila. Šele zadnje besede so jo bile zdramile. Oči so se za hip zaprle, kakor da hoče s tem zatreti vse, kar se je godilo v njeni duši. Nato so sijale z neznanskim sovraštvom vanj. Z odločno kretnjo je iztegnila roko in prst, ki je meril na njegove prsi. Glas ji je trepetal od razburjenja in groze.

»Ti si ubil Sedmaka!«

Štiri ostre, trepetajoče besede. Dragonjo so udarile ko strela. Zdramil se je iz omotice. Za hip ni občutil mrzlice. Dolga pot razmišljanja in trpljenja, preden je Berta lahko izrekla to obtožbo. Nekajkrat v življenju se ji je bilo zablisknilo v očeh. Sumnja. Bila je porojena iz njene podzavesti in ni našla opore. Vselej je naglo ugašnila in ni pustila sledov za seboj... Šele tiste dni se je sumnja znova porodila v nji. Iz podzavesti se je preselila v zavest in obti-

čala kot gnojni tvor v njenih prsih. »Sedmak je mrtev... Rana na levem licu pod očmi...« Slednja Dragonjeva beseda je rezala globoke rane vanjo. Znova je videla Sedmaka pred seboj: po levem licu mu lije kri, na prsih se je strnila v rožo. »Ne očitaj mi!« je jeknila, ko se njegove oči niso odvrnile od nje... Pred njo je stal morivec. Tako majhen, da ga ni bilo mogoče razločiti ne spoznati. Rasel je, se izobličil v Dragonjo. Planila bi bila nanj in ga davila... Vso prejšnjo noč je mislila na to. Tistega dne: poševno viseča slika Sedmakove matere, rana v levem licu — stokrat potrjena misel. Seči je bilo treba do dna. Pismo skrivnostnega tujca... Njene oči so se razširile, dušo je stisnilo. Treba je bilo dokazov, dokazov...

S pomin na Sedmakovo smrt je bila shranila radi šepetajočega glasu v svoji notranjosti. Pisma, slike, okrvavljeni robec, pušica... Brskala je med njimi, premagale so jo solze. Vzravkala se je, zadušila žalost spominov. O, razmišljati, primerjati, grebsti do dna! Dragonjeva pisma. »Vaš mož, Anton Sedmak, je dezertiral...« In drugo pismo: »Moje sožalje. Vaš mož je mrtev...« Pred njo so vstale besede, ki jih je govoril Dragonja, ko je po vojni znova sedel pred njo in pred gospo Angelo. Mešale so se z besedami, ki jih je govoril vse naslednje dni. Strahota! Prikazale so se široke razpoke, ki so grozile, da pogoltnejo vse. Živa, blazna nasprotja. Za njimi brezno. Nemogoče, da je bila tako gluha in slepa! Ali je Dragonjo tako ljubila? V tistem hipu ji je bila ta misel odvrtna, kakor da je ljubila nekaj ostudnega, nevrednega. Gospa Angela ga je videla v dno duše. Ona edina. Morda nezavestno; podzavestno, nagonsko je spoznala resnico in občutila odpor do njega. Sedmakov duh je gledal skozi materine oči, govoril skozi njena usta. Zakaj ni govoril skozi Bertina usta, gledal skozi njene oči? Ali se je odvrčal od nje, ker se je bila vrgla v naročje morilcu? Bilo je jasno, jasno, jasno, a obenem pekoče, pekoče. Tistega večera, ko je prišel Dragonja prvič domov, hotel govoriti, je imela zbrane vse dokaze... Ni jih bila še razvrstila, proučila do dna, a je končno spoznanje v glavnih obrisih že raslo pred njo

in ji lebdelo pred očmi. Vrsta noči v muki, brez spanca, da se vse razkrije pred njo. Da bi si olajšala muko, se je dvignila pred možem: »Ali mi boš odgovoril po resnici?« Umaknil se je. Zbal se je. Po njegovih očeh je spoznala: rad bi bil uničil njo in predmete, ki jih je držala v rokah. V njenem srcu se je potrdilo stokrat bolj kot kdaj prej... Sedela je na postelji, dokazi Sedmakove smrti so ležali pred njo. Mislila je na vse svoje življenje. Pred njenimi očmi so se vrstili prizori od prvih let dekleštva, preko Sedmakove smrti do današnjega dne... Ali ni tudi ona pripomogla, da je ostalo vse skrito? Ozrla se je po posteljah, po stenah. Vsi predmeti stokratne priče njenega greha.

Njene misli so se jasnile. Prav tako, kakor je bila razvrstila pred seboj predmete, ki so spominjali na Sedmaka, je v mislih obnovila po vrsti vse Dragonjeve besede, ki so bile kdaj izgovorjene. Pred njo se je dvigala stavba, zgrajena iz prej neopaženih znakov Dragonjeve krivde, iz njegovih nasprotujočih si besed in iz njegovega obnašanja. Berta se je začudila, zgrozila. Manjkalo je samo enega: njegovega priznanja. Tresla jo je mrzlica. Dvignila je pogled, kakor da išče sliko gospe Angele, začela: »O, mati, mati!« Sključila se je globoko, kakor da tišči bolečino v svojih oskrunjenih nedrih. Ni se upala ganiti. Ali se ne bo ob prvem gibu zrušila v prah? O, duša, duša! O, srce, srce! »Ali bom zblaznela? Ali bom zblaznela?«

Vmil se je bil Dragonja, ona se še ni bila umirila. Njegov blazni krik, divje vedenje ga ji je bilo približalo le telesno. Storila je bila nekaj iz navade, nagonsko, a duša mu je ostala tuja. Še bolj je potrdil sumnjo. Zadnja beseda še ni bila izgovorjena, a bila je že pripravljena v duši. Z besedami, ki so jih v grozi, nevede vpila njegova usta, je slutnjo stokrat potrdil in zapečatil.

»Ti si ubil Sedmaka!«

Počakala je za hip in strmela vanj. Kakšen bo učinek njene obtožbe? Dragonja je gledal pri polni zavesti v ženo. Njene besede so prišle tako nenadno, tako jasno, da je v prvem trenutku onemel. Ona ve vse. V njegovi duši se je zamajalo. Če bi mu bila to vrgla v obraz v času besnosti, ko je bil prišel domov, bi bil morda priznal. Nato bi bil ubil njo in Dorotejo. Med besnostjo in med tistim trenutkom se mu je zdela neznano dolga doba. Bil je medtem zaspal, sanjal, pretrpel najglobljo, najtežjo predstavo spomina. Bil je vedrejši, močnejši, samozavestnejši kot prej. In vendar ni imel

moči, da bi planil, ugovarjal, se branil... Da, vse je resnica. Tega ni bilo mogoče tajiti. Morda je to celo glasno priznal. Kaj bo ona storila? Ne more se ubiti, ubežati je nemogoče. Bil je v njenih rokah. Globoko v duši se mu je porodila misel, da bi se opravičeval, obdolževal koga drugega... Berta bi mu ne verjela. Ves svet bi umaknil svojo obtožbo, ona bi je ne umaknila.

Sedel je na postelji in strmel. Znoj mu je tekel s čela. Kaj se godi z njim? Berta ga je gledala široko razprto — take oči je imel Sedmak v smrtnem boju. Svoji strašen obraz, svojo misel je videl v njih kot v zrcalu. To žensko je objemal, ljubil... Radi njenega telesa ali radi njene duše? Morda radi njenega telesa. V tistem trenutku ga je zanimala njena duša. Kaj čuti njena duša? Kaj ona namerava?

Nenadoma mu je bilo, kakor da ne stoji več Berta pred njim in zahteva odgovora, strašnega priznanja. Nekdo drugi je strmel vanj. Tisto nevidno in neznano, ki ga je spremljalo vsa leta. V Berti je gledal posebljeno tisto, kar je videl še tistega večera v zrcalu za seboj. Niti iskrica usmiljenja ni gorela v razprtih očeh. Ženine ustnice so strepetale, kakor da pripravljajo novo težko besedo.

Kaj naj odgovori? Vsak trenutek molka je pomenil novo priznanje. Zakrohotali se, pljuniti, zavpiti cinično besedo... Nič, nič... Postal je buden, trezen, kakor da se je že prespal in se je pravkar zaznalo jutro. Mrzlico je občutil le kot nekaj omamnega, trepetajočega v telesu... Bojazen je strašno legla nanj. Vse se je rušilo, grozilo, da ga pokoplje pod razvalinami. Moral se je braniti... za vsako ceno...

Berta, kaj govoriš?« Da, moral se je braniti. Oči so mu lezle iz jamic. Iskal je primerne besede, ni je našel. »Berta!« je jecljal. Izrazi so se mu umikali ko strahovi in so se mu znova prikazovali. Kje je beseda, s katero bi se rešil, ubil vsako sumnjo? »Berta — ti si znorela!«

Znorela?« je vprašala Berta trdo. »Bolje, da bi bila znorela!« Oslonila se je ob steno. Čaj je bila postavila na okno. Zavijala se je v veliko ruto, roke je tiščala na prsih. Glavo je bila stisnila med ramena. Vsa kri ji je bila izginila z obraza. »Zakaj ne odgovoriš na moje besede?« Odgovori!«

Njen obraz je bil manj grozen, a bolj hladen, neusmiljen kot prej. Dragonja je želel, da bi planila v jok, se zrušila. Stala je, kakor da jo podpira spomin na Sedmaka, ki je dihal pototerjeno od vseh sten.

Zblaznela si!« Ni našel besed. Od neznanega strahu so mu stopile solze v oči. Zobe je stisnil, da mu niso šklepetali. »Berta! Berta!« Glas je bil prošč, svareč. Hlinil je užaljenost. »Kako moreš kaj takega... Strašno si me užalila. Ne odpustim ti...«

Ničesar mi nimaš odpuščati,« mu je odgovorila v skrajnem razburjenju. »Nekatere stvari je treba razjasniti. Če jih ne razjasniš... je vse končano...«

Kaj bo končano? Ali Berta omahuje? Njen glas je bil postal milejši. Njene oči vedno iste. Ali mu nastavlja past, iz katere ne bo izhoda? Kaj je vpil ob prebujenju, pol v snu? Na to je pomislil le za hip. Treba je bilo sklepati naglo, govoriti naglo, delati naglo. Usmiljenja ne bo. Tajiti? Pred lastno senco ne ubeži.

Sedé na postelji, skoraj gol, se je čutil neznan šibkega, v strašnem, smešnem položaju. Če bi stopil tak na tla, bi bil še smešnejši. »Ali sem uničen?« Vprašanje mu je kot s kladivom kovalo v možganih. Rešiti se, rešiti se... Vse povedati — nemogoče. Naj ga obdolžuje, naj vprašuje! Zlomilo jo bo, da bo zaplakala. On bo rešen.

»Razjasniti? Kaj je treba razjasniti? Radi onega v hotelu?«

Otem je vse razjasnjeno...« Bertin glas je odjeknil pod stropom. Zmedla se je za hip. Skoraj se je zrušila v svoji notranjosti, a se je znova vzravnila... »Nisi mi odgovoril na prvo. Nisi se branil. Ti si ubil Sedmaka...«

Dragonja je občutil, kakor da ga je nekdo zgrabil za grlo. »Ne,« je zarjul. Z rokama je udaril po odeji. Kri mu je gorela po vsem telesu. »Ne, ne, ne!« Oči so mu gledale divje, ugriznil se je v ustnice do krvi.

Mož in žena sta se gledala nekaj trenutkov. Bila sta ko sovražnika, ki sta se zgrabila nad prepadom. Kateri bo zletel v brezno? Iz Dragonje je gledalo toliko obupne, nadčloveške odločnosti, da se je v Berti začelo rušiti. »Morda mi res.« Dokazi, ki jih je bila pripravila, so plesali pred njo... Dragonjev krik, ki ga je bila slišala pred nekaterimi minutami, ji je znova zvenel v ušesih.

»Kaj pomenijo besede, ki sem jih pravkar slišala?«

Sanjal sem,« je Dragonja meril v njene oči. »Ali sem odgovoren za svoje sanje?« Dragonja je bil opazil Bertino omahovanje. Poznal jo je. Če bi imela tudi žive dokaze v rokah, ne bi vzdržala dolgo. Njen glas je bil mehkejši, trepetal je v negotovosti. Še trenutek, zajokala bo... On bo zmagal... Ta zavest ga je pre-

vzela s silnim zmagoslavjem... Zasmel se je grozno, iz trebuha, da se je zdrznil sam nad seboj.

Smeh je vplival na ženo ko udarci z bičem. Morda bi se bila v resnici zrušila, zajokala. V tistem hipu se je zdramila iz omahovanja in dvignila glavo. Še bledice ni bilo več na njenem obrazu. Iste oči, a ostrejši glas:

»Ne smeš se! Ne smeš se! Nisem ti verjela. V očeh ti vidim laž.«

Dragonja je onemel. Za hip. Nato je odgrnil odejo, hotel je skočiti s postelje. Kaj odločnega, usodnega je hotel storiti? Njegov glas je bil globok, svareč:

»Berta!«

Zate nisem več Berta... dokler se ne razjasni... Da so bile sanje? Da? Odkod so prišle te sanje? No, dobro... Odgovarjaj! Ne prihajaj mi blizu!«

Dragonja je ostal v postelji. Znova ga je bilo objelo malodušje. Žena je stala ob steni, gledala, vpraševala ko sodnik. »Izginiti v nič?« je pomislil na čarovnika. Vreči rjuho čez Berto, potegniti — in je več ne bo. Nemogoče! Moral bi jo ubiti... Ta misel ga je pretresla. Ni bilo mogoče ne eno ne drugo.

»Vprašuj!« je spregovoril z zamolklim glasom.

»Kdo je ubil Sedmaka?«

Mirne, ostre besede so kovale v Dragonjevih možganih.

»Stokrat sem povedal. Dezerterji...«

Odgovarjal je naglo, razburjeno. Vsako vprašanje zastrupljena puščica. Imel je občutek, da se bo zgrudil. Slednja beseda, ki jo je izgovoril, se mu je zdela usodna. Nobene mu ni bilo mogoče priklicati nazaj.

Dezerterji?... Nekoč si dejal, da Rusi... Ali sem napak razumela? Jaz in mati — obe? Tudi iz Odese si tako pisal... Hranim pismo. Rusi, si zapisal, ne dezerterji...«

Dragonja je občutil, kakor da se topla postelja spreminja v žerjavico. Napel je vse sile, da bi se ohranil mirnega. Izgovorjene besede ni bilo mogoče preklicati. To bi bila njegova poguba. In zgodilo se je ponovno, da se je nekdo proti njegovi volji cinično hehtal v njem in mu narekoval besede.

Dezerterji ali Rusi — mrtev je. Če hočeš, ubili so ga Rusi.«

»Pripovedoval si, da takrat nobenega Rusa ni bilo več na bojišču.«

Berta je bila stroga, neizprosna. Dragonja je vzkipeł.

»No, torej — dezerterji! Meni ni mari!«

»Meni je mari. Dejaj si,« je zvišala glas, ki je ostro odjeknil pod stropom. »da je imel rano na levem licu. Kako to veš?«

Naglo, brez pomisleka: »Videl sem ga!«

»Ali si ga zagrebel ti?«

»Ne. Drugi so ga pokopali.«

Odgovori so bili nagli, jasni, da bi vzbudili večji občutek resnice.

»Nekoč si dejal, da ga nisi videl... In čemu si včeraj trdil: mogoče je, da bi se vrnil.«

Na to vprašanje ni bilo mogoče odgovoriti. Vsaka nepremišljena beseda bi ga bila potegnila s seboj v prepad.

Berta je brala iz njegovih zamolčanih besed več, nego bi ji bil povedal najdrznejši odgovor. Premagovala se je, da se ni na mestu zgrudila od groze odkrivajočega se spoznanja, da ni planila vanj.

»To se je bilo zgodilo na Miklavžev večer?«

Da. «Bilo je tedaj na isti večer pred desetimi leti. Morda isto minuto pred desetimi leti. Ta skrivnostna zveza med dogodki je navdala Dragonjo z brezumnim strahom. »Da, na Miklavžev večer.« In je umaknil oči od žene. Pričel se je tresti.

»Zadnje pismo, ki sem mu ga bila pisala, ste našli pri njem?«

Da, da!«

»Nemogoče!« je Berta skoraj zavpila. »Pismo sem mu odposlala na dan njegove smrti.«

Dragonja je široko razprl oči. Usodni pogrešek je rasel pred njim ko gora, se rušil in se posipal nanj. Zavedal se je: dobiti mora to pismo, ga uničiti. Neznano, ki ga je spremljalo deset let, je vodilo njegovo usodo. Žena se je opirala na to nesoglasje in gradila svojo sumnjo nanj. Rešiti se, rešiti... Ubiti sebe ali njo... Nemogoče eno, nemogoče drugo!

O»Njega smo našli pozneje... Pismo je lahko...« tročji, neumen odgovor. Glas in oči — vse ga je izdajalo. Berta je spustila ruto na prsih, zgrabila se je za glavo. Usta, oči, še nosnice so strašno odprte strmele. Kaj je občutila v tistem trenutku?

Dragonja! Dragonja! Kje si dobil tisto pismo? Odgovori! Zakaj si lagal?«

Dragonja je molčal.

»Dragonja! Dragonja!«

Berta je imela pripravljeno še vrsto dokazov, vrsto vprašanj. Ni imela več moči. Vsaka nadaljnja beseda je bila zanjo nepotrebna. Vse bi lahko zanikal, utajil, če bi resnica molče ne sijala z njegovega obraza, vpila iz glasu, gledala iz molka... Bilo je jasno... Ni mogla drugega, nego držati se za glavo in klicati njegovo ime...

»Dragonja! Dragonja!«

Ta klic je bil strašen. Očitek in obtožba. Dragonja je spoznal, da se je zapletel. Ali je

izgubljen? Ni rešitve ne v resnici ne v laži, ne v molku ne v besedah. Vse je govorilo proti njemu. Ni bil več gospodar samega sebe. »Dragonja, Dragonja!« Ta klic je bil zanj tako strašen, da ga ni mogel prenašati več. Tresel se je vedno huje. Zavedal se je: še eno vprašanje, zgrudil se bo. Kaj ga še čaka? Katere besede je Berta še pripravila? Ali ne bo konca? »Molči! Molči! Pusti me!«

Vrgel se je na posteljo in ril z obrazom v blazino. Ni blaznel kot pred pol ure, pred uro na hodniku. Tako se je v obupu in srdu vrgel na tla atentator, ki se mu je ponesrečil napad in je videl, da je zaman žrtvoval svoje življenje... Nerazumljiva togota in žalost, ki je bila v njem, ni mogla v solze. Vse se mu je zdelo izgubljeno.

»Molči, molči! Vse povem... Jaz sem ga ubil...«

Govoril je naglo, pridušeno. Povedal je vse, kakor da se hoče s tem olajšati, se rešiti neznanega, ki ga je zasledovalo vsa leta... Hkrati je obtoževal onega, ki ga je umoril. Hotel se je opravičiti, motivirati dejanje, da bi ga razumeli, a ne obsojali.

Vse, kar je povedal v tistem hipu, se je zdelo človeško, utemeljeno: ni se moglo drugače zgoditi... Izrekel je zadnjo jecljajočo besedo, čutil se je olajšanega, kakor da je opravil veliko izpoved. Ali ni s to izpovedjo dosegel že odpuščanje, preстал pokoro? Dragonja ni verjel, da bi ga mogel še kdo soditi in obsoditi.

Berta ga ni poslušala. Slišala je prvo besedo priznanja, tedaj je kriknila in se zgrudila na kolena. Roki je pritisnila na ušesa. Zgrabila se je za prsi, ki jih ji je hotelo raznesti. Preteklost je ko v divjem viharju vršela mimo nje. Ali ni tudi ona grešnica? Imela je občutek, kakor da leži Sedmakovo truplo sveže pred njo in ga ona objokuje.

»O, Anton, Anton!« je vrelo iz globočine njenih prsi.

Posluhnila je v Dragonjev glas. Slišala je, da obdolzuje in pljuje njega, ki ga je ona oboževala. Planila je kvišku ko ranjena zver.

»Molči! Nisi vreden, da imenuješ njegovo ime! Morivec! Proč iz hiše! Ven, ven, ven! Ne maram te več videti! Ne maram te več slišati!«

Dragonja je pogledal na ženo. Stisnjene pesti, v sovraštvu spačen obraz. V olajšanje duše, v skrajšen obup, v gluho žalost je udarilo novo spoznanje. Ne bo našel milosti ne odpuščanja. Žena ga podi na cesto. Blaten in raztrgan, lačen in obupan — kam? Vse, kar je pridobil z zločinom, je bilo v enem hipu izgubljeno. Ječa?

Žena ga bo izdala. Njen glas, njene oči, stisnjene pesti so govorile o tem.

»Prevaral si me bil, morivec! Iz hiše! Ven, ven!«

Dragonja se je vzel na postelji. Razpel je roke in skrčil prste. Zdelo se je, da bo zletel ko ptič proti ženi. Ta je videla strašno namero v njegovih očeh, kriknila je in se umaknila. Mož je zletel po tleh, a se je v trenutku pobral in letel za Berto. Ta ni utegnila odpreti vrat. Planila je k steni, ki je mejila na Dorotejino sobo. Nabijala je nanjo s pestmi in kričala, kričala... Čutila je, kako so jo zgrabili od zadaj krčeviti prsti za vrat. Vpitje se je izpremenilo v pridušeno grgranje...

Preplašena, trepetajoča, v spodnji obleki je stopila teta Doroteja na vrata. Udarci na steno, vpitje jo je bilo vrglo iz postelje. Njene stare oči so v grozi iskale po posteljah. Nikogar. Vse tiho. Iz kota je prihajalo ječanje, ki je bilo tako pridušeno, da ga v svoji naglušnosti ni mogla slišati. »Berta, Berta!« Njene oči so iskale po vseh predmetih, nenadoma so vzrle, kaj se godi. Hreščeč, presunljiv krik se je izvil iz njenega grla. Tako morejo zakričati samo starke. Planila je proti steni. Trde moške roke so izpustile Berto, iz katere se je izvil grgrajoč glas. Skoraj nezavestna se je zgrudila na tetine roke.

»Berta! Kaj se godi? O, kaj se godi?«

Dragonja je ostal sključen ob postelji. roke so mu visele ob telesu, kakor da je pravkar vrgel ogromno težo raz svojih pleč. »Ubiti obe?« je pomislil omahovaje. Vračala se mu je zavest, v telesu je občutil mrzlico, v duši obup... Strašno! Strašno! Kam naj se dene? Kaj naj stori?

»O, o! Ubil je Sedmaka!« je zavpila Berta na tetino uho. Nato se je zgrudila na otomano.

Kdo? On?« Teta ni takoj razumela. Potrebovala je nekaj trenutkov. Ni mogla verjeti. In vendar je v tistem trenutku ravnanje obeh pričalo, da je resnica. »O, o, o!« je zatulila in se vrgla na Berto.

Dragonja se je šele tedaj zavedel, da stoji pred ženskama skoraj gol. Ogrnil si je suknjo. Ti-sočera čuvstva so plala v njem. Kaj storiti? Stopiti tak na cesto? Ubiti? Zažgati hišo? Leteti čez polje, planiti v prepad, v katerem šumi reka? »O, o, o!« Tetin glas mu je šel skozi ušesa, kakor da mu žaga lobanjo. »Tiho!« je gladila Doroteja Berto po laseh. »Bog ga bo kaznoval. Tiho!« In je bil njen glas zadirčnejši od Bertinega. Strahotno so ga gledale njene oči. »Fanči, dušo si pogubil!« In še: »Kri

si pretil, kako jo boš opral?« Ni bilo konca: »Bog je velik, Bog je pravičen.«

Vtistem hipu je Dragonja prvič pomislil na Boga. Ni hotel misliti nanj. Beseda »Bog« ga je grozotno rezala v mozeg. In vendar se teti ni upal reči, da naj molči. V tistem trenutku bi se nikomur ne bil upal reči, naj bo tiho. Bil je šibak ko dete. Pred njim sta se objemali plakajoči ženski, bil je v njunih rokah. Ubiti ju ali poklekiniti pred njiju. Ubiti nemogoče, poklekiniti...

»Molčita! Molčita! Naj ne prodre na cesto, kar se je zgodilo in odkrilo! Spal bom v podstrešju, obedoval v veži...«

Zaman. Ženski sta se objemali, tožili, kot da sta blazni. Nista se ozrli nanj. Koliko časa je klečal? Koliko besed je izpregovoril? Sovraštvo mu je sijalo iz oči. Vse je bil poskusil. Kaj mu še ostane? Ni vedel... Umaknil se je v kot, gledal ko preganjana zver, ki je pripravljena, da se brani do zadnjega. Šklepetal je z zobmi in molčal.

»O, o, o!« se je zdaj zdaj dvignil tetin glas. Berta je bila prenehala plakati.

* * *

Nastalo je jutro. Od vzhoda je planila zarja, se zjasnila v prvi dan. Solnce je pozlatilo drevje in hiše. Nebo je bilo vedro, od severa je pihala mrzla sapa. Zvonovi so zvonili. Mimo hiše so ropotali vozovi, koraki ljudi so tolkli na cesti. Nagli, mrzlični... Okna sosednje hiše so se odprla, glas veselega dekleta je zapel...

Berta je sedela v sprejemnici in se naslanjala na mizo. V rokah je mečkala umetno cvetico, ki jo je bila kupila na trgu. Težke, težke misli. Sprejemnico je stopil Dragonja. Bil je oblečen za potovanje. Obstal je za vrati. Žena se ni ozrla.

»Berta!«

Kaj hočeš? Saj vidiš, da je vse zaman. Ne morem več govoriti s teboj...«

»Vem,« je dejal Dragonja trdo in stisnil ustnice. »Samo eno vprašanje: ali me boš izdala?«

Ovadi se sam. In če ne: božji sodbi ne ubežiš. To je vse. Nič več ne bom govorila...«

Dragonja je postal še za trenutek. Še nekaj je hotel reči. Stisnil je zobe, se okrenil in odšel.

Berta je dvignila glavo in poslušnila. Slišala je, kako so se odprla večna vrata. Težki, počasni koraki so zaškripali na vrtnem pesku. Iste korake je bilo slišati še s ceste: oddaljili so se, utihnilo za vedno.